

Jakub Szyszko

W TROSCIE O WOLNOŚĆ I TOŻSAMOŚĆ

Polityczne i militarne
zaangażowanie syryjskich
chrześcijan w wojnę w Syrii
w latach 2011–2019

أسس هذا ال
أخوتكم الدفاع

للمستهداء أكرمهم في الدنيا وأبى بنى البشر

W trosce o wolność i tożsamość

Polityczne i militarne zaangażowanie syryjskich chrześcijan
w wojnę w Syrii w latach 2011–2019

Jakub Szyszko

W trosce o wolność i tożsamość

Polityczne i militarne zaangażowanie syryjskich
chrześcijan w wojnę w Syrii w latach 2011–2019

Warszawa 2024

© Copyright by Uniwersyteckie Centrum Badań Wolności Religijnej,
Warszawa 2024

© Copyright by Wydawnictwo Naukowe UKSW

Redaktor Naukowy

ks. dr hab. Waldemar Cisko, prof. UKSW

Recenzenci

ks. prof. dr hab. Jarosław Różański

prof. dr hab. Radosław Zenderowski

dr Paulina Jabłońska

ks. dr Jacek Górka

Korekta

Marcin Chełminiak

Łamanie i projekt okładki

Marcin Chełminiak

Autorem wszystkich zdjęć w książce jest Jakub Szyszko

ISBN 978-83-8281-540-5 (druk)

ISBN 978-83-8281-541-2 (online)

Wydawnictwo Naukowe UKSW

01–815 Warszawa, ul. Dewajtis 5, tel. 22 561 88 38; fax 22 561 89 11

e-mail: wydawnictwo@uksw.edu.pl; www.wydawnictwo.uksw.edu.pl

Spis treści

Przedmowa	7
Wykaz skrótów.	9
Wstęp.	11

Rozdział 1

Chrześcijananie w Syrii

Pluralizm Kościołów syryjskich	15
Znaczenie Syrii dla kształtowania się chrześcijańskiej teologii	15
Podziały chrześcijaństwa	18
Demografia syryjskich chrześcijan	26
Demografia Kościołów	27
Skupiska chrześcijan	30
Podział etniczny	32
Chrześcijananie w Syryjskiej Republice Arabskiej	34
Chrześcijananie pod rządami Al-Asadów	37
Prawo rodzinne	39

Rozdział 2

Wojna w Syrii

Radykalizacja syryjskiej rebelii.	43
Początek protestów	44
Eskalacja i radykalizacja	48
Kalifat i święta wojna	57
Geopolityczny wymiar konfliktu w Syrii	63
Iran	63

Rosja	66
Stany Zjednoczone	67
Turcja	70
Arabia Saudyjska i Katar	73
Izrael	77
Chiny	78

Rozdział 3

Polityczne i militarne zaangażowanie chrześcijan syryjskich w wojnę w Syrii

Chrześcijanie wobec syryjskiej rewolucji	81
Chrześcijanie współpracujący z rządem w Damaszku	90
Prorządowe milicje chrześcijańskie	90
Chrześcijanie w Syryjskiej Partii Społeczno-Narodowej	102
Rys historyczny	102
SSNP w Syrii po 2000 roku	108
SSNP a wojna w Syrii	110
Chrześcijanie współpracujący z syryjskimi Kurdami	114
Kościoły w Syrii wobec trwającego konfliktu	129
Zakończenie	151
Bibliografia	155
Źródła:	155
Opracowania:	174

Przedmowa

Od czasów starożytnych Syria była domem dla Arabów, Kurdów, Ormian, Asyryjczyków, Chaldejczyków i Czerkiesów, wśród innych grup etnicznych, które wzbogaciły kraj o jego dziedzictwo kulturowe i głęboko zakorzenione tradycje.

W Syrii tolerancja religijna stała się znakiem rozpoznawczym społeczeństwa. Mieszanka rytuałów i uroczystości religijnych jest obchodzona razem, co wzmacnia więzi między społecznościami. W miastach takich jak Damaszek i Aleppo często spotyka się muzułmanów i chrześcijan dzielących odpowiednio obchody Ramadanu i Bożego Narodzenia oraz uczestniczących w obchodach swoich sąsiadów. Ta religijna harmonia rozciąga się również na sferę polityczną. W Syrii różnorodność religijna znajduje odzwierciedlenie w strukturze rządowej, w której reprezentowane są różne społeczności. To zachęca do dialogu i inkluzywnego podejmowania decyzji, unikając napięć sekciarskich i promując jedność narodową.

Jednak stabilność i pokojowe współistnienie w Syrii stanęły w ostatnich latach przed wyzwaniem z powodu wojny, która dotknęła ten kraj. Grupy ekstremistyczne próbowały zasiać niezgodę i podziały, atakując miejsca kultu i powodując masowe wysiedlenia społeczności. Mimo tych przeszkód zwyciężyła determinacja społeczności syryjskich do utrzymania pokojowego współistnienia. Historyczne dzielnice, w których przeplatają się meczety, kościoły i synagogi, służą codziennie jako przypomnienie harmonii religijnej i pokojowego współistnienia.

Różne organizacje i grupy społeczne działają na rzecz promowania dialogu międzyreligijnego i promowania tolerancji we wszystkich sferach społeczeństwa.

Ponadto syryjski rząd wdrożył politykę, która chroni prawa wszystkich społeczności i promuje integrację. Powołano komitety międzyreligijne i wdrożono przepisy gwarantujące równe szanse i ochronę miejsc kultu.

Udokumentowane przypadki na całym świecie świadczą o tym, że prawo wyboru i praktykowania własnej religii jest jednym z najczęściej naruszanych praw na świecie. A przecież jest ono najstarszym z praw człowieka. Co więcej, mimo czynionych wysiłków mających na celu doprowadzenie do pokoju i harmonijnej koegzystencji, do wyraźnego określenia podstawowych praw człowieka widać, że świat jest oddalony od religijnej tolerancji oraz zgodnego współżycia.

Największą grupę prześladowanych z powodów religijnych w XXI wieku stanowią chrześcijanie. Pomimo zapewnień o wyrozumiałości i tolerancji takie prześladowania są coraz częstsze. Zrozumiałe jest, że wolność religijna jest nieodzowna do działania prawdziwie otwartego i wolnego społeczeństwa. Nietolerancja i prześladowania są zaprzeczeniem takiego społeczeństwa i nie wróżą niczego dobrego.

Książka ta wnosi wiele świeżości do prezentacji syryjskiego konfliktu. Uważam, że będzie interesująca dla wielu Czytelników. To niewątpliwie także obiecujący punkt wyjścia do szerszej społecznej dyskusji.

Życzę Państwu ciekawej lektury i inspirujących refleksji.

ks. prof. UKSW dr hab. Waldemar Cisto

*Dyrektor Uniwersyteckiego Centrum Badań Wolności Religijnej
na Uniwersytecie Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie*

Wykaz skrótów

- ADO – Assyrian Democratic Organization
(Asyryjska Organizacja Demokratyczna)
- ADP – Assyrian Democratic Party
(Asyryjska Partia Demokratyczna)
- ChRL – Chińska Republika Ludowa
- CIA – Central Intelligence Agency
(Centralna Agencja Wywiadowcza)
- GCC – Gulf Cooperation Council (Rada Współpracy
Zatoki Perskiej)
- HSNB – Ḥaylawotho d’Sutoro d’Neshe d’Beth Nahrin
(Siły Ochrony Kobiet Bethnahrain)
- FSA – Free Syrian Army (Wolna Armia Syryjska)
- MFS – Mawtbo Fulhoyo Suryoyo (Syriacka Rada
Wojskowa)
- MIT – Millî İstihbarat Teşkilatı
(Narodowa Organizacja Wywiadowcza)
- NDF – National Defence Forces (Narodowe Siły Obrony)
- IRGC – Islamic Revolutionary Guard Corps (Korpus
Strażników Rewolucji Islamskiej)
- ISI – Islamic State of Iraq (Państwo Islamskie Iraku)

- ISIS – Islamic State of Iraq and Syria
(Państwo Islamskie Iraku i Syrii)
- PKK – Partiya Karkerên Kurdistanê
(Partia Pracujących Kurdystanu)
- PYD – Partiya Yekîtiya Demokrat
(Partia Unii Demokratycznej)
- SDF – Syrian Democratic Forces
(Syryjskie Siły Demokratyczne)
- SPN – Syryjska Partia Narodowa
- SSNP – Syrian Social Nationalist Party
(Syryjska Partia Społeczno-Narodowa)
- SUP – Syriac Union Party (Syriacka Unia Jedności)
- SZ FR – Siły Zbrojne Federacji Rosyjskiej
- YPG – Yekîneyên Parastina Gel
(Powszechne Jednostki Ochrony)
- YPJ – Yekîneyên Parastina Jin
(Jednostki Ochrony Kobiet)

Wstęp

Wojna w Syrii trwa od 2011 roku. Konflikt ten przeszedł głęboką ewolucję i z wojny domowej pomiędzy lojalistami a rebeliantami stał się konfliktem umiędzynarodowionym o znaczeniu globalnym. Syria stała się areną wojny nowej generacji, która zapewne będzie wyznaczać sposób prowadzenia wojen w XXI wieku. Strony w konflikcie syryjskim zmieniały swoje sojusze, niektóre przestały zupełnie istnieć, inne wykorzystały sytuację, aby wybić się na niezależność, a jeszcze inne uzależniały się od potężniejszych graczy. W samym centrum tego konfliktu znalazły się mniejszości religijne, które stały się ofiarą prześladowań ze strony radykalnych ugrupowań islamskich, takich jak tzw. Państwo Islamskie. Jedną z mniejszości najbardziej dotkniętych konfliktem są syryjscy chrześcijanie, którzy szczególnie ucierpieli z rąk wyznawców fundamentalizmu islamskiego. Wielu z nich zdecydowało się na migrację, jednak inni postanowili zostać i bronić swoich miast oraz wsi.

Ze względu na to, że wojna w Syrii ciągle trwa, a ponadto jest bardzo złożonym i wielowymiarowym konfliktem, cały czas powstają nowe książki rzucające światło na jej kolejne aspekty. Celem poniższej publikacji jest zbadanie i przedstawienie niezbyt znanego elementu syryjskiej układanki, jakim jest zbrojne i polityczne zaangażowanie syryjskich chrześcijan w ten konflikt. Wiele uwagi w temacie wojny syryjskiej poświęcono dotychczas kwestii prześladowań czy migracji, podczas gdy zagadnienie chrześcijan, którzy pozostali i aktywnie uczestniczą w wojnie, pozostawało na uboczu. W publikacji zanalizowano stosunek poszczególnych ugrupowań chrześcijańskich oraz ich instytucji religijnych do każdej ze stron konfliktu w Syrii.

W wyniku analizy przebiegu konfliktu syryjskiego oraz podejścia stron w niego zaangażowanych do mniejszości chrześcijańskiej w Syrii, można postawić tezę, że naturalnym sprzymierzeńcem syryjskich chrześcijan stały się siły gwarantujące względną stabilizację i zwalczające śmiertelne zagrożenie, jakim jest fundamentalizm islamski. Chrześcijanie, pozostając relatywnie słabą i rozproszoną grupą, musieli opowiedzieć się po którejś ze stron konfliktu. Syryjska opozycja, poprzez wejście w alians z muzułmańskimi radykałami, utraciła możliwość uzyskania poparcia przez syryjskich chrześcijan. Chrześcijanie wsparli zatem dwie strony, które opowiadały się za zachowaniem świeckiego charakteru państwa – jedną z nich była strona rządowa, drugą syryjscy Kurdowie.

Ramy czasowe poniższego opracowania obejmują okres od początku konfliktu w 2011 roku do drugiej połowy 2019 roku. Ograniczenie to jest związane ze zdobywaniem potrzebnych materiałów i przeprowadzonymi badaniami. Po zebraniu niezbędnej bibliografii, książka została napisana na przełomie 2019 i 2020 roku. Z tego też względu w poniższym opracowaniu nie są uwzględnione zmiany w konflikcie, które nastąpiły od drugiej połowy 2019 roku. Takie ramy czasowe są też związane ze zmianą charakteru konfliktu, jaka nastąpiła w wyniku tureckiej inwazji na północną Syrię jesienią 2020 roku.

W poniższej publikacji wykorzystano szereg dostępnych opracowań dotyczących konfliktu syryjskiego z zakresu stosunków międzynarodowych, geopolityki, politologii i religioznawstwa. Główny rozdział oparty jest w związku z tym na materiałach źródłowych – doniesieniach medialnych i pomniejszych artykułach, które posłużyły do odtworzenia biegu wydarzeń i usystematyzowania ugrupowań chrześcijańskich biorących udział w konflikcie.

Opracowanie podzielone jest na trzy rozdziały. Pierwszy rozdział prezentuje podział religijno-etniczny syryjskich chrześcijan i jego historyczny kontekst. Znajduje się tam krótkie omówienie historii powstania każdego z syryjskich Kościołów oraz prezentacja demografii syryjskich chrześcijan. Ostatnia część rozdziału przedstawia sytuację

chrześcijan w Syryjskiej Republice Arabskiej przed wybuchem konfliktu. Drugi rozdział poświęcony jest wojnie w Syrii. Ze względu na złożoność konfliktu omówione zostały dwa aspekty istotne dla badanego tematu – proces radykalizacji syryjskiej opozycji oraz geopolityczny wymiar wojny w Syrii. Trzeci rozdział jest poświęcony głównemu tematowi i dzieli się na cztery zasadnicze części. W pierwszym podrozdziale omówiono stosunek chrześcijan do syryjskiej rewolucji. Drugi prezentuje udział chrześcijan w konflikcie po stronie rządu w wymiarze militarnym oraz politycznym. Trzecia część poświęcona jest ugrupowaniom chrześcijańskim współpracującym z syryjskimi Kurdami, natomiast w ostatniej omówiono stanowisko syryjskich Kościołów wobec trwającego konfliktu.

ROZDZIAŁ 1

Chrześcijanie w Syrii

Pluralizm Kościołów syryjskich

Obecność chrześcijan na terenie dzisiejszej Syrii sięga początków chrześcijaństwa. Dzieje Apostolskie informują o istnieniu w Damaszku gminy chrześcijan. Święty Paweł w drodze do Damaszku doznał nawrócenia, a następnie został przez chrześcijan spuszczonej w koszu z murów miasta w ucieczce przed prześladowaniem ze strony żydów¹. Wydarzenia te tkwią do dziś w pamięci chrześcijan syryjskich. W Damaszku, w domu Ananiasza, gdzie miał zatrzymać się Paweł, urządzona jest kaplica. Z Nowego Testamentu dowiadujemy się też o istnieniu w Antiochii (obecnie Antakya w Turcji) gminy chrześcijańskiej, złożonej z nawróconych żydów i pogan. W mieście tym pierwszy raz nazwano też wyznawców Chrystusa chrześcijanami². Biskupem miasta miał być święty Piotr, zanim przeniósł się do Rzymu³.

Znaczenie Syrii dla kształtowania się chrześcijańskiej teologii

W pierwszych wiekach na terenie Syrii powstały ważne ośrodki teologiczne. W IV wieku była ona już znaczącą prowincją kościelną, skoro na sobór nicejski przybyło 22 biskupów z Syrii. Wkrótce

Na zdjęciu: Kościół ormiański w Aleppo, rok 2018

---

¹ Dz, 9, 1–31.

² Dz 11, 19–28.

³ D. Esparza, *Czy w tej jaskini święty Piotr odprawił mszę?*, <https://pl.aleteia.org/2016/07/08/czy-w-tej-jaskini-sw-piotr-odprawial-msze/> [dostęp: 20.02.2020].

Antiochia Syryjska stała się ważnym ośrodkiem teologicznym, konkurującym z egipską Aleksandrią. Antiochia jako jedno z największych miast Imperium Rzymskiego ze względu na swoją apostołską tradycję stała się patriarchatem, a jej patriarcha sprawował władzę nad Kościołem w Azji⁴. Styl uprawiania teologii, wypracowany w Antiochii, zyskał miano szkoły antiocheńskiej. Odgrywała ona ważną rolę w sporach chrystologicznych pierwszych wieków. Obecny pluralizm syryjskiego chrześcijaństwa jest pokłosiem tych starożytnych sporów. Z Antiochii pochodzili teolodzy, którzy wpłynęli na kształt chrześcijańskiej chrystologii: Jan Chryzostom, Teodor z Mopsuestii i Nestoriusz. Teologia antiocheńska w konfrontacji z teologią aleksandryjską doprowadziła do poważnego sporu teologicznego w V wieku, dotyczącego tytułu Theotokos⁵.

Innym ważnym ośrodkiem znajdującym się na terenie Syrii stało się Nisibis (obecnie Nusaybin w Turcji). Po soborze nicejskim biskup Jakub założył w mieście szkołę teologiczną. Jej ważnym przedstawicielem stał się Efreem Syryjczyk, który zwalczał w tym czasie poglądy gnostyckie. Wartym odnotowania jest, że dzieła teologiczne pisał w formie poetyckiej w języku syryjskim. W kwestiach doktrynalnych preferował on trzymanie się wykładni Pisma Świętego nad spekulacją filozoficzną⁶. Po przejściu Nisibis przez Persów w 363 roku akademia upadła, a jej przedstawiciele na czele z Efremem w obawie przed perskimi prześladowaniami przenieśli się do rzymskiej Edessy, gdzie kontynuowali swoją pracę⁷.

Syria stała się także centrum życia monastycznego podobnego do tego w Egipcie. Według historii mnichów w Syrii istniały

⁴ Zob.: *Sobór konstantynopoliński I* [w:] Dokumenty soborów powszechnych, t. 1, Wydawnictwo WAM, Kraków 2002, s. 71–73.

⁵ B. Kumor, *Historia Kościoła*, Redakcja Wydawnictw Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, Lublin 2001, s. 158–160.

⁶ A. Andrzejuk, *Syryjskie szkoły w Edessie i Nisibis jako ogniwo pomiędzy antyczną kulturą grecką a arabskim i łacińskim średniowieczem*, http://katedra.uksw.edu.pl/awicenna/edessa_nisibis.pdf [dostęp: 20.02.2020].

⁷ R. Kitchen, *Ephrem the Syrian*, [w:] *The Orthodox Christian World*, red. A. Casiday, Routledge, Nowy Jork 2012, s. 201–202.

tysiące klasztorów i pustelni, gdzie asceci oddawali się kontemplacji. Najbardziej specyficzną formą syryjskiego pustelnicstwa stał się stylizm, czyli mieszkanie na słupach zwieńczonych szafasami. Najbardziej znanym przedstawicielem tej formy ascezy był św. Szymon Słupnik. Syryjski monastycyzm cechował się dwoma aspektami działalności: społeczno-charytatywnym i misyjnym. Mnisi zakładali hospicja i domy dla chorych oraz brali w obronę słabszych, uciskanych przez możnowładców. Z drugiej strony wyruszali oni na wyprawy misyjne m.in. do Armenii i Etiopii⁸.

Za ostatniego z Ojców Kościoła przyjmuje się św. Jana z Damaszku. Odegrał on znaczącą rolę w czasie sporów ikonoklastycznych w VIII wieku⁹. Jan był z pochodzenia Grekiem, mieszkał w Syrii, jego rodzice byli zamożni; ojciec zarządzał skarbem państwa i poborem podatków. Jan otrzymał wszechstronne wykształcenie i został doradcą kalifa. Pomimo pełnienia państwowych funkcji, zajmował się także pisaniem rozpraw teologicznych. Zwalczał nestorianizm, monofizytyzm i ikonoklazm oraz bronił czci obrazów¹⁰. Poglądy i dzieła Jana znacząco wpłynęły na zwycięstwo obrońców obrazów w VIII wieku. W swoim dziele „O herezjach” zawarł on spis wszystkich ówczesnie znanych herezji, dzieło zawiera także opis islamu, który Jan zalicza do chrześcijańskich herezji¹¹. Jest to bardzo

---

⁸ M. Banaszak, *Historia Kościoła Katolickiego*, Wydawnictwo Uniwersytetu Kardynała Wyszyńskiego, Warszawa 2005, s. 106.

⁹ Ikonoklazm (obrazoburstwo) to heterodoksyjny ruch w łonie chrześcijaństwa zwalczający kult obrazów. Spory ikonoklastyczne targały Bizancjum w VIII i IX wieku. Zapoczątkował go cesarz Leon III, który w 726 roku rozkazał usunąć wizerunek Chrystusa znajdujący się nad drzwiami pałacu cesarskiego. Jego następca zwołał synod w Hierieia, który potępił kult obrazów. W obronie ikon występowali liczni zakonnicy i teologowie, jednym z nich był Jan z Damaszku. Sobór nicejski zwołany w 787 roku potępił ikonoklazm i opowiedział się za kultem obrazów. W IX wieku nastąpiła jednak druga fala ikonoklazmu. Ostatecznie spór zakończyła cesarzowa Teodora w 843 roku, gdy z jej inicjatywy na synodzie w Konstantynopolu przywrócono cześć obrazów. Na pamiątkę tego wydarzenia Kościoły prawosławne obchodzą święto tryumfu ortodoksji w pierwszą niedzielę Wielkiego Postu. Zob.: M. Banaszek, dz. cyt., s. 11–13, 21–22.

¹⁰ Jan Damasczeński, *Dialektyka albo rozdziały filozoficzne. O herezjach*, ŻMT 59, Kraków 2011, s. 5–23.

¹¹ Jan Damasczeński, dz. cyt., s. 135–139.

ważne źródło w badaniach nad relacjami chrześcijańsko-muzułmańskimi pierwszych wieków.

Syria posiada zatem ogromne dziedzictwo z czasów Ojców Kościoła, a rola jej ośrodków w kształtowaniu chrześcijaństwa pierwszych wieków jest bezdyskusyjna. Ta świadomość wraz z pochodzeniem od czasów apostołskich jest silnie zakorzeniona wśród syryjskich chrześcijan i pozwoliła przetrwać im lata muzułmańskiego panowania.

Podziały chrześcijaństwa

Kościół w Syrii prócz swojej ważnej roli w starożytności chrześcijańskiej doświadczył także bolesnych rozłamów, które nastąpiły w tym czasie. Pochodzący z Antiochii patriarcha Konstantynopola Nestoriusz sprzeciwiał się tytułowaniu Maryi Bożą Rodzicielką, przez co popadł w konflikt z patriarchą Aleksandrii Cyrylem. Dysputy teologiczne i coraz bardziej niespokojna sytuacja skłoniły cesarza Teodozjusza do zwołania soboru powszechnego w Efezie w 431 roku. Sobór potępił nauki Nestoriusza i złożył go z urzędu¹². Ogłoszono również dogmat o istnieniu w jednej osobie Chrystusa dwóch natur: boskiej i ludzkiej, co równocześnie uzasadniało tytuł Bożej Rodzicielki¹³. Cztery lata później Nestoriusz został wygnany na pustynię egipską, gdzie zmarł. Poglądy Nestoriusza znalazły jednak zwolenników i poparcie sasanidzkiej Persji, która widziała w nich szansę podporządkowania sobie chrześcijan na terenie imperium i skłócenia ich z Rzymem. Asyryjscy chrześcijanie znajdujący się pod panowaniem perskim przyjęli nestorianizm, co doprowadziło do wyodrębnienia się Asyryjskiego Kościoła Wschodu, który zerwał więzy z Kościołem powszechnym. Kościół ten w późniejszym czasie osiągnął ogromne sukcesy misyjne i dotarł aż do Indii, Chin

¹² B. Kumor, dz. cyt., s. 158–160.

¹³ K. Kościelniak, *Grecy i Arabowie. Historia Kościoła melkickiego (katolickiego) na ziemiach zdobytych przez muzułmanów (634–1516)*, Wydawnictwo UNUM, Kraków 2004, s. 37.

i Jemenu. W efekcie, w czasie średniowiecza władza kościelna patriarchy nestoriańskiego obejmowała terytorium większe niż papieża rzymskiego. Późniejsze podboje Tamerlana zadały dotkliwy cios Kościołowi Nestoriańskiemu i nigdy nie odzyskał on dawnej świetności, pogrążając się w kryzysie. Kościół ten używa w liturgii języka aramejskiego i stał na stanowisku jego zachowania, co przysparzało jednak wielu problemów misyjnych i zniechęcało ludy Dalekiego Wschodu do przyjęcia chrześcijaństwa¹⁴.

Kolejny rozłam wśród chrześcijan nastąpił w wyniku sporów monofizycznych. Monofizyci głosili, że Chrystus posiada dwie natury, jednak Jego boska natura całkowicie pochłonęła ludzką. Poglądy monofizytów odrzucił sobór chalcedoński w 451 roku. Ortodoksyjna nauka uchwalona przez sobór głosi, że w jednej hipostazie Chrystusa dokonało się zjednoczenie dwóch natur: ludzkiej i boskiej. Recepcja soboru chalcedońskiego napotkała jednak silny opór wśród zwolenników monofizytyzmu w Syrii i Egipcie. Konflikt miał także podłoże polityczne, Egipt i Syria zaczęły wykorzystywać ten spór, aby uniezależnić się od władzy Konstantynopola. Próby wytypowania monofizytyzmu przez cesarzy spotęgowały tylko niechęć mieszkańców Syrii i Egiptu do kultury greckiej i w konsekwencji ułatwiły późniejszy podbój muzułmański w VII wieku¹⁵.

Od soboru chalcedońskiego aż do I połowy VI wieku doktryna monofizyczna była głoszona przez patriarchów Antiochii. Patriarsze Sewerowi udało się ustanowić monofizyczną hierarchię na terenie Syrii. Jednak za panowania Justyniana Wielkiego zwolennikom ortodoksji udało się wygnać monofizycznych biskupów i narzucić chalcedońską wykładnię wiary. Wkrótce jednak zwolennicy monofizytyzmu odrodzili się, a jeden z nich – Jakub Baradajos – odtworzył monofizyczną hierarchię kościelną, co dało początek strukturom

---

¹⁴ K. Kościelniak, *Piękno pluralizmu przedchalcedońskich Kościołów orientalnych*, [w:] *Piękno Kościoła*, red. M. Chojnacki, J. Morawa, A. Napiórkowski, Uniwersytet Papieski Jana Pawła II w Krakowie, Wydawnictwo Naukowe Kraków 2014, s. 58–59.

¹⁵ K. Kościelniak, *Grecy i Arabowie...*, s. 38.

współczesnego Syriackiego Kościoła Ortodoksyjnego¹⁶. Posługuje się on wywodzącym się z rytu antiocheńskiego rytym jakobickim, zaś w liturgii używa języka syriackiego i arabskiego¹⁷. Uważa się, że ryt syriacki jest najbliższy pierwotnej, judeochrześcijańskiej liturgii pierwszych chrześcijan¹⁸.

Syriacki (Syrjski) Kościół Ortodoksyjny uważa siebie za jedyne spadkobiercę Kościoła antiocheńskiego. Nazwę jakobicki uznaje on za obraźliwą, gdyż został tak nazwany przez katolików, aby podkreślić, że nie jest to Kościół założony przez Apostołów, lecz mnicha Jakuba. Współcześnie syriaccy teologowie zaprzeczają, że nauka ich Kościoła jest monofizycka, wskazując na większe skomplikowanie kwestii chrystologicznych. Po muzułmańskim podboju Syrii, syriaccy chrześcijanie mieli dobre relacje z kalifami, pracując także w administracji państwowej. Klasztory Kościoła syriackiego stały się prężnymi ośrodkami naukowymi, gdzie dokonywano przekładów dzieł greckich na język syriacki (odłam gałęzi aramejskiej) i arabski¹⁹. Obecną głową Kościoła jest Ignacy Efreem II rezydujący w Damaszku²⁰.

Postanowień soboru chalcedońskiego nie zaakceptował także Kościół ormiański. W doktrynie chalcedońskiej dostrzegał on pokrewieństwo z naukami Nestoriusza i na synodzie w Dwinie w 506 roku odrzucił zarówno nestorianizm, jak i postanowienia soboru chalcedońskiego²¹. Ormiański Kościół Apostolski stał się twórcą i animatorem ormiańskiej kultury narodowej, był też instytucją, która przez stulecia zawirowań politycznych jednoczyła społeczność ormiańską, będąc też nieraz centrum walki narodowowyzwoleńczej. W Kościele tym istnieje także oryginalny system

¹⁶ M. Banaszek, dz. cyt., s. 116.

¹⁷ K. Kościelniak, *Grecy i Arabowie...*, s. 30–31.

¹⁸ K. Kościelniak, *Piękno pluralizmu...*, s. 62–64.

¹⁹ Tamże.

²⁰ Biogram patriarchy na stronie Syriackiego Patriarchatu, <https://syriacpatriarchate.org/patriarch/> [dostęp: 20.02.2020].

²¹ K. Stopka, *Armenia Christiana. Unionistyczna polityka Konstantynopola i Rzymu, a tożsamość chrześcijaństwa ormiańskiego (IV-XV w.)*, Polska Akademia Umiejętności, Kraków 2002, s. 58–62.

zarządzania złożony z czterech patriarchatów: Katolikos wszystkich Ormian rezyduje w Eczmiadynie w Armenii i posiada pierwszeństwo przed pozostałymi patriarchami. Drugim patriarchą jest Katolikos Wielkiego Domu Cylicyjskiego, rezydujący w Antelias w Libanie. Dwa pozostałe patriarchaty znajdują się w Jerozolimie i Konstantynopolu²².

Kościoły syriacki i ormiański wraz z Kościołem koptyjskim w Egipcie są zaliczane do grupy Kościołów przedchalcedońskich, tj. tych, które uznają postanowienia tylko trzech pierwszych soborów powszechnych – nicejskiego, konstantynopolińskiego i efeskiego.

Nie wszyscy syryjscy chrześcijanie odrzucili jednak postanowienia Chalcedonu. Odnosnie proporcji, szacuje się, że zarówno zwolennicy, jak i przeciwnicy ortodoksji stanowili po ok. 50% społeczeństwa²³. Wkrótce podbój muzułmański przyczynił się do upadku znaczenia Antiochii, jak i całej Syrii. Ortodoksyjni chrześcijanie, którzy pozostali w Syrii po schizmie chalcedońskiej, zostali przez swoich jakobickich przeciwników nazwani melchitami (lub melkitami) od syryjskiego słowa *malka* oznaczającego króla. Chrześcijanie chalcedońscy byli zatem „ludźmi króla”, tj. zwolennikami cesarza w sporze z monofizytami. Na terenie Syrii nazwa ta utrzymała się po podbojach arabskich i była używana przez muzułmanów, którzy podejrzewali melchitów o utrzymywanie kontaktów i spiskowanie z Bizancjum. Związki melchitów z Bizancjum były rzeczywiście bardzo silne, o czym świadczy to, że w XI i XII wieku zastąpili oni liturgię antiocheńską (która była celebrowana w Kościele jakobickim) liturgią bizantyjską. Po schizmie, jaka dotknęła Konstantynopol i Rzym, melchici pomimo swojej bizantynizacji nie opowiedzieli się jednoznacznie po stronie Konstantynopola i nie zerwali łączności z Rzymem. Każdy nowo wybrany patriarcha wysyłał do papieża informację o swoim wyborze, a imię biskupa Rzymu wspominano w celebracjach liturgicznych²⁴. Pod panowaniem arabskim melchici

²² K. Kościelniak, *Piękno pluralizmu...*, s. 72–74.

²³ K. Kościelniak, *Grecy i Arabowie...*, s. 43.

²⁴ Tamże, s. 213–216.

ulegli arabizacji i przyjęli arabski jako swój język liturgiczny, podczas gdy w syryjskich Kościołach przedchalcedońskich liturgicznym językiem pozostawał syryjski²⁵. Prawosławni melchici są największą denominacją chrześcijańską w Syrii. Obecnym patriarchą jest Jan X, rezydujący w Damaszku²⁶.

Grupą chrześcijan syryjskich, która pozostała w łączności z Rzymem, byli także maronici, którzy odnowili swoją unię z Rzymem w czasie krucjat²⁷. Wyprawy krzyżowe doprowadziły do utworzenia na terenie Syrii także wspólnoty rzymskokatolickiej wraz z przybyciem tam zachodnich zakonów. Jednak na kolejny wzrost liczby chrześcijańskich denominacji w Syrii miała wpływ unionistyczna polityka Rzymu.

W samym Rzymie, jak i wewnątrz chrześcijańskich Kościołów orientalnych pojawiały się głosy o potrzebie odnowienia jedności Kościoła z zachowaniem lokalnej tradycji dyscyplinarnej i liturgicznej. Doprowadziło to do powstania katolickich odpowiedników każdego z Kościołów orientalnych, z własną hierarchią i diecezjami²⁸.

Od połowy XV wieku tron nestoriańskiego patriarchy Babilonu (w 766 roku przeniesiony do Bagdadu) był dziedziczny i należał do jednej rodziny. Doprowadziło to do tego, że w 1551 roku patriarchą został 12-letni chłopiec Szymon Dinch²⁹. Część asyryjskich biskupów odrzuciła mianowanie patriarchą chłopca i wybrała swojego własnego kandydata – zakonnika Jana Sulakę. Wyjechał on do Rzymu, gdzie złożył katolickie wyznanie wiary i został mianowany patriarchą chaldejskim przez papieża Juliusza III w 1553 roku. Unia ta na skutek późniejszych wypadków była wielokrotnie zrywana,

---

²⁵ Tamże, s. 26–31.

²⁶ Biogram patriarchy na stronie Greckiego Prawosławnego Patriarchatu Antiochii, <https://www.antiochpatriarchate.org/en/page/ecclesiastical-career/39/> [dostęp: 20.02.2020].

²⁷ K. Kościelniak, *Grecy i Arabowie...*, s. 30.

²⁸ Wyjątkiem był Kościół maronicki, który nigdy nie zerwał jedności z Rzymem.

²⁹ *Eastern Catholic churches*, w: *The Encyclopedia of Christian Civilization*, Blackwell Publishing Ltd, Oxford 2011.

jednak katolicki Kościół chaldejski przetrwał do dnia dzisiejszego³⁰. Obecny patriarchą chaldejskim jest Luis Rafael I Sako³¹.

Od XI wieku wśród Ormian nasiliły się tendencje zjednoczeniowe z Rzymem. Unia pomiędzy Kościołami *de facto* istniała pomiędzy XII a XIV wiekiem na terenie królestwa Armenii Cylicyjskiej³². Za datę utworzenia obecnego Kościoła katolickiego obrządku ormiańskiego uznaje się rok 1742. Arcybiskup Aleppo Abraham Ardziwian złożył wtedy katolickie wyznanie wiary, przyjął imię Piotra I i został zatwierdzony przez papieża na patriarchę katolickiego Kościoła ormiańskiego. Dzięki pomocy Kongregacji Rozkrzewiania Wiary i rządu francuskiego wielu Ormian (zwłaszcza na Bliskim Wschodzie) przeszło do Kościoła katolickiego³³. Po II wojnie światowej nastąpił rozwój Kościoła katolickiego na Bliskim Wschodzie. Katolikosi Ignacy Piotr XV i Ignacy Piotr XVI utworzyli w 1954 roku archidiecezję w Bagdadzie i diecezję w syryjskim Al-Qamisli, zaś w 1974 roku powstały egzarchaty patriarchalne w Damaszku i Jerozolimie³⁴. Obecny patriarchą ormiańskokatolickim jest Rafał Piotr XXI³⁵. Aktualnie katolicki Patriarchat Ormiański ma swoją siedzibę w Bejrucie³⁶.

W okresie wypraw krzyżowych ożyły kontakty pomiędzy jakobitami a katolikami za pośrednictwem przybyłych z krzyżowcami dominikanów i franciszkanów. Wielu syriackich biskupów wykazywało prokatolickie tendencje, jednak ostatecznie nie doszło do unii.

---

³⁰ A. Atiya, *Historia Kościołów Wschodnich*, Instytut Wydawniczy Pax, Warszawa, 1978, s. 239–243.

³¹ Louis Raphaël I Cardinal Sako, *Annuario Pontificio*, <http://www.catholic-hierarchy.org/bishop/bsako.html> [dostęp: 20.02.2020].

³² Więcej w temacie królestwa Armenii Cylicyjskiej i relacji Kościoła ormiańskiego z Kościołem rzymskim, zob.: K. Stopka, *Armenia Christiana. Unionistyczna polityka Konstantynopola i Rzymu, a tożsamość chrześcijaństwa ormiańskiego (IV–XV w.)*, Polska Akademia Umiejętności, Kraków 2002, s. 183–273.

³³ K. Stopka, *Historia katolicyzmu ormiańskiego*, <http://www.ordynariat.ormianie.pl/index.php/nasz-kosciol/historia> [dostęp: 22.08.2018].

³⁴ Tamże.

³⁵ *Patriarchate of Cilicia (Armenian)*, *Annuario Pontificio*, <https://www.catholic-hierarchy.org/diocese/dcili.html> [dostęp: 20.02.2024].

³⁶ K. Stopka, *Historia katolicyzmu ormiańskiego*, <http://www.ordynariat.ormianie.pl/index.php/nasz-kosciol/historia> [dostęp: 22.08.2018].

Dopiero w 1662 roku patriarcha syriacki Andrzej Archidżan wysłał do Rzymu katolickie wyznanie wiary, jednak w 1702, po śmierci kolejnego patriarchy, linia katolickich patriarchów syriackich została przerwana. W 1782 roku metropolita Aleppo Michał Dżarwa został wybrany na patriarchę Syriackiego Kościoła Prawosławnego. Zadeklarował on swój katolicyzm i papież Pius VI zatwierdził go jako katolickiego patriarchę syryjskiego. Od tego czasu istnieje Kościół katolicki obrządku syriackiego posiadający własną linię patriarchów³⁷. Obecnym zwierzchnikiem Kościoła jest Ignacy Józef III Junan³⁸.

Za początek katolickiego Kościoła melchickiego w Syrii uznaje się rok 1724, kiedy to doszło do schizmy w łonie Prawosławnego Patriarchatu Antiocheńskiego. W Kościele antiocheńskim doszło do rozłamu pomiędzy zwolennikami Konstantynopola a Rzymu. Doprowadziło to do powstania dwóch konkurencyjnych linii patriarchatu antiocheńskiego. Jedna została uznana przez Konstantynopol, a druga przez Rzym, dając początek Kościołowi melchickiemu. Obecnie obydwie patriarchaty (katolicki i prawosławny) pracują nad zażegnaniem tej schizmy³⁹. Kościół melchicki wyraża chęć pojednania z patriarchatem prawosławnym, z zachowaniem jednak łączności z Rzymem⁴⁰. Obecnym patriarchą melchickim jest Józef Absi⁴¹. W niektórych opracowaniach melchici są myleni z rzymskimi katolikami ze względu na arabską nazwę, której używają – *rum katholik* (arab. الروم الكاثوليك), przy czym słowo *rum* odnosi się do Rzymu jako Bizancjum. Analogicznie prawosławni określane są mianem *rum orthodox* (arab. الروم الأرثوذكس). Rzymskich katolików określa się w Syrii natomiast mianem łacinników.

³⁷ *Katolickie Kościoły Wschodnie*, <https://kosciol.wiara.pl/doc/567971.Katolickie-Koscioly-Wschodnie/6> [dostęp: 20.02.2020].

³⁸ Patriarch Ignace Joseph III (Ephrem) Younan, *Annuario Pontificio*, <https://www.catholic-hierarchy.org/bishop/byounan.html> [dostęp: 20.02.2020].

³⁹ *Eastern Catholic churches*, [w:] *The Encyclopedia of Christian Civilization*, Blackwell Publishing Ltd, Oxford 2011.

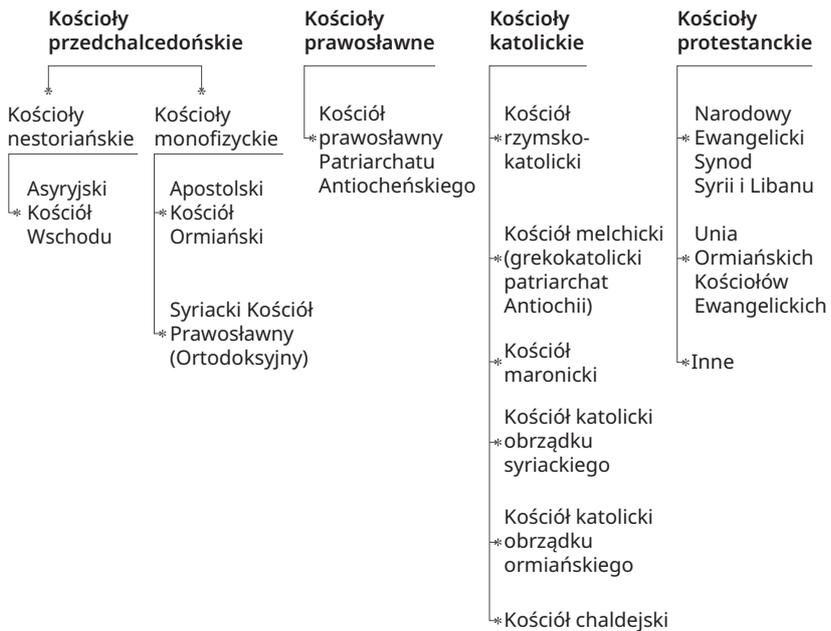
⁴⁰ *Melkite Synod Calls for Unity Bishops Agree Reunification of Antiochian Patriarchate is Possible*, <http://www.cin.org/melkunio.html> [dostęp: 20.02.2020].

⁴¹ Patriarch Youssef (Joseph) Absi, *S.M.S.P.*, *Annuario Pontificio*, <https://www.catholic-hierarchy.org/bishop/babsi.html> [dostęp: 20.02.2020].

Protestantyzm przybył do Syrii wraz z zachodnimi misjonarzami w XIX wieku. Spotykali się oni z wrogością ze strony lokalnych Kościołów. W związku z państwowym zakazem prozelityzmu wśród muzułmanów i niechęcią innych chrześcijan, działalność protestancka zwróciła się w stronę innych mniejszości – alawitów i druzów, gdzie osiągnęła pewne sukcesy w zdobywaniu nowych wiernych. Dwoma głównymi Kościołami protestanckimi w Syrii są Narodowy Ewangelicki Synod Syrii i Libanu oraz Unia Ormiańskich Kościołów Ewangelickich⁴².

Podział syryjskiego chrześcijaństwa można zatem przedstawić w następujących grupach:

KOŚCIOŁY W SYRII

⁴² WCC member churches present in Syria, <https://www.oikoumene.org/en/member-churches/middle-east/Syria> [dostęp: 20.02.2020].

Demografia syryjskich chrześcijan

Syria dzieli się na 14 muhafaz, których nazwy pochodzą od stolicy każdej z prowincji: Damaszek, Miasto Damaszek (osobna prowincja dla Damaszku jako stolicy), Aleppo, Homs, Hama, Latakia, Tartus, Dajr az-Zaur, Rakka, Al-Hasaka, Dar'a, As-Suwajda, Idlib i Qunajtra⁴³. Populacja Syrii w 2010 roku wynosiła ponad 21 mln mieszkańców, w wyniku wojny spadła ona jednak do 17 mln w 2019 roku⁴⁴. Około 90% mieszkańców jest muzułmanami, zaś większość sunnicka stanowi 74% społeczności kraju. 16% stanowią muzułmanie innych denominacji (szyici ok. 4%, alawici ok. 11%, druzowie ok. 2%)⁴⁵.

Wedle większości opracowań sprzed konfliktu, chrześcijanie w Syrii stanowili ok. 10 % populacji. W rzeczywistości jednak te liczby odnoszą do lat 40. XX wieku. Ostatni spis ludności, w którym było pytanie o wyznanie, miał miejsce w 1960 roku. Chrześcijan było wtedy 344 621, co wobec całej ówczesnej populacji (4 403 171) stanowiło 7,8%⁴⁶. W 2010 roku Bank Światowy szacował populację Syrii na 21,5 mln⁴⁷. Zakładając, że udział chrześcijan w populacji Syrii od spisu powszechnego w 1960 roku jest zsynchronizowany z rozwojem całej ludności, w 2010 roku Syrię zamieszkiwałoby 1 679 430 chrześcijan. Biorąc pod uwagę istniejące źródła, należy jednak założyć mniejszą liczbę, od 1 do 1,5 mln. Odpowiedzialny za to jest znacznie mniejszy przyrost naturalny wśród chrześcijan w porównaniu do populacji sunnitów i alawitów

⁴³ Syria: *Governorates, Major Cities & Localities*, <http://www.citypopulation.de/Syria.html> [dostęp: 20.02.2020].

⁴⁴ Zob.: wykaz zmian populacji Syrii, <https://worldpopulationreview.com/countries/syria-population/> [dostęp: 20.02.2020].

⁴⁵ Syria, w: *The Encyclopededia of Christianity*, t. 5, Wm. B. Eerdmans Publishing, Michigan 2008, s. 279.

⁴⁶ O. Oehring, *Christen in Syrien: Aktuelle Lage und Perspektiven*, "Analysen & Argumente", 2017, nr 237, s. 18, https://www.kas.de/documents/252038/253252/7_dokument_dok_pdf_47863_1.pdf/75417765-7f84-b048-b987-0704c16dd6de?version=1.0&t=1539649608177 [dostęp: 21.05.2020].

⁴⁷ Zob.: wykres populacji Syrii wg Banku Światowego, <https://data.worldbank.org/indicator/SP.POP.TOTL?locations=SY> [dostęp: 20.02.2020].

oraz fala chrześcijańskiej emigracji, która nastąpiła po zjednoczeniu Syrii i Egiptu w 1958 roku⁴⁸. Kolejne dwie duże fale migracji miały miejsce po zamachu stanu i przejęciu władzy przez Hafiza al-Asada w 1963 roku oraz po stłumieniu rebelii Bractwa Muzułmańskiego w Hamie w 1982 roku⁴⁹. Według danych Pew Research Center z 2010 roku, a więc jeszcze sprzed wybuchu konfliktu, odsetek chrześcijan w syryjskiej populacji wynosił tylko 5,2%⁵⁰.

Demografia Kościołów

Chrześcijanie syryjscy są podzieleni na 11 oficjalnie uznanych denominacji. Najliczniejszym odłamek jest Grecki Prawosławny Patriarchat Antiochii, który w 2010 roku miał liczyć ponad milion wyznawców⁵¹. Syriacki Kościół Ortodoksyjny posiadał przed rozpoczęciem konfliktu 170 000 wiernych⁵², którzy żyli głównie w regionie Dżazira w północno-wschodniej Syrii, Damaszku, Aleppo i Homsie⁵³. W przededniu wojny w Syrii żyło ok. 100 000 Ormian, największa ormiańska społeczność (40 000) mieszkała w Aleppo. Ormianie byli obecni również w Damaszku (10 000), Al-Qamisli (10 000), Latakii (5000) oraz w miasteczku Kasab przy granicy z Turcją w prowincji Latakia (2000)⁵⁴. Asyryjski Kościół Wschodu, którego większość wyznawców zamieszkiwała północno-wschodnią Syrię liczył 46 000 wiernych⁵⁵. Największym

---

⁴⁸ O. Oehring, dz. cyt., s. 18.

⁴⁹ S. Kawakibi, *The Migration of Syrian Christians*, <https://www.mei.edu/publications/migration-syrian-christians> [dostęp: 20.02.2020].

⁵⁰ *Table: Religious Composition by Country, in Percentages*, Pew Research Center, <https://www.pewforum.org/2012/12/18/table-religious-composition-by-country-in-percentages/> [dostęp: 20.02.2020].

⁵¹ O. Oehring, dz. cyt., s. 22.

⁵² Tamże.

⁵³ *Christians, Armenians and Assyrians*, <https://minorityrights.org/minorities/christians-armenians-and-assyrians/> [dostęp: 20.02.2020].

⁵⁴ R. Janbazian, *Surviving Aleppo: An Interview with Nerses Sarkissian*, <https://armenianweekly.com/2015/12/09/surviving-aleppo/> [dostęp: 20.02.2020].

⁵⁵ *Syria's beleaguered Christians*, <https://www.bbc.com/news/world-middle-east-22270455> [dostęp: 20.02.2020].

Kościółem pozostającym w unii z Rzymem jest Kościół melchicki, którego liczebność sprzed konfliktu szacuje się na ok. 230 000 wiernych; 17 000 w archidiecezji Aleppo⁵⁶, 150 000 w archidiecezji Damaszku⁵⁷, 30 000 w archidiecezji Homsu⁵⁸, 27 000 w archidiecezji Busra i Hauran⁵⁹, i 10 000 w archieparchii Latakii⁶⁰. Kościół katolicki obrządku syriackiego przed wybuchem konfliktu liczył 77 000 wiernych; 14 000 w archidiecezji Damaszku⁶¹, 8000 w archieparchii Aleppo⁶², 35 000 w archieparchii Al-Hasaka-Nisibis⁶³ i 10 000 w archidiecezji Homsu⁶⁴. Kościół maronicki wg danych z 2013 roku posiadał ok. 70 000 wyznawców; 45 000 w eparchii Latakii⁶⁵, 20 300 w archieparchii Damaszku⁶⁶, 4000 w eparchii Aleppo⁶⁷. Kościół chaldejski przed wybuchem konfliktu liczył 35 000 wiernych⁶⁸. Ormian katolików zamieszkujących Syrię na

⁵⁶ *Archdiocese of Alep [Beroea, Halab] (Melkite Greek)*, Annuario Pontificio, <https://www.catholic-hierarchy.org/diocese/dalpm.html> [dostęp: 20.02.2020].

⁵⁷ *Archdiocese of Damas (Melkite Greek)*, Annuario Pontificio, <https://www.catholic-hierarchy.org/diocese/ddamm.html> [dostęp: 20.02.2020].

⁵⁸ *Archdiocese of Homs (-Hama-Jabrud) (Melkite Greek)*, Annuario Pontificio, <https://www.catholic-hierarchy.org/diocese/dhomm.html> [dostęp: 20.02.2020].

⁵⁹ *Archdiocese of Bosra e Haūrān (Melkite Greek)*, Annuario Pontificio, <https://www.catholic-hierarchy.org/diocese/dboha.html> [dostęp: 20.02.2020].

⁶⁰ *Archeparchy of Lattaquié {Laodicea} (Melkite Greek)*, Annuario Pontificio, <https://www.catholic-hierarchy.org/diocese/dlath.html> [dostęp: 20.02.2020].

⁶¹ *Archdiocese of Damas (Syrian)*, Annuario Pontificio, <https://www.catholic-hierarchy.org/diocese/ddams.html> [dostęp: 20.02.2020].

⁶² *Archeparchy of Alep [Beroea, Halab] (Syrian)*, Annuario Pontificio, <https://www.catholic-hierarchy.org/diocese/dalps.html> [dostęp: 20.02.2020].

⁶³ *Archeparchy of Hassaké-Nisibi (Syrian)*, Annuario Pontificio, <https://www.catholic-hierarchy.org/diocese/dhani.html> [dostęp: 20.02.2020].

⁶⁴ *Archdiocese of Homs (-Hama-Nabk) (Syrian)*, Annuario Pontificio, <https://www.catholic-hierarchy.org/diocese/dhoms.html> [dostęp: 20.02.2020].

⁶⁵ *Eparchy of Lattaquié {Laodicea} (Maronite)*, Annuario Pontificio, <https://www.catholic-hierarchy.org/diocese/dlatm.html> [dostęp: 20.02.2020].

⁶⁶ *Archeparchy of Damas (Maronite)*, Annuario Pontificio, <https://www.catholic-hierarchy.org/diocese/ddama.html> [dostęp: 20.02.2020].

⁶⁷ *Archeparchy of Alep [Beroea, Halab] (Maronite)*, Annuario Pontificio, <https://www.catholic-hierarchy.org/diocese/dalpa.html> [dostęp: 20.02.2020].

⁶⁸ *Eparchy of Alep [Beroea, Halab] (Chaldean)*, Annuario Pontificio, <https://www.catholic-hierarchy.org/diocese/dalpc.html> [dostęp: 20.02.2020].

Podział administracyjny Syrii (*Governorates divisions of Syria*, Wikimedia Commons, CC BY-SA 3.0).

początku konfliktu było 26 500; 18 000 w archieparchii Aleppo⁶⁹, 4000 w eparchii Al-Qamisli⁷⁰ i 4500 w patriarchalnym egzarchacie Damaszku⁷¹. Apostolski wikariat Aleppo skupiający syryjskich rzymskich katolików liczył 13 000 wiernych w 2010 roku⁷². Liczba protestantów jest trudna do ustalenia, gdyż brak jest oficjalnych

⁶⁹ *Archeparchy of Alep [Beroea, Halab] (Armenian)*, Annuario Pontificio, <https://www.catholic-hierarchy.org/diocese/dalar.html> [dostęp: 20.02.2020].

⁷⁰ *Eparchy of Kamichlié (Armenian)*, Annuario Pontificio, <https://www.catholic-hierarchy.org/diocese/dkaar.html> [dostęp: 20.02.2020].

⁷¹ *Patriarchal Exarchate of Damas (Armenian)*, Annuario Pontificio, <https://www.catholic-hierarchy.org/diocese/ddaar.html> [dostęp: 20.02.2020].

⁷² *Vicariate Apostolic of Alep [Beroea, Halab]*, Annuario Pontificio, <http://www.catholic-hierarchy.org/diocese/dalep.html> [dostęp: 20.02.2020].

statystyk na ten temat, pozostaje ona jednak niewielka, zważywszy na to że protestantyzm pojawił się w Syrii wraz z zachodnimi misjonarzami i niewielu Syryjczyków zmieniło swoje wyznanie. Według cenzusu z 1943 roku Syrię zamieszkiwało ponad 11 000 protestantów⁷³. Narodowy Ewangelicki Synod Syrii i Libanu posiada swoje placówki w największych miastach⁷⁴, natomiast Ormianie protestanci są obecni w Aleppo⁷⁵ i Kasab⁷⁶.

Skupiska chrześcijan

Rozmieszczenie geograficzne chrześcijan w Syrii nie pozostało bez znaczenia dla prowadzenia działań wojennych w czasie konfliktu. Regiony zamieszkiwane przez chrześcijan nie opowiedziały się za rebelią i pozostały wierne dla Damaszku. Późniejsza ekspansja radykalnych ugrupowań islamskich spowodowała masowy *exodus* z niektórych obszarów lub podjęcie przez chrześcijan walki zbrojnej.

Miastem z największą chrześcijańską populacją przed wybuchem wojny było Aleppo. Za najliczniejszą społeczność są tam uznawani melchici⁷⁷. Aleppo zamieszkują także prawosławni, Ormianie, chrześcijanie syriaccy denominacji prawosławnej i katolickiej, chaldejczycy oraz łacinnicy⁷⁸.

Znacząca populacja chrześcijan zamieszkuje też prowincję Damaszek, gdzie obecne są wszystkie denominacje chrześcijańskie kraju⁷⁹. Na północ od Damaszku znajduje się chrześcijańska

---

⁷³ A. Hourani, *Minorities in the Arab World*, Oxford University Press, Londyn 1947, s. 76.

⁷⁴ Lista Kościołów Narodowego Ewangelickiego Synodu Syrii i Libanu dostępna jest pod tym adresem: <http://synod-sl.org/churches/> [dostęp: 20.02.2020].

⁷⁵ *First Armenian Evangelical Emmanuel Church – Aleppo*, <https://www.facebook.com/emmanuel.church.official/> [dostęp: 20.02.2020].

⁷⁶ *The Armenian Evangelical Churches of Kessab*, <https://www.facebook.com/groups/255047687880778/> [dostęp: 20.02.2020].

⁷⁷ R. Asfar, *Aleppo Christians: A Turbulent History and the Path Ahead*, <https://www.arab-reform.net/publication/aleppo-christians-a-turbulent-history-and-the-path-ahead/> [dostęp: 20.02.2020].

⁷⁸ O. Oehring, dz. cyt., s. 20.

⁷⁹ Tamże.

miejscowość Malula, będąca ważnym ośrodkiem pielgrzymkowym i miejscem kultu św. Tekli. Jest to też jedna z trzech miejscowości na świecie, gdzie zachował się w użyciu zachodni dialekt języka aramejskiego, używany w Palestynie w czasach Jezusa⁸⁰. Większą część populacji Maluli stanowią prawosławni. Kolejnym ważnym ośrodkiem w prowincji Damaszek jest miasto Sajdnaja ze znaczną populacją członków Kościoła prawosławnego. Liczną prawosławną populację miało też przed wojną sunnickie miasto Az-Zabadani⁸¹.

W prowincji Al-Hasaka na północnym wschodzie mieszkają Ormianie i Syriacy denominacji katolickiej i prawosławnej oraz nestorianie z Asyryjskiego Kościoła Wschodu i chaldejczycy. Regionem z większością chrześcijan w prowincji była dolina rzeki Chabur z 35 asyryjskimi wioskami, które były zamieszkiwane głównie przez wiernych Asyryjskiego Kościoła Wschodu. Miasto Al-Qamisli na północy prowincji posiadało znaczą populację Ormian i Asyryjczyków⁸².

Przed 2011 rokiem drugim największym regionem pod względem liczby chrześcijan był Homs, większość z nich należała do Kościoła prawosławnego. Ważnym regionem w tej prowincji, zamieszkiwanym do dziś w większości przez chrześcijan jest Wadi an-Nasara (zwana doliną chrześcijan), gdzie żyją członkowie Kościoła prawosławnego, Kościoła melchickiego i Kościoła maronickiego⁸³. Innym ważnym ośrodkiem chrześcijańskim jest miasto Al-Qusajr, przed wojną 10 000 jego mieszkańców było chrześcijanami⁸⁴. Kolejnym skupiskiem chrześcijan w prowincji jest miasto Sadad, położone na wschód od autostrady Damaszek-Homs.

---

⁸⁰ M. Kropidłowski, *Malula – ostatnia ostoja języka aramejskiego*, <https://www.ekumenizm.pl/religia/inne/malula-ostatnia-ostoja-zyzyka-aramejskiego/> [dostęp: 20.02.2020].

⁸¹ O. Oehring, dz. cyt., s. 20.

⁸² Tamże.

⁸³ Tamże.

⁸⁴ A. Tamini, *Christians in Syria Separating Fact from Fiction*, <http://www.aymennjawad.org/12566/christians-in-syria> [dostęp: 20.02.2020].

Przed atakiem tzw. Państwa Islamskiego w 2015 roku miało być zamieszkwane przez 15 000 prawosławnych chrześcijan⁸⁵.

W prowincji Latakia prawosławni wraz z melchitami stanowią największą część populacji chrześcijan. Przy granicy z Turcją znajduje się zamieszkwane przez Ormian miasto Kasab⁸⁶. W prowincji Hama są dwie miejscowości z większością chrześcijańską – Maharda i Rabla. Populacja chrześcijan w prowincji Tartus składa się głównie z prawosławnych i melchitów. Chrześcijańskim miastem w prowincji jest Safita, położona 35 kilometrów na wschód od miasta Tartus.⁸⁷

Podział etniczny

Większość społeczeństwa syryjskiego stanowią Arabowie (74%), drugą największą grupą są Kurdowie (9,5%). W Syrii mieszkają także Turkmeni (4,5%), Asyryjczycy (3,5%), Czerkiesi (1,5%) i Ormianie (1%). Pozostałe grupy etniczne stanowią ogółem 6 % społeczeństwa⁸⁸.

Syryjscy chrześcijanie oprócz denominacji dzielą się także pod względem etnicznym. Arabowie są głównie wyznawcami Kościoła prawosławnego patriarchatu antiocheńskiego oraz Kościoła melchickiego. Zamieszkują oni głównie zachodnią Syrię, podczas gdy na północnym wschodzie mieszkają chrześcijanie syryjscy, będący wiernymi Asyryjskiego Kościoła Wschodu, Syriackiego Kościoła prawosławnego, Syriackiego Kościoła katolickiego i Kościoła chaldejskiego. Zamieszkują głównie region Al-Hasaka z miastami Al-Hasaka i Al-Qamisli oraz doliną rzeki Chabur⁸⁹. Napływ ludności

⁸⁵ O. Oehring, dz. cyt., s. 20–21.

⁸⁶ C. Glass, *The Battle for Kessab*, <https://granta.com/the-battle-for-kessab/> [dostęp: 20.02.2020].

⁸⁷ O. Oehring, dz. cyt., s. 20–21.

⁸⁸ G. Sousa, *Largest Ethnic Groups In Syria*, <https://www.worldatlas.com/articles/largest-ethnic-groups-in-syria.html> [dostęp: 20.02.2020].

⁸⁹ *Syria Religious Composition 2018*, Gulf/2000 Project (2018), Columbia University – School of International and Public Affairs, https://gulf2000.columbia.edu/images/maps/Syria_Ethnic_Shift_2010-2018_lg.png [dostęp: 20.02.2020].

asyryjskiej do północno-wschodniej Syrii nastąpił w wyniku ludobójstwa dokonanego na Ormianach i Asyryjczykach w Imperium Osmańskim w 1915 roku. Druga fala migracji nastąpiła w 1933 roku i była ona spowodowana pogromami Asyryjczyków w północnym Iraku, wtedy to Asyryjczycy zasiedlili dolinę rzeki Chabur⁹⁰. Oprócz arabskiego posługują się oni także wschodnim dialektem języka aramejskiego.

Trzecią grupą etniczną są Ormianie, należący do Apostolskiego Kościoła Ormiańskiego i Kościoła katolickiego obrządku ormiańskiego. Zamieszkują ośrodki miejskie: Aleppo, Damaszek, Dajr az-Zaur, Al-Qamisli i Kasab⁹¹. Posługują się językiem zachodnioormiańskim. Społeczność Ormian zamieszkiwała tereny Syrii już od czasów Bizancjum, jednak ogromny przyływ ludności nastąpił w wyniku ludobójstwa w 1915 roku⁹².

Rozmieszczenie geograficzne chrześcijan przebiega zatem według klucza etniczno-religijnego. W zachodniej Syrii największymi społecznościami są chrześcijanie arabscy, będący wiernymi Kościołów obrządku bizantyjskiego, posługujący się w liturgii językiem arabskim.

Z kolei Asyryjczycy na Wschodzie, akcentujący swoją etniczną odrębność, są wiernymi Kościołów tradycji przedchalcedońskiej, gdzie językiem liturgicznym jest syryjski. To rozmieszczenie etniczno-religijne w czasie wojny syryjskiej będzie miało istotny wpływ na zaangażowanie chrześcijan w różnych stronach konfliktu i ich stosunek do władz w Damaszku.

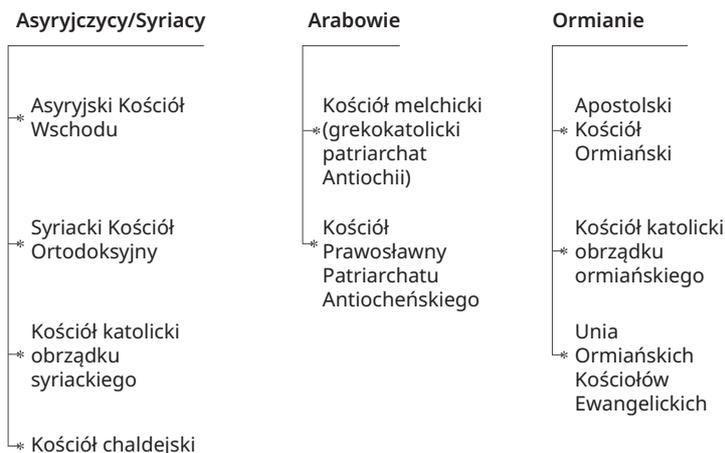
⁹⁰ *Settlement of the Assyrians of Iraq Report of the Committee of the Council on the Settlement of the Assyrians of Iraq in the Region of the Ghab*. Assyrian International News Agency Books Online, <http://www.aina.org/books/sota.htm> [dostęp: 20.02.2020]. (French Mandated Territories of the Levant)

⁹¹ *Syria Religious Composition 2018*, Gulf/2000 Project (2018), Columbia University - School of International and Public Affairs, https://gulf2000.columbia.edu/images/maps/Syria_Ethnic_Shift_2010-2018_lg.png [dostęp: 20.02.2020].

⁹² M. Kubiak, *Syryjscy Ormianie wracają na Kaukaz*, <http://www.kaukaz.net/cgi-bin/blosxom.cgi/polish/syryjscy-ormianie> [dostęp: 20.02.2020].

Podział syryjskich Kościołów według klucza etnicznego będzie przebiegał następująco:

PODZIAŁ SYRYJSKICH KOŚCIOŁÓW WEDŁUG KLUCZA ETNICZNEGO

Nieliczni przedstawiciele każdej z tych grup należą również do niewielkich denominacji protestanckich obecnych w Syrii oraz do Kościoła rzymskokatolickiego.

Chrześcijaństwo w Syryjskiej Republice Arabskiej

Syryjska Republika Arabska jest północną częścią terytorium, które przed rozpadem Imperium Osmańskiego było nazywane Wielką Syrią i obejmowało tereny dzisiejszej Syrii, Libanu, Jordanii i Palestyny. Syria położona na styku trzech kontynentów już w starożytności była ważnym strategicznym regionem i węzłem handlowym. W pierwszych wiekach chrześcijaństwa stała się istotnym zapleczem intelektualnym chrześcijańskiej myśli teologicznej. Podtrzymała swoją pozycję także po podboju muzułmańskim w VII wieku, stając się politycznym, kulturalnym i religijnym centrum kalifatu umajjadzkiego

(661–750), z Damaszkiem jako jego stolicą. W 1516 roku stała się prowincją Imperium Osmańskiego i pozostała nią do jego rozpadu po I wojnie światowej⁹³.

Organizacja milletu⁹⁴ w Imperium Osmańskim gwarantowała chrześcijanom autonomię w kwestiach kultu i prawa cywilnego. W czasach rządów Osmanów populacja chrześcijan w Syrii wzrosła do 30% liczby mieszkańców. W 1860 roku przez większe miasta przetoczyła się fala antychrześcijańskich zamieszek. Reformy Tanzimatu w 1839 i 1856 roku akcentowały równość obywateli wobec prawa i wysokości podatków bez względu na wyznawaną religię a także większą reprezentację chrześcijan w administracji i wojsku⁹⁵.

Syryjscy chrześcijanie utrzymywali kontakty z Europą od czasów wypraw krzyżowych, a relacje zintensyfikowały się w XIX wieku za sprawą przybycia europejskich misjonarzy. Chrześcijanie byli warstwą relatywnie wyżej wykształconą od muzułmańskiej większości i odegrali oni znaczącą rolę w procesie modernizacji, renesansu kulturalnego i rozwoju myśli politycznej w XIX wieku. Zajmowali także ważne pozycje w handlu i administracji imperium. W związku z lepszymi warunkami ekonomicznymi ok. 2/3 chrześcijańskiej populacji zamieszkiwało wielkie ośrodki miejskie⁹⁶.

Po I wojnie światowej Bliski Wschód został podzielony pomiędzy Francję i Wielką Brytanię. Syria znalazła się pod protektorem Francji, która podzieliła kraj na pięć prowincji⁹⁷. Francja zarządzała

---

⁹³ Syria, [w:] *The Encyclopedia of Christianity*, t. 5, Wm. B. Eerdmans Publishing, Michigan 2008, s. 278–279.

⁹⁴ Millet – system organizacyjny mniejszości religijnych w imperium osmańskim, polegający na przyznaniu religiom niemuzułmańskim określonej prawem autonomii opartej na zwyczaju, a potwierdzonym prawnie w XIX w. Każdy millet miał zatwierdzanego przez sułtana przywódcę – w przypadku milletów chrześcijańskich był to patriarcha lub biskup. Millety posiadały autonomię w sprawach administracyjnych i sądowych. Millet, w: *Encyklopedia PWN*, <https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/millet;3941519.html> [dostęp: 10.10.2019].

⁹⁵ Tamże, s. 279.

⁹⁶ Tamże.

⁹⁷ Prowincja Damaszku obejmująca centralną i południową Syrią, prowincja Aleppo obejmująca północną Syrię, Państwo Alawitów (Latakia) na wybrzeżu Morza Śródziemnego, Państwo Druzów obejmujący górzysty region na południowym

uzyskanymi terenami na Bliskim Wschodzie w myśl zasady *dziel i rządź*, przez co chrześcijanie otrzymali lepszy status i większe możliwości zatrudnienia. Okres międzywojenny był też wzrostem świadomości politycznej Arabów i powstawania partii panarabskich i nacjonalistycznych. Chrześcijanie jako warstwa lepiej wykształcona mieli nieproporcjonalnie większy udział w tworzeniu arabskiego ruchu narodowego. Twórcą panarabskiej ideologii partii Ba'as, do dzisiaj rządzącej w Syrii, był Michel Aflak, prawosławny Syryjczyk z Damaszku⁹⁸. Podobnie założycielem i ideologiem syryjskiego nacjonalizmu, reprezentowanego dzisiaj w Syryjskiej Partii Społeczno-Narodowej, był libański prawosławny Antun Sa'ada⁹⁹. Członkowie syryjskiego ruchu narodowego walczyli aktywnie o niepodległość i zjednoczenie Syrii oraz usunięcie z kraju wojsk francuskich. Udało im się to osiągnąć w 1946 roku, gdy ostatnie wojska francuskie opuściły Syrię. Niepodległa Syria została jednak pozbawiona okręgu Alexandretty (starożytna Antiochia), który Francuzi przekazali Turcji w 1939 roku¹⁰⁰. Historia rozwoju syryjskiego ruchu narodowego pozwala zrozumieć późniejszy system polityczny Syrii. Ideolodzy syryjskiej myśli narodowej walczyli przeciwko zewnętrznym próbom podziału Syrii przez podsycanie animozji wyznaniowych i próbowali scalić wszystkie grupy etniczne pod egidą jednej świeckiej idei narodowej lub panarabskiej. Z drugiej strony akcent położony na równość społeczną, bez względu na przynależność religijną, przyciągał do późniejszych partii szczególnie przedstawiciele mniejszości. W partii Ba'as druzowie, alawici i chrześcijanie dominowali liczebnie nad sunnitami. Traktowali oni nowe ruchy polityczne jako szansę zakończenia dominacji tradycyjnie sunnickiej miejskiej elity¹⁰¹.

---

wschodzie i okręg Alexandretty [dawna Antiochia) przy granicy z Turcją. Zob.: A. Rabo, *'We are Christians and we are equal citizens': perspectives on particularity and pluralism in contemporary Syria*, "Islam and Christian-Muslim Relations", 23(2012), z. 1, s. 81.

⁹⁸ S. Moubayed, *Steel & Silk. Men and Women who shaped Syria 1900–2000*, Cune Press, 2006, s. 130–132.

⁹⁹ J. McHugo, *Syria. From the Great War to the Civil War*, Saqi Books, Londyn 2014, s. 115–117.

¹⁰⁰ A. Rabo, dz. cyt., s. 81.

¹⁰¹ Tamże, s. 81–82.

Chrześcijanie pod rządami Al-Asadów

Zamach stanu Hafiza al-Asada w 1970 roku otworzył kartę 50-letnich rządów autorytarnych „dynastii” Al-Asadów w Syrii. Elita władzy składała się z mniejszości alawickiej, jednak chrześcijanie, jak i inne grupy religijne były obecne w strukturach politycznych, administracyjnych i wojskowych. Alawici jako mniejszość oparli legitymizację swojej władzy na sojuszu z innymi mniejszościami religijnymi oraz na świeckości państwa. W opozycji do sekularystów z Ba’as wzrastał w tym czasie ruch islamistyczny w postaci Bractwa Muzułmańskiego, które zdobyło wpływy także wśród sunnickiej społeczności Syrii. Islamiści sprzeciwiali się laickim rządóm, zaś alawitów uważali za odszczepieńców. Szczytem konfrontacji między aparatem bezpieczeństwa a rosnącymi w siłę islamistami było powstanie w Hamie w 1982 roku, które zostało krwawo stłumione przez wojska rządowe¹⁰². Długoletnie rządy partii Ba’as ukształtowały polityczną mentalność Syryjczyków, a zwłaszcza specyficzną wizję narodu arabskiego. W szkołach odbywały się zajęcia z ba’asizmu, a także obecny był kult wodza¹⁰³. Prezydentem Syrii w latach 1970–2000 był Hafiz al-Asad, po jego śmierci władzę odziedziczył jego syn Baszszar al-Asad. Zmiana prezydenta obudziła w społeczeństwie syryjskim nadzieje na liberalizację ekonomiczną i polityczne reformy, jednak nie doszło do znaczących zmian¹⁰⁴. Początkowe działania, takie jak uwolnienie setek więźniów politycznych i rozszerzenie swobód obywatelskich, stały się znane jako „wiosna Damaszku”. Jednak nowa polityka liberalizacji nagle zatrzymała się w lutym 2001 roku, gdy przywódcy społeczeństwa obywatelskiego i reformistyczni politycy zostali aresztowani, a obiecane reformy gospodarcze odrzucone¹⁰⁵.

---

¹⁰² L. Fyderek, *Pretorianie i technokraci w reżimie politycznym Syrii*, Księgarnia Akademicka, Kraków 2011, s. 57.

¹⁰³ Tamże, s. 131–132.

¹⁰⁴ Syria, w: *The Encyclopedia of Christianity*, t. 5, Wm. B. Eerdmans Publishing, Michigan 2008, s. 281.

¹⁰⁵ *World Directory of Minorities and Indigenous Peoples – Syria*, <https://www.refworld.org/docid/4954ce5ac.html> [dostęp: 20.02.2020].

Rządy alawickiej mniejszości miały pozytywny wpływ na sytuację chrześcijan w tym kraju. Wyznawcy Chrystusa byli naturalnymi sojusznikami dla synkretycznego odłamu islamu wobec sunnickiej większości. Narracja pokojowej koegzystencji wszystkich grup wyznaniowych pozwoliła Syrii zachować względną stabilizację, podczas gdy sąsiedni Liban rozrywany był konfliktami religijnymi.

Konstytucja Syryjskiej Republiki Arabskiej deklaruje ochronę wolności religijnej. Syria nie posiada religii państwowej, jednak głowa państwa musi być muzułmaninem. Prezydent cieszy się szerokimi uprawnieniami. Konstytucja zastrzega także, że islamska jurysprudenca jest głównym źródłem legislacyjnym¹⁰⁶. Rząd syryjski pozwala zagranicznym religijnym stowarzyszeniom pozarządowym operować bez przeszkód pod auspicjami Kościoła katolickiego lub prawosławnego. Szkoły są oficjalnie państwowe i świeckie, jednak w praktyce część z nich jest prowadzona przez społeczności chrześcijańskie lub druzyjskie. Lekcje religii w szkołach są obowiązkowe, z podziałem na chrześcijan i muzułmanów. Język arabski jest językiem oficjalnym, jednak rząd syryjski dopuścił nauczanie języka hebrajskiego, ormiańskiego, syryjskiego i aramejskiego jako języków liturgicznych¹⁰⁷. Wolność religijna jest generalnie respektowana, ale istnieje także zakaz prozelityzmu, a konwersje muzułmanów na chrześcijaństwo nie są uznawane przez państwo. Zdarzały się aresztowania lub wydalenia zachodnich protestanckich misjonarzy. Wart odnotowania jest fakt, że w niektórych przypadkach powodem nie był prozelityzm wśród muzułmanów, lecz chrześcijan i działanie rządu zostało podjęte ze względu na skargi ze strony Kościołów prawosławnych na działalność zachodnich misjonarzy¹⁰⁸. Od 2000 roku rząd syryjski na prośbę hierarchów katolickich i prawosławnych zakazał działalności niezarejestrowanych Kościołów

---

¹⁰⁶ *July-December, 2010 International Religious Freedom Report*, Bureau of Democracy, Human Rights, and Labor 2011, s. 1, <https://2009-2017.state.gov/documents/organization/171745.pdf> [dostęp: 20.02.2020].

¹⁰⁷ Tamże, s. 6–7.

¹⁰⁸ Tamże, s. 4.

protestanckich, które zajmowały się prozelityzmem wśród uchodźców chrześcijańskich z Iraku i Sudanu¹⁰⁹.

Chrześcijaństwo w Syrii rządzonej przez partię Ba'as mają zapewnić wolność wyznania. Uczestniczą oni w życiu politycznym, gospodarczym, naukowym i kulturalnym swojego kraju. Mogą bez problemu uzyskać pozwolenie na remont lub budowę nowego kościoła i organizować publiczne procesje religijne. Syria, w przeciwieństwie do innych państw arabskich, nie umieszczała adnotacji o wyznaniu w dowodach osobistych oraz zwalniała duchowieństwo i kleryków z obowiązkowej służby wojskowej. Ponadto chrześcijaństwo w niedziele mają prawo zaczynać pracę dopiero o 10:00, aby z rana móc uczestniczyć w liturgii. Święta Bożego Narodzenia według kalendarza gregoriańskiego i Wielkanocę według kalendarza neojuliańskiego jak i gregoriańskiego są oficjalnymi dniami wolnymi. Chrześcijaństwo cieszą się zatem w Syrii większą wolnością niż za czasów systemu milletów w Imperium Osmańskim i zdecydowanie większą niż ta, którą mieliby w systemie politycznym opartym w całości na islamie¹¹⁰.

Prawo rodzinne

Obszarem, gdzie Kościół w Syrii zyskał szczególny wpływ, było prawo rodzinne. W 1953 roku, zaledwie kilka lat po uzyskaniu niepodległości, Syria uchwaliła swoje pierwsze skodyfikowane prawo rodzinne, zwane prawem dotyczącym stanu osobistego¹¹¹. Ustawa ta oddawała *de facto* sprawy rodzinne dotyczące ślubu, rozwodu, majątku etc. w ręce związków wyznaniowych. Zaowocowało to pluralizmem w dziedzinie prawa rodzinnego, który jest uwarunkowany przynależnością religijną. Państwowe prawo statusu osobowego dotyczy muzułmanów, są jednak z niego wyjęci członkowie

¹⁰⁹ *Protestant Christianity in Syria*, <https://rlp.hds.harvard.edu/faq/protestant-christianity-syria> [dostęp: 20.02.2020].

¹¹⁰ I. Zabad, *Middle Eastern Minorities The impact of the Arab Spring*, Routledge, Nowy Jork 2017, s. 57–58.

¹¹¹ A. Rabo, dz. cyt., s. 83.

mniejszości, tacy jak chrześcijanie czy druzowie. Muzułmanie w tych kwestiach podlegają sądom szariackim, podczas gdy chrześcijanie dysponują własnym, kościelnym sądownictwem, które różni się też w zależności od danej chrześcijańskiej denominacji. Kościoły katolickie ustanowiły wspólny system sądowy, oparty na ich własnym prawie. Z kolei każdy z Kościołów ortodoksyjnych (Kościół prawosławny, Syriacki Kościół Prawosławny, Asyryjski Kościół Wschodu, Ormiański Kościół Apostolski) posiada swój własny system prawny w tej materii¹¹².

Podporządkowanie prawa rodzinnego prawu religijnemu implikuje nierówność pomiędzy poszczególnymi grupami wyznaniowymi. Prawo szariatu jako rodzinne prawo państwowe nie pozwala nie-muzułmaninowi poślubić mużulmanki, nakazuje też wychowanie dzieci z ewentualnego mieszanego małżeństwa w religii ojca. W zależności od religii różni się też podejście do rozwodu; mużulmanie mogą go uzyskać z łatwością, w Kościołach prawosławnych rozwód jest przewidziany tylko w pewnych uzasadnionych przypadkach, natomiast rozwód dla syryjskich katolików nie jest możliwy, gdyż katolickie prawo kanoniczne nie przewiduje rozwodu, a jedynie stwierdzenie nieważności małżeństwa z określonych powodów¹¹³. Podobne różnice dotyczą także prawa majątkowego. Do 2006 roku wszyscy Syryjczycy musieli rejestrować sprawy podziału majątku w trybunałach szariackich. Wówczas Kościół katolicki zwrócił się do władz syryjskich z prośbą o nowe regulacje prawne w tej dziedzinie. Parlament uchwalił wtedy prawo, które sprawy majątkowe katolików oddawało pod kuratelę sądów kościelnych. Nowe prawo dla katolików odbiega w pewnych kwestiach od prawa państwowego; synowie i córki mają taki sam udział w majątku po zmarłych rodzicach; osoby, które stały się wdowami/wdowcami, mogą pozostać we wspólnym mieszkaniu aż do swojej śmierci, a matka i ojciec mają równe prawa do opieki nad dzieckiem. Szybka legalizacja nowego

---

¹¹² Tamże, s. 84–85.

¹¹³ Tamże, s. 85.

prawa majątkowego dla katolików wywołała także głosy ze strony społeczności prawosławnej, domagające się nowelizacji prawa prawosławnego w tej kwestii. Zarówno Kościół prawosławny, jak i syriacki w odpowiedzi znowelizowały swoje prawo w 2010 roku¹¹⁴.

Chrześcijanie w Syrii cieszyli się zatem dobrym statusem społecznym i autonomią prawną w pewnych dziedzinach, która była ściśle uwarunkowana przynależnością religijną. Posiadając głęboką świadomość historyczną znaczenia Syrii dla chrześcijaństwa, czuli się oni przywiązani do swojego kraju i byli niechętni nagłym zmianom, które mogłyby zakończyć się wzrostem politycznego islamu, który był zagrożeniem dla wszystkich syryjskich mniejszości.

---

¹¹⁴ Tamże, s. 85–86.

Zdjęcie górne: Zdeprawowany kościół rzymskokatolicki Zwiastowania Najświętszej Marii Panny, Aleppo 2016

Zdjęcie dolne: Ten sam kościół po renowacji w 2018 roku

ROZDZIAŁ 2

Wojna w Syrii

Wojna w Syrii jest jednym z najbardziej wyczerpujących konfliktów XXI wieku. Konflikt ten z początkowej wojny domowej przeobraził się w wojnę zastępczą pomiędzy regionalnymi i światowymi mocarstwami. Początkowe starcia pomiędzy siłami rządowymi a rebeliantami przeobraziły się w wojnę, w której Syria stała się areną walk o wpływy obcych mocarstw. Syryjska opozycja w zaledwie dwa lata od rozpoczęcia konfliktu została zmarginalizowana i zastąpiona transnarodowym dżihadyzmem. Wzrost znaczenia radykalnych ugrupowań islamskich i wsparcie udzielane im przez bogatych sponsorów doprowadziło do fali masowych prześladowań mniejszości religijnych – alawitów, szyitów, chrześcijan czy jezydów.

Radykalizacja syryjskiej rebelii

Dojście do władzy Baszszara al-Asada w 2000 roku ożywiło nadzieję na liberalizację syryjskiego systemu politycznego. Młody, wykształcony na Zachodzie prezydent wydawał się być szansą na odejście od autorytarnego systemu jego ojca. Widać to było w jego przemówieniu inauguracyjnym, w którym Al-Asad zapowiedział liberalizację gospodarki i reformę systemu politycznego. Poszerzono zakres swobody wypowiedzi oraz wolność prasy i wypuszczono kilkuset więźniów politycznych. Ten początkowy okres swobody został nazwany „Wiosną Damasceńską” – powstały wtedy liczne publiczne fora dyskusji politycznych i wysuwane były apele o konkretne reformy. Po kilku miesiącach władza jednak zmieniła kurs

i powróciła dawna cenzura. Następnie Baszszar al-Asad podkreślił, że reformy polityczne będzie musiała poprzedzić reforma gospodarcza¹. Prezydent podejmował jednak pewne kroki reformatorskie w celu poprawy pozycji kraju na arenie międzynarodowej. W 2005 roku wycofał z wojska z Libanu, kończąc tym samym długoletnią okupację tego kraju, starał się także nawiązać przyjazne stosunki z Turcją i Arabią Saudyjską².

Gdy protesty Arabskiej Wiosny szybko obaliły prezydentów Tunezji i Egiptu, syryjscy opozycjoniści uwierzyli, że uda im się powtórzyć ten scenariusz w ich kraju. Wśród nich pojawiały się głosy, które wyrażały przekonanie o tym, że Baszszar al-Asad nie odda dobrowolnie swojej władzy demokratycznie wybranemu cywilnemu rządowi. Jak pokazał rozwój wypadków, różne syryjskie ugrupowania opozycyjne żyły dwoma złudzeniami: po pierwsze, że pokojowe protesty uliczne doprowadzą do obalenia reżimu, po drugie, że próżnia polityczna zostanie wypełniona przez rząd przejściowy, który zwoła demokratyczne wybory, w których Syryjczycy wybiorą liberalne, otwarte jednostki z syryjskiej świeckiej opozycji. Opcja pokojowej transformacji okazała się iluzją, jednak świecka opozycja wciąż wierzyła, że gwałtowna zmiana reżimu doprowadzi ją do władzy. Błędem było jednak to, że wobec braku wystarczającej siły militarnej zdolnej pokonać lojalistów postanowili oni skorzystać z pomocy zagranicznych sponsorów i ugrupowań islamistycznych³.

Początek protestów

Arabska Wiosna w Syrii swój początek miała w mieście Dar'a na południu kraju. 6 marca 2011 roku syryjskie siły bezpieczeństwa aresztowały grupę nastolatków za malowanie na murach antyrządowych

---

¹ *Bashar al-Assad*, [w:] *Encyclopedia Britannica*, <https://www.britannica.com/event/Syrian-Civil-War/Uprising-in-Syria-2011> [dostęp: 20.02.2020].

² Tamże.

³ M. Tomass, *The Religious Roots of the Syrian Conflict*, [w:] *Twenty-first Century Perspectives on War, Peace, and Human Conflict*, C. Webel, Palgrave Macmillan, Nowy Jork 2016, s. 171.

haseł, w tym popularnego sloganu Arabskiej Wiosny „Lud chce upadku reżimu”. Podczas pobytu w więzieniu mieli oni być torturowani. Po tym, gdy wieść o ich aresztowaniu rozeszła się po mieście, mieszkańcy masowo wyszli na ulice⁴. Skandowali slogany takie jak „Bóg, Syria, Wolność” i wznosili hasła oskarżające prezydencką rodzinę o korupcję. Siły bezpieczeństwa brutalnie stłumiły protesty, zabijając co najmniej trzy osoby i raniąc wiele innych⁵. Fala przemocy narastała i 20 marca demonstranci podpalili gmach sądu, budynek sieci telefonicznej Syriatel (właścicielem jest kuzyn prezydenta) i lokalną siedzibę partii Ba’as. W wyniku starć zginęło czterech protestujących i siedmiu policjantów⁶.

Opozycjoniści zaczęli organizować się za pomocą mediów społecznościowych, gdzie wzywano do ogólnokrajowych protestów 25 marca w solidarności z Dar’ą⁷. W tym samym dniu miał również miejsce atak na bazę wojskową w As-Sanamajn. Żołnierze w bazie odpowiedzieli ogniem i zabili nieznaną liczbę napastników⁸. Od tego dnia demonstracje odbywały się w każdy piątek w wielu miastach. Następnego dnia mieszkańcy Dar’y stali się ofiarami niezidentyfikowanych snajperów⁹. Fala przemocy narastała po obu stronach, w Latakii podpalono budynek Syriatel, a dwa dni później jeden z oficerów w Homsie został ukamienowany przez nieznaną liczbę napastników¹⁰. W Dar’a dochodziło do otwartych starć protestujących z siłami bezpieczeństwa, zginęło 27 demonstrantów i 19 funkcjonariuszy. Cześć protestujących zajęła opuszczony posterunek wraz z przechowywaną tam bronią i użyła jej przeciwko

---

⁴ *Syrian Civil War*, [w:] *Encyclopedia Britannica*, <https://www.britannica.com/event/Syrian-Civil-War/Uprising-in-Syria-2011> [dostęp: 20.02.2020].

⁵ *Middle East unrest: Three killed at protest in Syria*, <https://www.bbc.com/news/world-middle-east-12791738> [dostęp: 20.02.2020].

⁶ M. Tomass, dz. cyt., s. 172.

⁷ Tamże.

⁸ Nagranie z ataku na bazę: 2011/3/25 *كيف بدأت حادثة الصنمين، وما هي خلفياتها*, <https://www.youtube.com/watch?v=3IDlWHuRbRE> [dostęp: 20.02.2020].

⁹ M. Tomass, dz. cyt., s. 172.

¹⁰ Tamże.

siłom bezpieczeństwa¹¹. 10 kwietnia nieznani sprawcy ostrzelali wojskowy autobus na drodze z Latakii do Tartusu, zabijając 9 oficerów i żołnierzy¹². Nasilały się także ataki na przedstawicieli alawickiej mniejszości. W Banjas protestujący tłum zabił alawickiego rolnika, zaś w Homsie zabito generała wraz z jego dziećmi¹³.

Od początku dało się też zauważyć zewnętrzną ingerencję w protesty. Nowy ambasador USA Robert Ford, który przybył do Syrii w styczniu 2011, odegrał kluczową rolę w koordynacji protestów i w późniejszej militaryzacji rewolucji. W dniu 8 lipca znalazł się w Hamie, gdzie zagrzewał demonstrantów do obalenia prezydenta Al-Asada. Po eskalacji powstania Ford nawoływał do aktywniejszej roli Stanów Zjednoczonych w zbrojeniu syryjskiej opozycji¹⁴. Na Zachodzie powszechne były głosy, że rząd Baszszara al-Asada wkrótce upadnie¹⁵.

W odpowiedzi na narastającą falę przemocy rząd zdecydował się użyć wojska do stłumienia protestów. 25 kwietnia do miasta Dar'a wjechały czołgi armii syryjskiej i oblegały je przez 11 dni¹⁶. Interwencja wojskowa przyczyniła się tylko do eskalacji konfliktu konfesyjnego. Oficerem IV dywizji (a także jej późniejszym dowódcą) był Mahir al-Asad, brat prezydenta, a korpus oficerski składał się w większości z alawitów. Oblężenie Dar'y stało się w umysłach

---

¹¹ Syria: Security Forces Barring Protesters from Medical Care, <https://www.hrw.org/news/2011/04/12/syria-security-forces-barring-protesters-medical-care> [dostęp: 20.02.2020].

¹² J. Landis, *Western Press Misled – Who Shot the Nine Soldiers in Banyas? Not Syrian Security Forces*, <https://www.joshualandis.com/blog/western-press-misled-who-shot-the-nine-soldiers-in-banyas-not-syrian-security-forces/> [dostęp: 20.02.2020].

¹³ M. Tomass, dz. cyt., s. 172.

¹⁴ Robert Ford, *U.S. Ambassador To Syria, Causes Controversy With Visit To Hama*, https://www.huffpost.com/entry/robert-ford-us-ambassador_n_893522?guc-counter=1 [dostęp: 20.02.2020].

¹⁵ P. Pichon, *Syria Porażka strategii Zachodu*, [e-book; format PDF], Wydawnictwo Akademickie Dialog, Warszawa 2015, s. 9–10.

¹⁶ A. Shadid, *Syria Escalates Crackdown as Tanks Go to Restive City*, <https://www.nytimes.com/2011/04/26/world/middleeast/26syria.html> [dostęp: 20.02.2020].

syryjskich opozycjonistów obrazem starcia będącej u władzy alawickiej mniejszości z sunnicką uciskaną większością¹⁷. Rozpoczął się także proces dezercji z armii syryjskiej¹⁸.

Kolejnym ogniskiem zapalnym rewolucji stał się Homs. W kwietniu 2011 protesty w centrum miasta zostały spacyfikowane przez siły bezpieczeństwa, które miały ostrzeliwać demonstrantów z dachu budynków. Starcia w Homsie narastały i rząd zdecydował się ponownie użyć wojska do pacyfikacji miasta. Podobną strategię wkrótce zastosowano na pozostałych terenach, gdzie wybuchła rebelia¹⁹. Bastionem rewolucji stała się sunnicka prowincja i biedne przedmieścia, podczas gdy centra miast, jak i ośrodki mniejszości religijnych cechowały się spokojem²⁰.

Widząc niebezpieczeństwo przeobrażenia się syryjskiej rewolucji w konflikt konfesyjny, niektórzy opozycjoniści promowali hasła przeciwne sektarianizmowi, takie jak „Naród syryjski jest jeden”, jednak pomimo tych usiłowań wydarzenia przybierały coraz bardziej charakter wyznaniowy. Protesty wybuchały głównie w sunnickich dzielnicach i miastach, były prowadzone przez mężczyzn, a kobiety biorące w nich udział nosiły hidżab lub inne okrycia głowy²¹. Zaczęły się także pojawiać typowo religijne i sekciarskie slogany, takie jak „Chrześcijanie do Bejrutu, alawici do grobu!”²².

Źródłem tak agresywnej odpowiedzi na protesty ze strony sił bezpieczeństwa można upatrywać się w rebelii Bractwa Muzułmańskiego w Hamie w 1982 roku. Z perspektywy reżimu jakakolwiek rezygnacja z władzy lub jej podział oznaczały nieuchronny wzrost wpływów

---

¹⁷ M. Tomass, dz. cyt., s. 173.

¹⁸ W. Maclean, *Analysis – Desertions show unease growing in Syrian army*, <https://af.reuters.com/article/worldNews/idAFTRE7861TB20110907> [dostęp: 20.02.2020].

¹⁹ J. Holliday, *Middle East Security Report 2 The struggle for Syria in 2011*, Institute for the Study of War, Waszyngton 2011, s. 15–16.

²⁰ P. Pichon, dz. cyt., s. 27.

²¹ M. Tomass, dz. cyt., s. 173.

²² M. Farha, S. Mousa, *Secular Autocracy vs. Sectarian Democracy? Weighing Reasons for Christian Support for Regime Transition in Syria and Egypt*, „Mediterranean Politics” 20(2015) z. 2, s. 183.

Bractwa Muzułmańskiego, które wtedy cieszyło się popularnością w sunnickim społeczeństwie. Przejęcie władzy przez ugrupowanie kierujące się politycznym islamem oznaczało falę prześladowań, która spadłaby na alawitów (którzy przez Braci Muzułmanów nie byli uznawani za wyznawców islamu), jak i na inne mniejszości, w tym chrześcijan. Wśród alawitów była także żywa pamięć o marginalizacji, jakiej doświadczali jako niesunnicka mniejszość w czasach Imperium Osmańskiego²³.

Starcia demonstrantów z siłami bezpieczeństwa od początku powodowały straty po obu stronach. Takie wydarzenia, jak ostrzał nieznanymi snajperów czy dość szybkie uzbrojenie rebelii, mogą świadczyć o zaangażowaniu obcych sił i wywiadów w początkową destabilizację sytuacji. Wywiady obcych mocarstw mogły odegrać ważną rolę w sprowokowaniu starć i eskalacji konfliktu, aby jak najszybciej doprowadzić do zmiany obecnych władz Syrii i zrealizować swoje strategiczne interesy²⁴.

Eskalacja i radykalizacja

Z kolejnymi tygodniami postępował proces radykalizacji i militarzacji syryjskiej opozycji wraz z falą dezercji z armii syryjskiej. Protesty zaczęły coraz bardziej przypominać militarne starcia, gdzie obydwie strony były uzbrojone. Pod koniec kwietnia armia syryjska starła się z rebeliantami w Ar-Rastan, w czerwcu starcia wybuchły w Dżisz asz-Szughur. Zbrojne ugrupowania podpaliły budynki rządowe w mieście, miały też przejąć 5 ton dynamitu i strzelać do funkcjonariuszy oraz cywilów. Ponad 120 członków sił bezpieczeństwa zginęło w starciach z nieokreślonymi grupami zbrojnymi²⁵. Rząd, podobnie jak w pozostałych przypadkach, zareagował wysłaniem wojska. Do Dżisz asz-Szughur została skierowana IV dywizja

²³ M. Tomass, dz. cyt., s. 151–163, 174.

²⁴ M. Pichon, dz. cyt., s. 34–35.

²⁵ M. Karouny, *Syria to send in army after 120 troops killed*, <https://ca.reuters.com/article/topNews/idCATRE7553AI20110606> [dostęp: 20.02.2020].

pancerna, która wcześniej tłumiała protesty w Dar'a²⁶. Armia syryjska po fali dezercji cierpiała na poważne braki kadrowe, zwłaszcza wśród szeregowych żołnierzy, co zadecydowało o użyciu przeciw rebelii sił lotniczych. Kampania bombardowań terenów opanowanych przez opozycję powodowała znaczne straty w infrastrukturze oraz wśród ludności cywilnej.

W lipcu grupa oficerów, którzy zdezerterowali z wojsk rządowych, ogłosiła powstanie Wolnej Armii Syryjskiej (ang. Free Syrian Army, FSA). W oświadczeniu oficerowie wezwali żołnierzy do masowych dezercji z armii rządowej oraz unifikacji struktur syryjskiej opozycji. Celem FSA było wsparcie ludności syryjskiej w obaleniu reżimu oraz jej ochrona przed wojskami rządowymi²⁷.

FSA nie była jednak (jak to często usiłowano przedstawiać) zorganizowanym wojskiem z jednolitym dowództwem i hierarchiczną strukturą. W rzeczywistości „dowództwo” FSA przebywało w Turcji, natomiast walkę z siłami rządowymi prowadziły różne niepowiązane ze sobą zbrojne ugrupowania, które jednak odwoływały się do wspólnego szyldu Wolnej Armii Syryjskiej. Te autonomiczne zgrupowania nie prowadziły walk w sposób regularny, lecz stosowały taktykę wojny podjazdowej, urządzając rajdy na pozycje wojsk rządowych. Strategia ta wynikała z poważnych braków w uzbrojeniu, których doświadczali rebelianci. Dysponowali oni bowiem bronią pochodzącą od dezercerów, skorumpowanych lub sympatyzujących z rebelią oficerów sił rządowych lub przejętą w wyniku wypadków na pozycje i magazyny nieprzyjaciela²⁸.

Z tego też powodu rozpoczął się proces przemytu broni dla syryjskich rebeliantów. Największy przemyt był organizowany przez

---

²⁶ A. Tacker-Jones, *Syria's army holds the key to Assad regime's future*, <https://www.channel4.com/news/syrias-army-holds-the-key-to-assad-regimes-future> [dostęp: 20.02.2020].

²⁷ J. Landis, *Free Syrian Army Founded by Seven Officers to Fight the Syrian Army*, <https://www.joshualandis.com/blog/free-syrian-army-established-to-fight-the-syrian-army/> [dostęp: 20.02.2020].

²⁸ J. Holliday, *Middle East Security Report 3 Syria's armed opposition*, Institute for the Study of War, Waszyngton 2012, s. 30.

północną granicę z Libanem, gdyż tereny te zamieszkiwali libańscy sunnici, przychylni rebelii. Akcja była w dużej mierze organizowana i nadzorowana przez dezertersów z armii syryjskiej, którzy zbiegli do Libanu. Drugim ważnym państwem przez którego terytorium odbywał się przemyt broni dla rebelii był Irak²⁹. W mniejszym stopniu przemyt broni odbywał się także przez Turcję, jednak syryjskie służby na granicy były jeszcze na tyle silne, aby go skutecznie ograniczyć³⁰. Broń pochodziła z różnych źródeł, również z krajów zachodnich, jak przyznawali zresztą sami rebelianci³¹.

Wraz z przepływem broni pojawiło się także kolejne zjawisko, które odegrało istotną rolę w procesie radykalizacji i islamizacji rebelii – napływ zagranicznych bojowników. Pierwsi zagraniczni bojownicy, którzy znaleźli się w Syrii, przybyli z Iraku. Byli to weterani sunnickiej rebelii walczącej z amerykańską okupacją w tym kraju. Paradoksalnie wśród przybyłych irackich powstańców znalazło się wielu Syryjczyków, którzy wcześniej walczyli w szeregach irackiej Al-Kaidy przeciwko siłom amerykańskim³². Ci sami bojownicy, którzy w Iraku byli terrorystami i walczyli z Amerykanami, w Syrii stali się „umiarkowaną opozycją” i zaczęli otrzymywać uzbrojenie oraz wsparcie od swojego niedawnego przeciwnika. Raporty z grudnia 2011 roku mówią także o obecności po stronie rebeliantów islamistycznych milicji libijskich, powiązanych z Al-Kaidą³³.

Zaczynała się także nasilać obecność samej Al-Kaidy; w Damaszku i Aleppo pomiędzy grudniem 2011 a lutym 2012 została przeprowadzona seria zamachów bombowych z użyciem samochodów

---

²⁹ *Iraqi official: Jihadists, weapons 'moving from Iraq to Syria'*, <https://egyptindependent.com/iraqi-official-jihadists-weapons-moving-iraq-syria/> [dostęp: 20.02.2020].

³⁰ J. Holliday, *Middle East Security Report 2...*, s. 31.

³¹ *Syria rebels get arms from abroad – opposition source*, <https://www.reuters.com/article/syria-opposition-arms-idAFL5E8DO4PO20120224> [dostęp: 20.02.2020].

³² *Iraqi official: Jihadists, weapons 'moving from Iraq to Syria'*, <https://egyptindependent.com/iraqi-official-jihadists-weapons-moving-iraq-syria/> [dostęp: 20.02.2020].

³³ J. Holliday, *Middle East Security Report 2...*, s. 33.

pułapek. Do ataków przyznało się ugrupowanie Frontu an-Nusra, będące syryjską odnogą tzw. Państwa Islamskiego w Iraku (ang. Islamic State of Iraq – ISI), uważanego za iracką Al-Kaidę^{34,35}.

W lutym 2012 roku lider Al-Kaidy Ajman az-Zawahiri opublikował przemówienie, w którym wezwał muzułmanów z całego świata do wsparcia syryjskiej rebelii w obaleniu prezydenta Al-Asada³⁶. Z całego świata do Syrii zaczęli przybywać radykalni islamiści, wierzący, że realizują oni ścieżkę dżihadu i zbudują w Syrii państwo islamskie oparte na zasadach szariatu. Według raportu Syryjskiej Armii Arabskiej z 2014 roku w Syrii walczyło ok. 54 000 zagranicznych bojowników z 87 krajów. Największą grupę stanowili Czeczeni (14 000), liczni byli też obywatele państwa arabskich – Arabii Saudyjskiej (ok. 12 000), Libanu (9000) oraz Libii, Tunezji i Iraku³⁷. Pośród islamistów byli także obecni ochotnicy z Europy, zwłaszcza z Francji i Wielkiej Brytanii³⁸.

Do radykalizacji syryjskiej opozycji przyczynił się też rząd syryjski, który po wybuchu rebelii wypuścił na fali amnestii czołowych islamistów przetrzymywanych w Sajdnaji. Na mocy dekretu wszyscy przetrzymywani członkowie Bractwa Muzułmańskiego oraz innych ruchów politycznych wyszli na wolność³⁹. Jednym z uwolnionych miał być Abu Musab as-Suri – Syryjczyk i jeden z najważniejszych teoretyków Al-Kaidy oraz autor manifestu pt. „Wezwanie do globalnego islamskiego oporu”⁴⁰. Islamiści wypuszczeni na wolność

---

³⁴ J. Cafarella, *Middle East Security Report 25, Jabhat an-Nusra in Syria an Islamic Emirate for Al-Qaeda*, Institute for the Study of War, Waszyngton 2014, s. 12.

³⁵ Tamże.

³⁶ J. Burke, *Al-Qaida leader Zawahiri urges Muslim support for Syrian uprising*, <https://www.theguardian.com/world/2012/feb/12/alqaida-zawahiri-support-syrian-uprising> [dostęp: 20.02.2020].

³⁷ M. Hashim, *Iraq and Syria: Who are the foreign fighters?* [dostęp: 20.02.2020].

³⁸ Tamże.

³⁹ R. Abuzeid, *The Jihad Next Door The Syrian roots of Iraq's newest civil war*, <https://www.politico.com/magazine/story/2014/06/Al-Qaeda-iraq-syria-108214> [dostęp: 20.02.2020].

⁴⁰ *Al-Qaeda theorist al-Suri reportedly released from prison in Syria*, <https://icrs.info/2012/02/03/Al-Qaeda-theorist-al-suri-reportedly-released-from-prison-in-syria/> [dostęp: 20.02.2020].

przyczynili się zapewne do wzrostu znaczenia ugrupowań islami-
stycznych w łonie syryjskiej opozycji oraz zapewnili im potrzebne
doświadczenie, które posiadali ze swojej działalności w przeszło-
ści. Nie należy jednak przeceniać amnestii z 2011 roku, islamiści
bowiem byli jeszcze w syryjskich więzieniach, gdy rebelia zaczęła
przybierać już wyraźnie konfesyjny, a nawet islamistyczny charak-
ter. Hassan Abud – lider salafickiego ugrupowania Ahrar asz-Szam
w wywiadzie dla katarskiej Al-Jazeera w 2013 roku stwierdził, że
ukryte komórki islamistyczne już od początku były zaangażowane
w organizację protestów i starcia zbrojne z syryjskim rządem⁴¹.

W miarę rozwoju konfliktu zaczęło się umacniać znaczenie ra-
dykalnych islamskich ugrupowań powiązanych z Al-Kaidą. Celem
Frontu an-Nusra, który był *de facto* syryjską odnogą Al-Kaidy, było
ustanowienie islamskiego emiratu w Syrii, który stałby się kompo-
nentem przyszłego globalnego kalifatu. Grupa przeprowadzała sku-
teczne ataki na wojska rządowe, także z wykorzystaniem zamachów
samobójczych⁴². Gdy Damaszek znalazł się w zagrożeniu, a syryjskie
dowództwo przygotowywało się do obrony miasta, Front an-Nusra
skutecznie zinfiltrował peryferia, rekrutując nowych członków.
Lider Frontu an-Nusra, Abu Mohammad al-Dżaulani, został wysła-
ny w 2011 roku do Syrii przez lidera irackiej Al-Kaidy, Abu Bakra
al-Baghdadiego (późniejszego samozwańczego kalifa ISIS) w celu
ustanowienia tam struktur organizacji i budowania wpływów wśród
rebeliantów⁴³. Dzięki doświadczeniu i dysponowanym środkom
Al-Dżaulanemu udało się stworzyć sieć sprawnych i skutecznych
w walce brygad, z którymi dowódcy syryjskiej opozycji musieli za-
cząć się liczyć. Szybki wzrost znaczenia tych ugrupowań nie wy-
nikał jedynie z sukcesów militarnych. Na zajmowanych terenach

---

⁴¹ Całość wywiadu zob.: الجزيرة || لقاء مع قائد حركة أحرار الشام الإسلامية الشيخ حسان عيود, <https://www.youtube.com/watch?v=GRPb4nFU2UA&feature=youtu.be> [dostęp: 20.02.2020].

⁴² J. Cafarella, dz. cyt., s. 13–14.

⁴³ P. Mazur, O. Wasiuta, *Państwo Islamskie ISIS: nowa twarz ekstremizmu*, Difin, Warszawa 2018, s. 30.

członkowie An-Nusry zjednywali sobie poparcie lokalnej ludności poprzez działalność humanitarną. Specjalny dział organizacji odpowiedzialny za pomoc dla ludności organizował dystrybucję dóbr, takich jak żywność, woda czy nawet opieka medyczna. Z czasem Front an-Nusra ustanowił bardziej sformalizowane usługi islamskie, które pełniły rolę stałego dostawcy towarów. W zależności od regionu syryjski odłam Al-Kaidy miał nawet zapewniać dostęp do wody i elektryczności, czy naprawę dróg i prowadzenie opieki zdrowotnej⁴⁴. An-Nusra prowadziła piekarnie w Aleppo i sprzedawała chleb za 20% ceny obowiązującej na czarnym rynku. Jednocześnie prowadzono szeroką działalność propagandową i religijną na podbitych terenach, ustanawiając tam trybunały szariackie i szkoły koraniczne. Pozwoliło to dżihadystom ustanowić więzi z lokalną społecznością sunnicką i zyskać aprobatę dla swoich działań⁴⁵.

W tym samym czasie nieislamistyczne grupy syryjskiej opozycji cierpiały na brak jednolitego dowództwa i organizacji. Coraz częściej zdarzały się przypadki kradzieży, porwań, rozboju czy pobierania haraczu od lokalnej ludności⁴⁶. Wiele raportów mówi o rabowaniu sklepów, piekarni czy oleju grzewczego oraz wymuszaniu na lokalnej ludności wyższych cen przez ugrupowania działające pod szyldem FSA. Rabowane dobra były sprzedawane i wywożone z Syrii⁴⁷.

Centralnym elementem strategii Frontu an-Nusra było spenetrowanie sieci relacji ugrupowań rebeliantów. Za pomocą tej sieci syryjska Al-Kaida zyskała możliwość wpływania na działania opozycji

---

⁴⁴ J. Cafarella, dz. cyt., s. 14–15.

⁴⁵ Tamże.

⁴⁶ O. Hallaj, *The balance-sheet of conflict: criminal revenues and warlords in Syria*, NOREF Norwegian Peacebuilding Resource Center, 2015, s. 3–9, https://www.clingendael.org/sites/default/files/pdfs/Hallaj_NOREF_Clingendael_The%20balance-sheet%20of%20conflict_criminal%20revenues%20and%20warlords%20in%20Syria_Apr%202015_FINAL.pdf [dostęp: 20.02.2020].

⁴⁷ J. White, A. Tabler, A. Zelin, *Syria's Military Opposition: How Effective, United, or Extremist?*, Washington Institute for Near East Policy, Waszyngton 2013, s. 25–26, https://www.washingtoninstitute.org/uploads/Documents/pubs/PF128_Syria_WEB.pdf [dostęp: 20.02.2020].

i zarządzanie rebelią. Ugrupowanie nie starało się zdominować rebelii, ale raczej stać się koniecznym komponentem dla innych grup, m.in. poprzez zorganizowanie sił specjalnych, które odznaczały się skutecznością w walkach⁴⁸. Dowódcy innych ugrupowań, nawet jeśli nie zgadzali się z ideologią Frontu an-Nusra, musieli tolerować i akceptować jego obecność na polu bitwy⁴⁹. Ówczesny dowódca Wolnej Armii Syryjskiej, pułkownik Rijad al-Asad, nie szczędził słów pochwały pod adresem Frontu an-Nusra, nazywając ich nawet „naszymi braćmi w islamie”⁵⁰. Oczywiście jest, że tego typu deklaracje ze strony przywódców syryjskiej opozycji wykluczały jakiegokolwiek poparcie dla rebelii wśród mniejszości religijnych. Po pierwsze gloryfikowały one ugrupowanie terrorystyczne, po drugie wskazywały wyraźnie, że rewolucja przyjęła charakter religijny. Wskutek wzajemnych powiązań ugrupowań syryjskiej opozycji oraz grup islamiistycznych i dżihadystycznych, zachodnia pomoc dla rebelii zaczęła siłą rzeczy trafiać w ręce terrorystów z syryjskiej Al-Kaidy⁵¹.

Obok Frontu an-Nusra zaczęły powstawać też inne organizacje islamistyczne, które z czasem wchłaniały oddziały operujące pod szyldem Wolnej Armii Syryjskiej. Nie wszystkie ugrupowania prezentowały tak radykalną ideologię jak Front an-Nusra, właściwie można mówić o całym spektrum organizacji w większym lub mniejszym stopniu odwołujących się do islamu⁵². Należy jednak zaznaczyć, że zwycięstwo nawet „umiarkowanych” islamistów oznaczało pogorszenie sytuacji syryjskich mniejszości religijnych. Ugrupowania islamistyczne dążyły bowiem do budowy państwa opartego na politycznym islamie, co oznaczało pogrzebanie idei świeckiej Syrii promowanej przez partię Ba’as, gdzie wolność religijna była zagwarantowana.

⁴⁸ J. Cafarella, dz. cyt., s. 21–26.

⁴⁹ Tamże, s. 15–17.

⁵⁰ B. Roggio, *Free Syrian Army commander praises Al Nusra Front as ‘brothers’*, https://www.longwarjournal.org/archives/2013/03/free_syrian_army_com.php [dostęp: 20.02.2020].

⁵¹ J. White, A. Tabler, A. Zelin, dz. cyt., s. 23–24.

⁵² Tamże, s. 7.

W połowie 2012 roku znaczne obszary prowincji Damaszku i Aleppo były w posiadaniu islamistycznych rebeliantów. Armia syryjska była niezdolna do lądowej konfrontacji w celu odbicia zajmowanych terytoriów, zatem w dalszym ciągu stosowano kampanię bombardowań i ostrzału artyleryjskiego. Powodowało to ucieczkę ludności z terenów objętych walkami do krajów ościennych lub na tereny pozostające pod kontrolą rządu⁵³.

Pustka, która powstała w wyniku dezorganizacji syryjskiej rebelii, została zapełniona przez grupy islamistyczne. Największe znaczenie w Syrii zyskały Front an-Nusra oraz salafistyczny Ahrar asz-Szam. Pomiedzy obiema grupami zachodziła zasadnicza różnica: dalekością celem syryjskiej Al-Kaidy było zbudowanie światowego kalifatu, natomiast Ahrar asz-Szam ograniczał się w swoich planach do ustanowienia w Syrii państwa islamskiego. Ugrupowanie to stosowało również podobną strategię na podbitych terenach, gdzie zjednywało sobie poparcie ludności poprzez działalność humanitarną i organizację cywilnej infrastruktury⁵⁴. Tego typu działania sprawiały, że ugrupowania opozycyjne zaczęły tracić na znaczeniu wobec coraz większych grup islamistycznych, które dysponowały szerokim zapleczem finansowym z krajów Zatoki oraz lepszą organizacją. Głównym źródłem finansowym Frontu an-Nusra były fundusze irackiej Al-Kaidy, ale także osób prywatnych z monarchii naftowych. Bojownicy An-Nusry w wywiadzie z 2012 roku potwierdzili, że większość prywatnych funduszy pochodzi od Saudyjczyków⁵⁵. Z kolei Ahrar asz-Szam otrzymywał fundusze z Arabii Saudyjskiej, Kataru, Bahrajnu oraz Kuwejtu⁵⁶. Grupa współpracowała także z organizacjami NGO z Kataru oraz Turcji, a pomoc z tych organizacji była dystrybuowana na terenach pod kontrolą Ahrar asz-Szam⁵⁷.

---

⁵³ M. Tomass, dz. cyt., s. 174–175.

⁵⁴ J. White, A. Tabler, A. Zelin, dz. cyt., s. 26.

⁵⁵ Tamże, s. 27.

⁵⁶ T. Daloglu, *Salafists Vow to Fight Until There Is 'Islamic State in Syria'*, <https://www.al-monitor.com/pulse/originals/2013/01/fighter-syria-aleppo-turkey.html> [dostęp: 20.02.2020].

⁵⁷ J. White, A. Tabler, A. Zelin, dz. cyt., s. 29.

Zarówno an-Nusra, jak i Ahrar asz-Szam, w przeciwieństwie do innych ugrupowań syryjskiej opozycji, zbudowały swoje struktury na wszystkich frontach. Na przełomie 2012 i 2013 roku organizacje stały się znane ze swoich skutecznych operacji i zwycięstw. W grudniu 2012 roku Stany Zjednoczone uznały Front an-Nusra za organizację terrorystyczną. Protest, który ta decyzja wywołała wśród syryjskiej opozycji, pokazuje, jak bardzo wpływy islamistyczne były już w tym czasie wewnątrz niej zakorzenione. Oprócz islamistów czy Bractwa Muzułmańskiego organizacji bronili także oficerowie FSA, a nawet Syryjska Rada Narodowa, uważana przez kraje Zachodu za oficjalną reprezentację syryjskiej opozycji⁵⁸.

Kraje zachodnie wydawały się totalnie ignorować temat radykalizacji syryjskiej opozycji. Wspomniany już ambasador USA Robert Ford w maju 2013 roku spotkał się z Abd al-Dżabbarem al-Ukajdim, dowódcą Wojskowej Rady Rewolucyjnej w Aleppo, gdzie główną częścią składową tej formacji była powiązana z Bractwem Muzułmańskim Brygada at-Tauhid. Dwa miesiące później ten sam dowódca pokazał się na nagraniu w towarzystwie członków tzw. Państwa Islamskiego⁵⁹. Praktycznie aż do lata 2012 roku kwestia radykalnego islamu w syryjskiej rewolucji była w europejskich mediach tematem tabu. Wszelkie doniesienia o zagranicznych dżihadystach czy egzekucjach przeprowadzanych na mniejszościach były ignorowane lub przedstawiane jako rządowa propaganda. Rządy USA, Francji i Wielkiej Brytanii zdawały się wierzyć w rychły upadek reżimu, po którym miałyby nastąpić demokratyzacja kraju⁶⁰. W tym czasie kraje Zatoki, takie jak Katar i Arabia Saudyjska wspierały zastrzykiem gotówki islamistyczne i dżihadystyczne ugrupowania realizujące ich interesy, podczas gdy wspierana przez Zachód opozycja nie miała już praktycznie żadnego militarnego znaczenia⁶¹.

---

⁵⁸ Tamże, s. 30.

⁵⁹ M. Tomass, dz. cyt., s. 162.

⁶⁰ P. Pichon, dz. cyt., s. 55–61.

⁶¹ Tamże, s. 80–83.

Kalifat i święta wojna

W kwietniu 2013 roku Abu Bakr al-Baghdadi, przywódca tzw. Państwa Islamskiego w Iraku, ogłosił zjednoczenie ISI i Frontu an-Nusra pod wspólnym mianem Państwa Islamskiego Iraku i Syrii⁶² (ang. Islamic State of Iraq and Syria, ISIS)⁶³. Następnego dnia Al-Dżaulani zaprzeczył fuzji i ogłosił podporządkowanie grupy liderowi Al-Kaidy az-Zawahiriemu. Ten z kolei nie uznał ogłoszonej przez al-Baghdadię decyzji i ogłosił Front an-Nusra jedyną filią Al-Kaidy w Syrii⁶⁴. Lider ISI nie podporządkował się jednak az-Zawahiriemu i w maju 2013 roku udał się do Syrii, i rozpoczął rekrutację do swojej organizacji spośród członków An-Nusry⁶⁵. Pomiędzy obiema frakcjami dochodziło do potyczek, zwłaszcza w pobliżu pól naftowych, które były ważnym źródłem dochodu dla syryjskich dżihadystów.

Tzw. Państwo Islamskie zdążyło bardzo szybko pozyskać rekrutów z an-Nusry i innych grup islamistycznych. Ponadto organizacja dysponowała już siecią ugrupowań w sąsiednim Iraku wraz z popierającymi ją plemionami sunnickimi⁶⁶. Wkrótce ISIS zaczęło odnosić szereg spektakularnych sukcesów. W 2013 roku sojusz tzw. Państwa Islamskiego, Frontu an-Nusra i innych ugrupowań dżihadystycznych przejął kontrolę nad ar-Rakką. W mieście doszło do

---

⁶² Inna używana nazwa to Państwo Islamskie Iraku i Lewantu (ang. Islamic State of Iraq and Levant, ISIL).

⁶³ *ISI Confirms That Jabhat Al-Nusra Is Its Extension In Syria, Declares 'Islamic State Of Iraq And Al-Sham' As New Name Of Merged Group*, <https://web.archive.org/web/20141006085808/http://www.memri.org/report/en/0/0/0/0/0/0/7119.htm> [dostęp: 20.02.2020].

⁶⁴ R. Abuzeid, *The Jihad Next Door The Syrian roots of Iraq's newest civil war*, <https://www.politico.com/magazine/story/2014/06/Al-Qaeda-iraq-syria-108214> [dostęp: 20.02.2020].

⁶⁵ M. Karouny, *Insight: Syria's Nusra Front eclipsed by Iraq-based al Qaeda*, <https://www.reuters.com/article/us-syria-crisis-nusra/insight-syrias-nusra-front-eclipsed-by-iraq-based-al-Qaeda-idUSBRE94G0FY20130517> [dostęp: 20.02.2020].

⁶⁶ O Hanne, T. Neuville, *Państwo Islamskie. Geneza nowego kalifatu*, [e-book; format PDF], Wydawnictwo Akademickie Dialog, Warszawa 2015, s. 26–34.

Zdjęcie górne: Zbombardowana katedra ormiańskokatolicka w Aleppo w 2018 roku

Zdjęcie dolne: Cmentarz francuski w Aleppo

egzekucji, palone i plądrowane były kościoły i meczety. Zakazano alkoholu, kina, spotkania się chłopców i dziewcząt, a na kobiety nałożono nakaz zakrywania twarzy⁶⁷. W styczniu 2014 roku tzw. Państwo Islamskie wyparło inne ugrupowania i stało się jedyną siłą panującą w mieście⁶⁸. ISIS odniosło także sukcesy w sąsiednim Iraku, w czerwcu praktycznie bez walki zajęło Mosul, a wraz z nim opuszczone magazyny irackiej armii z amerykańskim sprzętem oraz ogromne rezerwy irackich banków⁶⁹. Zdobyta ciężka broń była potem użyta przez ISIS w operacjach na terenie Iraku i Syrii⁷⁰. W czerwcu 2014 roku tzw. Państwo Islamskie ogłosiło na podbitych przez siebie terenach powstanie kalifatu z Abu Bakrem al-Baghdadim jako kalifem⁷¹. Deklaracja kalifatu oznaczała, że tzw. Państwo Islamskie rości sobie prawo do zwierzchnictwa religijnego, politycznego i militarnego nad całą muzułmańską *ummą*⁷². W tym samym czasie resztki syryjskiej opozycji ogłosiły rozwiązanie swojej rady wojskowej z powodu oskarżeń o korupcję oraz niemożność militarnej konfrontacji z ISIS i siłami rządowymi. Część oficerów FSA miała nawet przejść do tzw. Państwa Islamskiego⁷³.

---

⁶⁷ T. Whewell, *Syrian activists flee abuse in Al-Qaeda-run Raqqa*, <https://www.bbc.com/news/world-24926584> [dostęp: 20.02.2020].

⁶⁸ *Syria, anti-Assad rebel infighting leaves 700 dead, including civilians*, <http://www.asianews.it/news-en/Syria,-anti-Assad-rebel-infighting-leaves-700-dead,-including-civilians-30013.html> [dostęp: 20.02.2020].

⁶⁹ *Terriost Group Isis Loots \$429 Million Dollars of Fiat and Gold Bullion From Mosul Central Bank*, <https://etfdailynews.com/news/terriost-group-isis-loots-429-million-dollars-of-fiat-and-gold-bullion-from-mosul-central-bank/> [dostęp: 20.02.2020].

⁷⁰ *'2,300 Humvees in Mosul alone': Iraq reveals number of US arms falling into ISIS hands*, <https://www.rt.com/news/263769-iraq-isis-humvees-weapons/> [dostęp: 20.02.2020].

⁷¹ A. Withnall, *Iraq crisis: Isis declares its territories a new Islamic state with 'restoration of caliphate' in Middle East*, <https://www.independent.co.uk/news/world/middle-east/isis-declares-new-islamic-state-in-middle-east-with-abu-bakr-al-baghdadi-as-emir-removing-iraq-and-9571374.html> [dostęp: 20.02.2020].

⁷² R. Mortada, *What does ISIS' declaration of a caliphate mean?*, <https://web.archive.org/web/20190119080201/https://english.al-akhbar.com/node/20378> [dostęp: 20.02.2020].

⁷³ O. Hanne, T. Neuville, dz. cyt., s. 93.

Te błyskawiczne sukcesy wraz z apokaliptyczną wizją przysparzały tzw. Państwu Islamskiemu zwolenników. Na tereny pod kontrolą kalifatu zaczęli udawać się młodzi zwolennicy dżihadu z całego świata. Szeroko komentowany był udział młodych Europejczyków zafascynowanych ideologią dżihadu prezentowaną przez ISIS. Liczba zagranicznych bojowników w Syrii w pierwszych miesiącach sukcesów tzw. Państwa Islamskiego podwoiła się. Najliczniejsi byli bojownicy z Tunezji, Arabii Saudyjskiej, Rosji, Turcji oraz Jordanii. Liczbę dżihadystów przybyłych z państw Unii Europejskiej szacuje się na 5000, z czego $\frac{3}{4}$ mieli stanowić bojownicy z Francji, Wielkiej Brytanii, Niemiec i Belgii⁷⁴. Fenomen zagranicznych bojowników w Syrii i Iraku był w ostatnich latach obiektem zainteresowania służb wywiadowczych oraz badaczy terroryzmu i bliskowschodniej polityki. Szersze omówienie tego zjawiska znacząco przekroczyłoby ramy tej książki. Obecnie znaleźć można szereg opracowań i publikacji omawiających całość tego fenomenu jak i jednostkowe przypadki⁷⁵.

Tzw. Państwo Islamskie nie było tylko jednym z wielu ugrupowań zbrojnych, ale faktycznie próbowało na zajętych przez siebie terenach budować quasi-państwowe struktury dzięki znacznym środkom materialnym, którymi dysponowało. Jednym z najważniejszych źródeł dochodu ISIS była sprzedaż ropy naftowej na czarnym rynku z kontrolowanych przez nie pól naftowych i rafinerii. Wydobywana ropa była sprzedawana do Turcji, Jordanii,

---

⁷⁴ *Syria conflict: Number of foreign fighters 'doubled in 16 months'*, <https://www.bbc.com/news/world-middle-east-35043939> [dostęp: 20.02.2020].

⁷⁵ Na temat zagranicznych bojowników w Syrii powstało już wiele raportów i opracowań. Wartym uwagi jest raport wywiadu kanadyjskiego. Zob.: *The Foreign Fighters Phenomenon and Related Security Trends in the Middle East*, Canadian Security Intelligence Service, Kanada 2016, <https://www.canada.ca/content/dam/csis-scrs/documents/publications/20160129-en.pdf>. [dostęp: 20.02.2020]. Solidne opracowanie zawiera także artykuł naukowy z The International Centre for Counter-Terrorism. Zob.: A. Schmidt, J. Tinnes, *Foreign (Terrorist) Fighters with IS: A European Perspective*, The International Centre for Counter-Terrorism – The Hague, 2015, <http://icct.nl/wp-content/uploads/2015/12/ICCT-Schmid-Foreign-Terrorist-Fighters-with-IS-A-European-Perspective-December2015.pdf> [dostęp: 20.02.2020].

Kurdystanu, nawet rząd syryjski miał kupować ropę od tzw. Państwa Islamskiego, która później zasilała syryjskie czołgi w operacjach przeciwko ISIS. Kolejnym źródłem z dochodu był handel antykami. ISIS zajęło ważne muzea w Mosulu i Palmirze i postanowiło czerpać zyski ze sprzedaży ich zasobów na czarnym rynku. Dżihadyści żyli też z haraczy i podatków ustanawianych na kontrolowanych przez nich ziemiach. Handel na terenach tzw. Państwa Islamskiego odbywał się normalnie, z tym że podatki z transakcji nie trafiały do Bagdadu czy Damaszku, a do banku kalifatu. Organizacja handlowała też narkotykami i była ważnym punktem na trasie przemytu heroiny i kokainy. Innym źródłem dochodu był handel ludźmi, zwłaszcza jezydkami, które były sprzedawane jako seksualne niewolnice, a także handel organami. Te wszystkie gałęzie dawały tzw. Państwu Islamskiemu niesamowity zastrzyk finansowy i pozwoliły na jego długie funkcjonowanie⁷⁶.

Na podbitych przez siebie terenach tzw. Państwo Islamskie dopuszczało się wielu zbrodni na mniejszościach religijnych. XVIII-wieczny takfiryzm, na którym zbudowana była ideologia ISIS, wykluczał niesunnickie mniejszości z życia społecznego. Na chrześcijan nałożono dżizję – specjalny podatek, którym obarczono Ludy Księgi w państwach muzułmańskich⁷⁷. Chrześcijanom bardzo często dawano wybór – płacenie podatku, konwersja na islam lub emigracja. Pozostanie bez konwersji lub zapłaty oznaczało śmierć. Wysokość opłat, jak i niepewność jutra zmusiły większość chrześcijan do ucieczki⁷⁸. Polityka dżihadystów wobec szyitów była jeszcze surowsza. Uznani byli oni za apostatów, przez co ich los był jeszcze gorszy niż ludów księgi i zazwyczaj byli poddawani egzekucjom. Podobny los spotkał jezydów w północnym Iraku, gdzie tzw. Państwo Islamskie zabiło w masowych egzekucjach kilka tysięcy przedstawicieli tej religii. Uprawdzone chrześcijanki i jezydki stawały się seksualnymi

---

⁷⁶ M. Martin, H. Salomon, *Islamic State: Understanding the Nature of the Beast and Its Funding*, "Contemporary Review of the Middle East" 2017, 4 (1), s. 17–22.

⁷⁷ W islamie termin odnoszący się do chrześcijan, żydów i zoroastrijczyków.

⁷⁸ O. Hanne, T. Neuville, dz. cyt., s. 72.

niewolnicami. Prześladowaniom towarzyszyły grabieże majątku oraz dewastacje i niszczenie miejsc kultu religijnego⁷⁹.

W odpowiedzi na ekspansję i zbrodnie ISIS Stany Zjednoczone ogłosiły powstanie międzynarodowej koalicji celem zwalczania ugrupowania, a od 23 września rozszerzyły kampanię nalotów na cele tzw. Państwa Islamskiego w Syrii bez otrzymania pozwolenia od rządu syryjskiego⁸⁰. W wrześniu 2015 roku interwencję wojskową na prośbę Damaszku podjęła także Rosja. Państwo Islamskie znalazło się w stanie wojny praktycznie ze wszystkimi uczestnikami syryjskiego konfliktu. Dżihadystów z ISIS zwalczał rząd syryjski przy wsparciu Rosji i Iranu, Stany Zjednoczone i wspierani przez nich Kurdowie, pozostałości syryjskiej opozycji oraz inne ugrupowania islamistyczne i dżihadystyczne na czele z Frontem an-Nusra. W kampanii nalotów brały również udział kraje zachodnie (Francja i Wielka Brytania) oraz monarchie Zatoki Perskiej. Prowadzenie przez ISIS wojny na wszystkich frontach doprowadziło ostatecznie do utraty posiadanego przez nie terytorium w 2019 roku. Największe sukcesy w lądowym zwalczaniu ISIS w Syrii bez wątplenia należy przypisać Kurdom i Syryjskiej Armii Arabskiej.

Podczas gdy wszystkie strony syryjskiego konfliktu zwalczały tzw. Państwo Islamskie, pozostałe radykalne ugrupowania islamskie całkowicie zdominowały siły rebeliantów. W prowincji Idlib Front an-Nusra zyskał dominującą pozycję i wraz z innymi dżihadystycznymi ugrupowaniami utworzył koalicję Haj'at Tahrir asz-Szam (HTS). Ugrupowanie ostatecznie zerwało swoje związki z Al-Kaidą i w wyniku wewnętrznych starć z innymi organizacjami *de facto* przejęło kontrolę nad całą prowincją Idlib, ustanawiając tam własny rząd i administrację⁸¹.

---

⁷⁹ Zob. Raport Departamentu Stanu USA; *Targeting of and Attacks on Members of the Religious Groups in the Middle East and Burma*, <https://2009-2017.state.gov/j/drl/rls/254807.htm> [dostęp: 20.02.2020].

⁸⁰ Tamże, s. 38.

⁸¹ A. Tamimi, *From Jabhat al-Nusra to Hay'at Tahrir al-Sham: Evolution, Approach and Future*, Konrad-Adenauer-Stiftung, <https://www.kas.de/c/>

Geopolityczny wymiar konfliktu w Syrii

Konflikt w Syrii przeszedł ewolucję z wojny domowej do konfliktu o znaczeniu globalnym, w którym zaangażowane są największe światowe i regionalne potęgi, stając się także polem dla wojny zastępczej o geopolityczne wpływy w rejonie Bliskiego Wschodu. Wobec rosnącego konfliktu kraje regionu zajęły pozycje zgodne z ich religijną afiliacją. Arabia Saudyjska, Turcja oraz Katar wsparły zbrojną sunnicką rebelię. Rebelianci otrzymali także wsparcie od Stanów Zjednoczonych, które od początku konfliktu dążyły do obalenia prezydenta Al-Asada. Z drugiej strony Damaszek cieszył się poparciem Rosji i Iranu, a także Chińskiej Republiki Ludowej. Poniższy podrozdział ma na celu nakreślić główne cele i motywacje państwowych aktorów syryjskiego konfliktu oraz podejmowane przez nich działania.

Iran

Islamska Republika Iranu pozostaje jednym z kluczowych sojuszników Damaszku. Zaangażowała ona w Syrii oddziały elitarnego Korpusu Strażników Rewolucji Islamskiej (ang. Islamic Revolutionary Guard Corps, IRGC), który jest osobną gałęzią irańskich sił zbrojnych odpowiedzialną za zagraniczne operacje. W czasie swojego zaangażowania członkowie IRGC zapewniali niezbędne wyszkolenie i wsparcie logistyczne dla sił lojalistycznych, które było trudne do otrzymania w wyniku zagranicznych sankcji nałożonych na Syrię. Po eskalacji konfliktu w Syrii Iran zaczął dostarczać syryjskim siłom zbrojnym broń oraz ludzi. W maju 2012 roku w wywiadzie dla irańskiej agencji prasowej, który został później usunięty ze strony internetowej, zastępca szefa irańskich sił Quds przyznał, że podległe mu siły operują w Syrii⁸². Teheran zapewniał

---

document_library/get_file?uuid=8cfa4cdb-e337-820d-d0bd-4cd998f38612&-groupId=252038 [dostęp: 20.02.2020].

⁸² *Syrian army being aided by Iranian forces*. The Guardian, 28 May 2012 [dostęp: 2.02.2018].

także rezerwy zagraniczne potrzebne do utrzymania funkcjonowania infrastruktury cywilnej i instytucji państwowych. Według *The Economist* Iran musiał wysłać do Syrii 9 miliardów dolarów, aby pomóc rządowi syryjskiemu w utrzymaniu kontroli nad krajem pomimo zachodnich sankcji⁸³. Ponadto od 2012 roku Iran tworzył i szkolił nowe prorządowe grupy wojskowe niezależne od Syryjskiej Armii Arabskiej⁸⁴. Zwiększył również obecność IRGC. W 2013 roku Iran wysłał do Syrii 4000 żołnierzy Korpusu Strażników⁸⁵. W tym samym roku libański szyicki Hezbollah otwarcie zaangażował się w konflikt w Syrii⁸⁶.

Sytuacja wojny w Syrii zmieniła się diametralnie wraz z oddzieleniem się tzw. Państwa Islamskiego od innych grup rebelianckich w 2014 roku. Dowódca irańskich sił Quds, Qasem Soleimani, zdecydowanie promował zwiększenie wsparcia wojskowego dla Al-Asada w celu wykorzystania wybuchu walki między rebeliantami a ISIS⁸⁷. Pomimo poparcia Iranu dla Syryjskiej Republiki Arabskiej sytuacja stała się krytyczna w 2015 roku. W pierwszej połowie roku rebelianci w wielkiej ofensywie zajęli prowincję Idlib. Teheran zdał sobie sprawę, że sytuacja jest niebezpieczna, i rozpoczął rozmowy na wysokim szczeblu z Moskwą, co doprowadziło do porozumienia politycznego; Rosja miała zapewnić armii syryjskiej wsparcie powietrzne, doradców i nowe technologie, a Iran zaopatrzyć Syrię w siły

---

⁸³ *Syria's crisis: The long road to Damascus: There are signs that the Syrian regime may become still more violent*, *The Economist*, 11 November 2017.

⁸⁴ *Iran accused of setting up pro-Assad militias*, <http://www.aljazeera.com/news/americas/2012/08/20128154537913351.html> [dostęp: 2.02.2018].

⁸⁵ R. Fisk, *Iran to send 4,000 troops to aid President Assad forces in Syria*. *The Independent*. <https://www.independent.co.uk/news/world/middle-east/iran-to-send-4000-troops-to-aid-president-assad-forces-in-syria-8660358.html>. [dostęp: 2.02.2018].

⁸⁶ M. Sullivan, *Hezbollah in Syria*, *The Institute for the Study of War*, Waszyngton 2014, s. 4, http://www.understandingwar.org/sites/default/files/Hezbollah_Sullivan_FINAL.pdf [dostęp: 20.02.2020].

⁸⁷ R. Sherlock, *Iran boosts support to Syria*, <http://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/middleeast/iran/10654144/Iran-boosts-support-to-Syria.html>. [dostęp: 2.02.2018].

lądowe⁸⁸. Rosja rozpoczęła interwencję 30 września 2015 roku. W tym samym czasie nowe posiłki żołnierzy IRGC przybyły do Tartusu i Latakii. Rosyjska interwencja pozwoliła armii syryjskiej poczynić znaczne postępy od upadku Idlibu. W 2016 roku Iran zezwolił rosyjskim siłom powietrznym na korzystanie z bazy lotniczej Hamadan. W sierpniu 2016 rosyjskie bombowce dalekiego zasięgu Tu-22M3, startując z Hamadanu, skutecznie zaatakowały pozycje rebeliantów w Idlibie i Aleppo⁸⁹.

Dla Iranu jednym z celów strategicznych stało się osiągnięcie połączenia lądowego z Damaszkiem i Libanem. Gdy w 2017 roku w Iraku pro-irańskie Siły Mobilizacji Ludowej pokonały ISIS w większości kraju, ich pozycja znacznie wzrosła i znalazły się one na granicy syryjsko-irackiej. Gdy Syryjska Armia Arabska uwolniła Dajr az-Zaur i zajęła autostradę wzdłuż rzeki Eufrat do granicy, otworzyła nieograniczone wsparcie lądowe dla Damaszku i Hezbollahu w Libanie, a wizja szyickiego półksiężyca mogła się zrealizować.

Od początku ofensywy Iran był mocno zaangażowany w tę kampanię. Irackie bojówki szyickie, wspierane przez Iran, miały swój znaczący wkład w działania wojenne. Ponadto obok regularnych jednostek syryjskich i rosyjskich walczyli członkowie IRGC i bojownicy Hezbollahu⁹⁰. Wskutek zaangażowania w konflikt syryjski Iran stał się jednym z krajów, które z pewnością zadecydują o przyszłości Syrii. Iran wraz z Turcją i Rosją zorganizował w Soczi syryjski dialog narodowy między Damaszkiem a opozycją⁹¹.

---

⁸⁸ L. Bassam, T. Perry, *How Iranian general plotted out Syrian assault in Moscow* <https://www.reuters.com/article/us-mideast-crisis-syria-soleimani-insigh/how-iranian-general-plotted-out-syrian-assault-in-moscow-idUSKCN0S-02BV20151006> [dostęp: 2.02.2018].

⁸⁹ *Syrian conflict: Russian bombers use Iran base for air strikes*, <http://www.bbc.com/news/world-middle-east-37093854> [dostęp: 2.02.2018].

⁹⁰ L. Aboufadel, *IRGC, Hezbollah plan to link Baghdad to Damascus through Albukamal crossing* <https://mobile.almasdarnews.com/article/ircg-hezbollah-plan-link-baghdad-damascus-albukamal-crossing/> [dostęp: 2.02.2018].

⁹¹ *Turkey, Russia, Iran agree to hold Syrian national dialogue congress*, <https://www.dailysabah.com/diplomacy/2017/11/22/turkey-russia-iran-agree-to-hold-syrian-national-dialogue-congress> [dostęp: 20.02.2020].

Rosja

Pomimo wielkiego znaczenia Iranu i jego wpływu na wynik syryjskiej wojny domowej, najistotniejszym sojusznikiem Damaszku wydaje się być Rosja. Kreml od początku stał po stronie Baszszara al-Asada i zapewniał Damaszkowi dostawy broni⁹². Na forum ONZ skutecznie blokował jakiegokolwiek decyzje, które mogłyby doprowadzić do zachodniej interwencji zbrojnej. Syria była kluczowym sojusznikiem Rosji na Bliskim Wschodzie i zmiana reżimu politycznego na wspierany przez Amerykanów rząd sunnicki zagroziłaby bezpośrednio jej interesom w regionie⁹³.

Interwencja rosyjska w 2015 roku odwróciła bieg wojny i przybliżyła zakończenie konfliktu. Celem polityki rosyjskiej było odbudowanie dawnych wpływów na Bliskim Wschodzie, ukazanie powrotu mocarstwowej pozycji Rosji, utrzymanie baz wojskowych w Syrii, zniechęcenie opozycji syryjskiej do zaciętej walki oraz podjęcie przez nią rozmów z rządem na temat możliwości ograniczonej współpracy z dotychczasowymi władzami Syrii. Ponadto Rosja chciała zaprezentować się społeczności międzynarodowej jako kraj zwalczający skutecznie terroryzm i odwrócić pośrednio uwagę od wydarzeń na Ukrainie. Istotną kwestią dla rosyjskiego bezpieczeństwa było także zlikwidowanie radykałów islamskich z Kaukazu, którzy mogliby powrócić do górzystego rejonu na południu Rosji i destabilizować go⁹⁴.

Aby ograniczyć straty własne, Rosja zapewniła głównie wsparcie lotnicze, ustanawiając w rosyjskiej bazie Humajjim kontyngent Sił Powietrzno-Kosmicznych SZ FR. To właśnie dzięki działaniom rosyjskiego lotnictwa wojska rządowe mogły przejść do ofensywy.

---

⁹² M. Tomass, dz. cyt., s. 175.

⁹³ A. Mintz, C. Wayne, *The Polythink Syndrome U.S. Foreign Policy Decisions on 9/11, Afghanistan, Iraq, Iran, Syria, and ISIS*, Stanford University Press, Stanford 2016, s. 141–142.

⁹⁴ D. Brązkiewicz, *Interwencja Federacji Rosyjskiej w Syrii – Studium przypadku polityki rosyjskiej na Bliskim Wschodzie*, „Ante Portas – Studia nad Bezpieczeństwem” 2018, Nr 2(11), s. 57. http://anteportas.pl/wp-content/uploads/2019/03/AP.XI_Brazkiewicz.pdf [dostęp: 2.02.2020].

Skuteczna kampania nalotów niszcząca infrastrukturę i zaplecze logistyczne sił islamistycznych przyniosła pożądane skutki i w ciągu 4 lat od początku rosyjskiej interwencji wojska syryjskie odbiły większość terytorium spod kontroli ugrupowań islamistycznych i terrorystycznych⁹⁵.

Rosyjska obecność wojskowa w Syrii nie ograniczała się jednak tylko do sił lotniczych. Ważną rolę pełnił kontyngent żandarmerii wojskowej, którego zadaniem wielokrotnie było nadzorowanie zawieszenia broni i patrolowanie stref deeskalacji. Rosyjska żandarmeria operowała również na terenach pod kontrolą Syryjskich Sił Demokratycznych. Od inwazji tureckiej na północną Syrię w 2019 roku, na mocy porozumienia z Soczi, Rosjanie wspólnie z Turcją prowadzili patrole wojskowe na terenach kurdyjskich. Ponadto w Syrii obecne były siły specjalne Federacji Rosyjskiej, w tym jednostki SPECNAZu, których bezpośredni udział w walkach był wielokrotnie udokumentowany⁹⁶. Rosja wysłała również do Syrii saperów w celu rozminowywania terenów wyzwolonych spod władzy dżihadystów⁹⁷.

Stany Zjednoczone

Celem amerykańskiej polityki wobec Syrii po wybuchu Arabskiej Wiosny było odsunięcie od władzy sojusznika Iranu, jakim jest Baszszar al-Asad. Antyrządowe demonstracje w 2011 roku zostały w Waszyngtonie powitane entuzjastycznie, a syryjscy rewolucjoniści otrzymali wsparcie propagandowe w postaci medialnej narracji o demokratycznej opozycji walczącej z autorytarnym i brutalnym reżimem w Damaszku.

---

⁹⁵ *Map of Syrian Civil War*, <https://syria.liveuamap.com> [dostęp: 20.02.2020].

⁹⁶ M. Galeotti, *The three faces of Russian Spetsnaz in Syria*, <https://warontherocks.com/2016/03/the-three-faces-of-russian-spetsnaz-in-syria/> [dostęp: 20.02.2020].

⁹⁷ *Russia sends 175 de-miners to Syria's Deir al-Zor: Interfax*, <https://www.reuters.com/article/us-mideast-crisis-syria-russia/russia-sends-175-de-miners-to-syrias-deir-al-zor-interfax-idUSKCN1BM0HA> [dostęp: 2.02.2020].

Po eskalacji konfliktu USA zaczęły także wspierać syryjską opozycję poprzez dostawy broni i szkolenie. Rebelianci w bazach na terenie Turcji i Jordanii mieli otrzymywać zaopatrzenie i trening z zakresu obsługi broni przeciwpancernej i przeciwlotniczej⁹⁸. Program wsparcia i szkolenia syryjskich rebeliantów realizowany był przez CIA pod kryptonimem „Timber Sycamore”. Operacja rozpoczęła się na przełomie 2012 i 2013 roku⁹⁹. CIA z pomocą Kataru i Arabii Saudyjskiej miała dostarczać rebelii broń pochodzącą z krajów bałkańskich. Jednak uzbrojenie to, zamiast do umiarkowanej opozycji, trafiało do radykalnych ugrupowań i wzmacniało ich pozycję na scenie konfliktu (zob. poprzedni podrozdział). Radykalne grupy islamistyczne pośrednio lub bezpośrednio zostały uzbrojone przez CIA, a znaczna część szkolonych rebeliantów zasilila ich szeregi¹⁰⁰. Prezydent Trump oficjalnie zakończył nieudaną operację w 2017 roku¹⁰¹.

Powstanie kalifatu w 2014 roku zmusiło administrację amerykańską do zrewidowania swojej syryjskiej strategii. Priorytetem stała się walka z ISIS i innymi radykalnymi ugrupowaniami. Problem polegał jednak na tym, że wspierana dotychczas rebelia sama znalazła się pod kontrolą radykałów, a jakakolwiek kooperacja ze stroną rządową nie wchodziła w grę. W tej sytuacji najlepszym sojusznikiem wydawali się być Kurdowie, którzy od 2012 roku kontrolowali tereny na północy Syrii i walczyli z ugrupowaniami dżihadystycznymi. Symbolem początku współpracy kurdyjsko-amerykańskiej stała się

---

⁹⁸ D. Cloud, R. Abdulrahim, *U.S. has secretly provided arms training to Syria rebels since 2012*, <https://www.latimes.com/world/middleeast/la-xpm-2013-jun-21-la-fg-cia-syria-20130622-story.html> [dostęp: 20.02.2020].

⁹⁹ *Americans are training Syria rebels in Jordan: Spiegel*, <https://www.reuters.com/article/us-syria-crisis-rebels-usa-idUSBRE9290FI20130310> [dostęp: 20.02.2020].

¹⁰⁰ K. Sengupta, *Turkey and Saudi Arabia alarm the West by backing Islamist extremists the Americans had bombed in Syria*, <https://archive.vn/20151001085600/http://www.independent.co.uk/news/world/middle-east/syria-crisis-turkey-and-saudi-arabia-shock-western-countries-by-supporting-anti-assad-jihadists-10242747.html> [dostęp: 20.02.2020].

¹⁰¹ *Koniec tajnego programu CIA w Syrii*, <https://www.defence24.pl/koniec-tajnego-programu-cia-w-syrii> [dostęp: 20.02.2020].

obrona Kobane. Bitwa o miasto była punktem zwrotnym kurdyjskiej batalii o niezależność. Jesienią 2014 roku sytuacja Kobane była krytyczna. Tzw. Państwo Islamskie atakowało miasto z trzech kierunków, zaś Turcja blokowała uchodźcom granicę na północy. W tym czasie do walki z tzw. Państwem Islamskim przystąpiła międzynarodowa koalicja pod wodzą Stanów Zjednoczonych. Amerykańskie naloty zniszczyły większość sił atakujących miasto i pozwoliły Kurdom przejść do kontrofensywy¹⁰². W następnych latach Kurdowie osiągnęli duży postęp w walce z tzw. Państwem Islamskim, a sojusz kurdyjsko-amerykański zacieśnił się. Sytuacja ta zmieniła się jesienią 2019 roku, gdy Donald Trump podjął decyzję o wycofaniu amerykańskiego kontyngentu z północy Syrii. Wówczas Kurdowie znaleźli się na łasce Ankary, która dokonała inwazji na północną Syrię przy użyciu wspieranych przez siebie syryjskich ugrupowań islamistycznych.

Początkowym dążeniem USA było zatem obalenie Baszszara al-Asada i osadzenie w Syrii władzy przychyłnej Zachodowi i monarchiom Zatoki. Gdy okazało się, że cel ten jest nieosiągalny z powodu wsparcia, jakie Syria otrzymuje od Rosji i Iranu, USA postanowiły skupić się na działaniach mających ograniczyć wpływy Iranu w Syrii. Stąd zapewne wynikała ofensywa wspieranych przez USA sił kurdyjskich na prowincję Dajr az-Zaur w 2017 roku, której celem było nie tylko wyparcie tzw. Państwa Islamskiego, ale również pozabawienie Iranu połączenia lądowego z Damaszkiem, gdyby siłom kurdyjskim udało się opanować granicę syryjsko-iracką na całej długości. Lotnictwo amerykańskie zaczęło też dokonywać okazyjnych nalotów na bazy pro-irańskich milicji w Syrii¹⁰³.

Z działań amerykańskich wyłania się jednak brak długofalowej strategii. Administracja Baracka Obamy wspierała syryjską rebelię,

---

¹⁰² *Battle for Kobane: Key events*, <http://www.bbc.com/news/world-middle-east-29688108> Retrieved 10 February 2018. [dostęp: 20.02.2020].

¹⁰³ Naloty USA na siły wspierane przez Teheran. „Ataki zakończyły się sukcesem”, <https://tvn24.pl/swiat/armia-usa-przeprowadzila-naloty-w-syrii-i-iraku-ra996522-2981571> [dostęp: 20.02.2020].

nie posiadając jednak żadnego planu powojennej stabilizacji w Syrii, oraz naiwnie myślała, że poba'asistowski rząd będzie demokratyczny. Ta polityczna krótkowzroczność doprowadziła ostatecznie do powstania tzw. Państwa Islamskiego. Z drugiej strony administracja Trumpa skupiła się na walce z ISIS i wspieraniu Kurdów, po to aby w 2019 roku nagle wycofać się z północnej Syrii i porzucić swoich dotychczasowych sojuszników, co zszargało reputację USA na arenie międzynarodowej, uznanych za niestabilnego sojusznika.

Turcja

Jeszcze rok przed Arabską Wiosną stosunki między Damaszkiem a Ankarą były serdeczne. Recep Tayyip Erdoğan nazywał syryjskiego prezydenta „swoim młodszym bratem”¹⁰⁴. Po wybuchu rebelii w Syrii Turcja zmieniła jednak swoją pozycję i zaczęła opowiadać się za obaleniem Baszszara al-Asada. Turecki wywiad (MIT) brał udział w zbrojeniu i szkoleniu syryjskich rebeliantów¹⁰⁵.

Turcja stała się też schronieniem dla syryjskich dysydentów. Syryjska Rada Narodowa ma swoją siedzibę w Stambule, a w Turcji otrzymało także wielu oficerów FSA. Ankarą ustanowiła na swoim terytorium bazy dla Wolnej Armii Syryjskiej i pozwalała rebeliantom przekraczać granice¹⁰⁶. Wspieraniem tureckim cieszyły się też ugrupowania ekstremistyczne takie jak Ahrar asz-Szam czy Front an-Nusra¹⁰⁷. Podczas gdy Zachód preferował wspieranie ugrupowań umiarkowanych (przynajmniej nominalnie), radykałowie byli siłami

¹⁰⁴ F. Pichon, dz. cyt., s. 54.

¹⁰⁵ H. Pamuk, N. Tattersall, *Exclusive: Turkish intelligence helped ship arms to Syrian Islamist rebel areas*, <https://www.reuters.com/article/us-mideast-crisis-turkey-arms/exclusive-turkish-intelligence-helped-ship-arms-to-syrian-islamist-rebel-areas-idUSKBN0061L220150521> [dostęp: 20.02.2020].

¹⁰⁶ D. Commins, D. Lesch, *Historical Dictionary of Syria*, The Scarecrow Press, Inc Lahnam, Plymouth 2014, s. 423.

¹⁰⁷ K. Sengupta, *Turkey and Saudi Arabia alarm the West by backing Islamist extremists the Americans had bombed in Syria*, <https://archive.vn/20151001085600/http://www.independent.co.uk/news/world/middle-east/syria-crisis-turkey-and-saudi-arabia-shock-western-countries-by-supporting-anti-assad-jihadists-10242747.html> [dostęp: 20.02.2020].

Zdjęcie górne: Droga życia Hama-Khanasir-Aleppo, w czasie bitwy o miasto jedyne połączenie Aleppo z terenami Syrii pod kontrolą rządu w Damaszku

Zdjęcie dolne: Pomnik poświęcony poległym członkom rządowych milicji, po prawej symbole religijne: krzyż, półksiężyc i miecz Alego, Damaszek, rok 2018

reprezentującymi Turcję w konflikcie, a będąc *de facto* uzależnieni od Ankary, zabezpieczali jej interesy w Syrii.

Konflikt zbrojny miał szczególny wpływ na wewnętrzną sytuację w Turcji, gdyż kraj ten przyjął ponad 3 600 000 syryjskich uchodźców¹⁰⁸ oraz stał się ważnym punktem na szlaku migracyjnym do Europy¹⁰⁹.

Po rozpoczęciu interwencji rosyjskiej wizja obalenia Baszszara al-Asada coraz bardziej się oddalała, za to autonomia kurdyjska na północy Syrii zaczęła być przez Turcję uważana za realne zagrożenie dla jej bezpieczeństwa. W tym celu Turcja miała nawet udzielać wsparcia bojownikom tzw. Państwa Islamskiego walczącym z Kurdami oraz korzystała przy tym na nielegalnym handlu ropą z dżihadystami¹¹⁰. Kwestia kurdyjska stała się kością niezgody pomiędzy Ankarą a Waszyngtonem. Kurdyjskie bojówki w Syrii, uznawane przez Turcję za ugrupowania terrorystyczne, stały się głównym sojusznikiem USA w walce z ISIS.

Konflikt ze Stanami Zjednoczonymi miał zapewne wpływ na reorientację tureckiej polityki wobec Rosji. Po kryzysie politycznym, spowodowanym zestrzeleniem rosyjskiego Su-24 w 2015 roku, nastąpił okres współpracy i ocieplenia wzajemnych stosunków. Recep Tayyip Erdoğan zdał sobie sprawę, że współpraca z Moskwą może zniwelować tureckie straty w konflikcie syryjskim. Zielone światło z Moskwy pozwoliło Turcji rozpocząć militarne operacje wymierzone w Kurdów syryjskich – inwazję na rejon Al-Bab na przełomie 2016 i 2017 roku¹¹¹, inwazję na kurdyjski kanton Afrin w 2018 roku oraz inwazję na północną Syrię w 2019. W wyniku tych operacji

---

¹⁰⁸ UNHCR Syria Regional Refugee Response, <https://data2.unhcr.org/en/situations/syria/location/113> [dostęp: 20.02.2020].

¹⁰⁹ S. Domaradzki, *Porozumienie Turcja–UE: skuteczne czy niezbędne?*, https://ec.europa.eu/poland/news/180612_EU_Turkey_migration_pl [dostęp: 20.02.2020].

¹¹⁰ D. Philips, *Research Paper: ISIS-Turkey Links*, https://www.huffpost.com/entry/research-paper-isis-turke_b_6128950 [dostęp: 20.02.2020].

¹¹¹ Chociaż operacja militarnie wymierzona była w tzw. Państwo Islamskie, to strategicznie zajęcie rejonu Al-Bab przez Turków uniemożliwiało Kurdom połączenia kantonu Afrin z resztą Rożawy.

przeprowadzonych z udziałem ugrupowań islamistycznych Turcja okupuje obecnie terytoria północnej Syrii.

Ponadto Ankara stopniowo zwiększała swoje zaangażowanie w ostatnim bastionie rebeliantów – prowincji Idlib, ustanawiając tam początkowo punkty obserwacyjne a następnie zwiększając wojskową obecność. Utrzymanie obecnego *status quo* w Idlibie jest dla Turcji istotne z punktu widzenia jej bezpieczeństwa. Ostateczna ofensywa wojsk rządowych oznaczałaby napływ kolejnych uchodźców na tereny tureckie. Konflikt o Idlib ma bardzo specyficzny charakter i dobrze obrazuje złożoność wojny w Syrii. Rosja i Turcja są obecnie sprzymierzeńcami na arenie międzynarodowej, nie przeszkadza to jednak tym państwom wspierać w Syrii przeciwne strony. Dobrze było to widać w trakcie starć o Idlib w marcu 2020 roku, gdy rosyjskie samoloty wspierały ofensywę wojsk rządowych na prowincję, podczas gdy tureckie drony bombardowały pozycje armii syryjskiej¹¹².

Turcja dzięki otwarciu się na Rosję i Iran zwiększyła swoje znaczenie w syryjskim konflikcie. Jej dodatkowym atutem jest utrzymywanie swoich wojsk na terytorium Syrii wraz z popieranymi przez siebie rebeliantami. Jednocześnie Kurdowie pozostający w ciągłym zagrożeniu szukają porozumienia z Damaszkiem, co jak najbardziej leży w interesie Rosji. Obydwa państwa dokonały w Syrii podziału stref wpływów, to one decydują o działaniach zbrojnych podejmowanych przez wspierane przez siebie strony i to one również narzucają zawieszenia broni. Zapewne udział Rosji i Turcji w kształtowaniu powojennej Syrii będzie istotny.

Arabia Saudyjska i Katar

Na zaangażowanie Arabii Saudyjskiej w konflikcie syryjskim należy spojrzeć przez pryzmat rywalizacji regionalnej z Iranem.

---

¹¹² K. Wasilewski, *Polityka Turcji wobec syryjskiej prowincji Idlib*, „Biuletyn PISM” 2020, 95 (2027), s. 1–2, <https://www.pism.pl/file/c507e2db-2608-4d-d5-9865-0a931bd8b73f> [dostęp: 20.02.2020].

Arabia Saudyjska jako sunnickie królestwo z wahhabizmem jako ideologią państwową stoi w naturalnej opozycji wobec Syrii, będącej sojuszniczką szyickiego Iranu, w dodatku rządzoną przez alawitów. Mniejszość ta jest przez teologów wahhabickich uważana za heretyków. Arabia Saudyjska nie miała możliwości zaangażowania się w konflikt syryjskim w takim stopniu jak np. Turcja z powodu braku wspólnej granicy z Syrią. Rijad wspierał tylko wybrane ugrupowania w syryjskiej rebelii, co wpływało na jej rozdrobnienie i dezorganizację¹¹³.

Celem Arabii Saudyjskiej było obalenie prezydenta Al-Asada, co automatycznie wiązałoby się z rozpadem szyickiego półksiężycy. Nowy sunnicki rząd miał w zamyśle stać się sojusznikiem Rijadu i przeciwnikiem Iranu oraz Hezbollahu¹¹⁴. Rijad doprowadził do nałożenia sankcji na Syrię przez Ligę Państw Arabskich, które obejmowały m.in. zamrożenie kont bankowych przedstawicieli reżimu, wstrzymanie inwestycji i zakaz prowadzenia transakcji z syryjskim bankiem. Ponadto władze królestwa zaangażowały się w sojusz złożony z Kataru, Turcji, USA i państw UE, mający na celu obalenie Baszszara al-Asada¹¹⁵. W Rijadzie zaczął kształtować się pogląd, że trwający konflikt może być zakończony tylko przez interwencję militarną, stąd Arabia Saudyjska lobbowała za podjęciem interwencji zbrojnej przez Stany Zjednoczone. Działania te pozostały jednak bezskuteczne, gdyż USA nie chciały atakować wojsk rządowych bez mandatu ONZ, a Rosja i Chiny blokowały w Radzie Bezpieczeństwa przeforsowanie akcji zbrojnej¹¹⁶.

---

¹¹³ M. Mruk, *Rywalizacja irańsko-saudyjska i jej wpływ na stosunki międzynarodowe na Bliskim Wschodzie w XXI wieku*, „Wrocławskie Studia Erazmiańskie” XII, Wydział Prawa, Administracji i Ekonomii Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 2018, s. 451–453, <https://www.repozytorium.uni.wroc.pl/dlibra/publication/100069/edition/93969/content> [dostęp: 20.02.2020].

¹¹⁴ D. Michalik, *Potęga kluczowych aktorów zaangażowanych w konflikt syryjski*, [w:] *Potęgometa. Tom 2*, M. Sułek (red.), Warszawa 2015, s. 49–50.

¹¹⁵ M. Hyra, *Zaangażowanie Arabii Saudyjskiej w aktualne konflikty zbrojne na Bliskim Wschodzie – przyczyny i perspektywy*, „Przegląd Geopolityczny” t. 17, Polskie Towarzystwo Geopolityczne, Kraków 2016, s. 53.

¹¹⁶ Tamże.

Działania Arabii Saudyjskiej w Syrii nie przyniosły oczekiwanych rezultatów. Wsparcie, którego Rijad udzielił salafickim grupom w Syrii, przyczyniło się do powstania tzw. Państwa Islamskiego. Saudowie liczyli na to, że finansowane przez nich ugrupowania w Syrii będzie można kontrolować, jednak wybiły się one na niezależność. ISIS stało się samowystarczalne pod względem finansowym i zaczęło być uznawane przez Saudów za realne zagrożenie. Wielu radykałów z Arabii Saudyjskiej dołączyło bowiem do tej organizacji, a samo ISIS zaczęło akcentować wolę odbicia Mekki i Medyny¹¹⁷.

W 2016 roku w odpowiedzi na powstanie tzw. Państwa Islamskiego Rijad utworzył islamską koalicję antyterrorystyczną, składającą się z 34 państw muzułmańskich. Był to jeden z przejawów ambicji Arabii Saudyjskiej do bycia przywódczynią świata muzułmańskiego i regionalnym mocarstwem. Wkrótce jednak uwaga Rijadu skupiła się na Jemenie, gdyż tam przeniosła się rywalizacja irańsko-saudyjska¹¹⁸.

W ostatecznym bilansie polityka Arabii Saudyjskiej wobec Syrii zakończyła się klęską. Baszszar al-Asad utrzymał się u władzy, co więcej, wpływy Iranu wzrosły zamiast się skurczyć, a wsparcie dla sił islamiistycznych doprowadziło do powstania ugrupowań takich jak ISIS czy An-Nusra, które są zagrożeniem dla pokoju i stabilności w regionie.

Katar był głównym rywalem Arabii Saudyjskiej w rywalizacji o przywództwo nad sunnickim światem arabskim. Obydwa państwa początkowo współpracowały jednak w kwestii syryjskiego konfliktu. Doha i Rijad stanęły na czele ofensywy dyplomatycznej przeciwko rządowi w Damaszku, czego konsekwencją było zawieszenie członkostwa Syrii w Lidze Państw Arabskich oraz wycofanie ambasadorów państw GCC (Gulf Cooperation Council) z Syrii. Ustanowiono też fundusz, z którego wypłacano żołd dezertantom z armii syryjskiej i członkom zbrojnej opozycji¹¹⁹. Według *The Financial Times* w pierwszych dwóch latach wojny Katar miał zasilić rebelię w Syrii

¹¹⁷ Tamże, s. 54–55.

¹¹⁸ M. Mruk, dz. cyt., s. 453–455.

¹¹⁹ A. Dzisiów-Szuszczkiewicz, *Regionalna rywalizacja o Syrię*, „Bezpieczeństwo narodowe”, nr 2/2012, s. 102–103.

kwotą sięgającą 3 miliardów dolarów¹²⁰. Wsparcie prywatnych sponsorów z Kataru trafiało do islamistycznych koalicji powiązanych z Al-Kaidą i miało niebagatelny wpływ na wzrost znaczenia radykałów w konflikcie syryjskim¹²¹.

W Syrii wspólnym celem Kataru i Arabii Saudyjskiej było obalenie Baszszara al-Asada i rozbitcie szyickiego półksiężyca. Obydwa kraje brały udział w zbrojeniu ugrupowań opozycyjnych. Katar miał jednak także swój partykularny interes związany z projektem gazociągu mającego przebiegać z Kataru przez terytorium Syrii do Turcji, a stamtąd gaz miał trafiać do Europy. Taki gazociąg byłby oczywistym zagrożeniem dla polityki energetycznej Federacji Rosyjskiej, która była w tamtym czasie największym dostawcą gazu na stary kontynent. Nic dziwnego zatem, że Syria nie zgodziła się na budowę gazociągu, chroniąc rosyjskiego sojusznika. Ponadto Iran wyszedł z propozycją własnego gazociągu, który miałby biec z Zatoki Perskiej przez Irak i Syrię do Libanu. W 2012 roku Damaszek i Teheran podpisały memorandum planujące ukończenie budowy w 2016 roku. Plany te zostały jednak pokrzyżowane przez wojnę. Wobec strategicznego sojuszu Syrii i Iranu, katarski projekt nie mógł być zrealizowany bez zmiany władzy w Syrii, co tłumaczy zaangażowanie Dohy w konflikcie syryjskim przeciwko Al-Asadowi¹²².

Wkrótce jednak interesy Kataru i Arabii Saudyjskiej zaczęły się różnić. Państwa te popierały przeciwne ośrodki władzy w Egipcie, Tunezji i Libii¹²³. Osią niezgody było wsparcie, jakiego udzielał Katar Bractwu Muzułmańskiemu, organizacji uważanej przez kraje takie jak Arabia Saudyjska czy Egipt za zagrożenie dla ich bezpieczeństwa.

¹²⁰ R. Khalaf, A. Smith, *Qatar bankrolls Syrian revolt with cash and arms*, <http://ig-legacy.ft.com/content/86e3f28e-be3a-11e2-bb35-00144feab7de> [dostęp: 20.02.2020].

¹²¹ Zob.: D. Weinberg, *Qatar and Terror Finance Part II: Private Funders of Al-Qaeda in Syria*, Foundation for Defense of Democracies, Waszyngton 2017.

¹²² Syryjska ruletka. „Ta wojna toczy się o gazociągi” [ANALIZA], <https://www.energetyka24.com/syryjska-ruletka-ta-wojna-toczy-sie-o-gazociagi-analiza> [dostęp: 20.02.2020].

¹²³ *Komentarz PISM: Arabski kryzys dyplomatyczny*, https://www.pism.pl/publikacje/Komentarz_PISM__Arabski_kryzys_dyplomatyczny [dostęp: 20.02.2020].

Ponadto Rijad i Doha finansowały w Syrii inne ugrupowania islamiistyczne, walcząc o swoje partykularne interesy. Fundusze z Kataru miały odgrywać istotną rolę w umocnieniu się takich grup jak Front an-Nusra czy tzw. Państwo Islamskie. Katar, w przeciwieństwie do Arabii Saudyjskiej, utrzymuje przyjazne stosunki z Iranem¹²⁴. Te wszystkie aspekty polityki Dohy, w połączeniu z jej dążeniem do usunięcia Arabii Saudyjskiej z pozycji lidera państw arabskich, doprowadziły w 2017 roku do kryzysu dyplomatycznego i blokady Kataru przez pozostałe kraje arabskie¹²⁵.

Izrael

Z jednej strony wybuch wojny w Syrii wstrzymał negocjacje pokojowe pomiędzy Benjaminem Netaniahu a Baszszarem al-Asadem. Z drugiej była to szansa na szybkie usunięcie Syrii z irańskiej strefy wpływów¹²⁶. Istotne w tym zakresie było to, że to Syria pozostawała ważnym elementem „osi oporu”, wspierając libański Hezbollah. Oficjalnie Tel Awiw pozostaje neutralny w konflikcie, jednak wobec wzrostu wpływów Iranu i Hezbollahu, Siły Obronne Izraela przeprowadzają okazjonalne naloty na irańskie obiekty w Syryjskiej Republice Arabskiej oraz szlaki konwojów Hezbollahu¹²⁷. Ponadto Izrael miał być też zaangażowany w zbrojenie rebeliantów na południu Syrii¹²⁸.

---

¹²⁴ M. Osiecki, *Katar: kryzys dyplomatyczny w Zatoce Perskiej*, <http://obserwator-miedzynarodowy.pl/2017/06/19/katar-kryzys-dyplomatyczny-w-zatoce-perskiej/> [dostęp: 20.02.2020].

¹²⁵ Tamże.

¹²⁶ A. Skorek, *Bliskowschodnia strategia Izraela po Arabskiej Wiośnie*, „Krakowskie Studia Międzynarodowe” XV 2018 nr 3, s. 112.

¹²⁷ *‘Israel strikes Syrian weapons en route to Hezbollah’*, <https://www.jpost.com/Defense/Israel-strikes-Syrian-weapons-en-route-to-Hezbollah> [dostęp: 20.02.2020]; A. Anronhein, *‘Israel will not hesitate to destroy Syrian air defenses’*, <https://www.jpost.com/Arab-Israeli-Conflict/Israel-will-not-hesitate-to-destroy-Syrian-air-defenses-484583> [dostęp: 20.02.2020].

¹²⁸ E. Tsurkov, *Inside Israel’s Secret Program to Back Syrian Rebels*, <https://foreignpolicy.com/2018/09/06/in-secret-program-israel-armed-and-funded-rebel-groups-in-southern-syria> [dostęp: 20.02.2020].

Izrael wykorzystuje swoje dobre stosunki z Rosją do powstrzymania Iranu od umocnienia się w Syrii. Rosyjskie systemy przeciwlotnicze nie są uruchamiane podczas izraelskich nalotów. Pomiedzy Tel Awiwem a Moskwą musiało dojść do niepisanego porozumienia o przyzwoleniu na izraelskie akcje zbrojne wymierzone w Iran¹²⁹. Zbyt duże umocnienie się Persów nad Morzem Śródziemnym nie leży bowiem także w interesie Rosji.

Chiny

Chiny podobnie jak Rosja były naturalnym sojusznikiem Damaszku w Radzie Bezpieczeństwa ONZ, a ich veto skutecznie blokowało wszelkie próby militarnej interwencji. Pekin nie zaangażował się militarnie w konflikt, będąc za to zainteresowany odbudową kraju po wojnie i możliwymi inwestycjami¹³⁰. Chiny stały na stanowisku obrony syryjskiej suwerenności, niepodległości oraz integralności terytorialnej. ChRL zbudowała silne partnerstwo z Damaszkiem celem podtrzymania dobrych relacji i współpracy w zakresie zwalczania terroryzmu. W szeregach syryjskich dżihadystów walczyło bowiem wielu Ujgurów z prowincji Xinjiang w Chinach. Z perspektywy Pekinu powrót ujgurskich bojowników do Chin niósł ze sobą poważne ryzyko destabilizacji prowincji. Z tego też względu pomiędzy Damaszkiem a Pekinem zachodziła wymiana informacji wywiadowczych na temat ugrupowań islamistycznych¹³¹.

Ponadto w wizji polityków chińskich Syria i Liban stanowiły alternatywną wobec Kanału Sueskiego drogę do Morza Śródziemnego. Obecnie Chiny usilnie pracują nad stworzeniem nowych szlaków handlowych do Europy¹³². Dostęp do portu w Tartusie zdecydowanie umocniłby geopolityczną pozycję Chin. Polityka Zachodu oraz

¹²⁹ A. Skorek, dz. cyt, s. 122–123.

¹³⁰ R. Yellinek, *Will China Rebuild Syria?*, <https://besacenter.org/perspectives-papers/will-china-rebuild-syria/> [dostęp: 20.02.2020].

¹³¹ G. Cafiero, *China plays the long game on Syria*, <https://www.mei.edu/publications/china-plays-long-game-syria> [dostęp: 20.02.2020].

¹³² Koncepcja tzw. Nowego Jedwabnego Szlaku.

monarchii naftowych wobec konfliktu w Syrii raczej wyklucza możliwość, że będą one brały jakikolwiek udział w powojennej odbudowie kraju. Z kolei Rosja i Iran nie posiadają środków na rekonstrukcję Syrii. W tej sytuacji pozycja Chin staje się uprzywilejowana i kraj ten zdaje się być szansą dla Damaszku na powojenną odbudowę¹³³.

---

¹³³ G. Cafiero, *China plays the long game on Syria*, <https://www.mei.edu/publications/china-plays-long-game-syria> [dostęp: 20.02.2020].

ROZDZIAŁ 3

Polityczne i militarne zaangażowanie chrześcijan syryjskich w wojnę w Syrii

Chrześcijanie, jako grupa ciesząca się relatywnie dobrym statusem społecznym w przedwojennej Syrii, byli niechętni fali nagłych zmian zapoczątkowanych przez Arabską Wiosnę. Największe obawy już od początku rodził umacniający się islamski fundamentalizm. Gdy syryjska rewolucja eskalowała w stronę wojny domowej, a następnie konfliktu zewnętrznego, syryjscy chrześcijanie nie mogli pozostać neutralni i musieli opowiedzieć się po którejś ze stron. Bardzo często wiązało się to nie tylko z deklaracją polityczną, ale również z zaangażowaniem militarnym.

Chrześcijanie wobec syryjskiej rewolucji

W przededniu rewolucji wśród syryjskich chrześcijan ciągle żywa była pamięć o losie ich współwyznawców z Iraku po 2003 roku. Po obaleniu dyktatury Saddama Husajna i partii Ba'as powstało wiele fundamentalistycznych ugrupowań, które dopuszczały się porwań i zamachów na mniejszości religijne. Niestabilna sytuacja polityczna zmusiła tamtejszych chrześcijan do opuszczenia swoich domów na arabskich terenach i szukania schronienia w Irackim Kurdystanie, Libanie i Europie¹.

---

¹ F. Yomma, *Stosunek mniejszości etnicznych, narodowych i religijnych do wydarzeń Arabskiej Wiosny w Syrii*, „Przegląd Politologiczny” nr 1, Szczecin

Protesty w 2011 roku rozpoczęły jeden z najbrutalniejszych rozdziałów w syryjskiej historii. Znaczna część populacji, idąc za wzorem rewolucji w Egipcie, Tunezji czy Libii zażądała ustąpienia urzędującego prezydenta. Jednak w przeciwieństwie do wspomnianych krajów protesty nie miały masowego charakteru. Niektóre społeczności dystansowały się od nich lub nawet popierały prezydenta. W samym Damaszku prorządowa demonstracja zgromadziła wielotysięczne tłumy². Podobne manifestacje miały miejsce w innych miastach Syrii³. Obydwie strony unikały podkreślania wyznaniowości w swoich szeregach. I tak rząd syryjski posługiwał się retoryką „Wszystkich Syryjczyków zjednoczonych przeciwko terroryzmowi”, a opozycja promowała się jako złożona z przedstawicieli różnych wyznań⁴. Jednak wkrótce rebelia przybrała wyraźnie sunnicki charakter, a mniejszości religijne skłaniały się ku stronie rządowej, obawiając się, że zwycięstwo opozycji może przynieść rządy sunnitów i kres tolerancji religijnej. Większość chrześcijan znalazła się poza grupami opozycji, manifestując swoje poparcie dla Al-Asada oraz armii syryjskiej⁵. Wraz z rozwojem konfliktu i radykalizacją opozycji poparcie chrześcijan dla rządu się zwiększało. Ci, którzy nawet w początkowym stadium konfliktu pozostawali neutralni lub nawet przeciwni Al-Asadowi, później zaczęli wyrażać swoje poparcie, gdyż rząd stał się jedynym gwarantem stabilności dla mniejszości religijnych. Propaganda rządowa od początku konfliktu przedstawiała rebelię jako islamskich fanatyków, dążących do zniszczenia świeckiej Syrii. Narracja ta padała na podatny grunt, zwłaszcza wśród alawitów i chrześcijan, i to pomimo że przedstawiciele tych mniejszości wchodzili w skład opozycji. Szybki wzrost

---

2014, s. 275–276, <http://przeglad.amu.edu.pl/wp-content/uploads/2014/05/pp-2014-1-273-282.pdf> [dostęp: 10.02.2018].

² *Syrian loyalists take to streets in support of Assad*, <https://www.theguardian.com/world/2011/mar/29/syrian-regime-loyalists-march> [dostęp: 20.02.2020].

³ *Protests, counter-protests as Syria death toll rises*, <http://english.ahram.org.eg/News/8591.aspx> [dostęp: 20.02.2020].

⁴ M. Barber, *They That Remain: Syrian and Iraqi Christian Communities amid the Syria Conflict and the Rise of the Islamic State*, w: *Christianity and Freedom*, red. A. Hertzke, T. Shah, Cambridge, Cambridge University Press 2016, s. 459.

⁵ M. Farha, S. Mousa, dz. cyt., s. 182.

przemocy religijnej przyćmił jednak te fakty⁶. W 2012 roku ponad jedna trzecia prorządowych Syryjczyków ankietowanych w badaniu YouGov – Doha Debaty wymieniła wzrost przemocy na tle religijnym jako główny powód poparcia dla prezydenta. Syryjscy chrześcijanie preferowali ograniczenie swobód politycznych w zamian za wolność w praktykowaniu swojej religii⁷.

Strach przed islamistami był najważniejszym czynnikiem, który utrzymał chrześcijan przy syryjskiej władzy. Jak już wcześniej zaznaczono, popularnym sloganem, który pojawiał się na demonstracjach opozycji, było „Chrześcijananie do Bejrutu, alawici do grobu”. W 2012 roku zwiększyła się także obecność zagranicznych bojowników w szeregach opozycji, a islamistyczne brygady, takie jak Brygada Faruka czy Front an-Nusra, wypędziły wielu chrześcijan z miasta Homs i skonfiskowały ich mienie⁸. Ugrupowania islamiistyczne w mieście zażądały od chrześcijan płacenia dzizji, co wielu skłoniło do ucieczki⁹. Dzielnice Hamadijja i Bustan ad-Diwan miały zostać „oczyszczone” z chrześcijan. W konsekwencji walk religijnych oraz represji z miasta uciekło 50 000 wyznawców Chrystusa¹⁰.

Ponad 100 ugrupowań opozycyjnych, włączając w to Wolną Armię Syryjską i Syryjską Radę Narodową, podpisało list poparcia dla Frontu Al-Nusra, po tym jak ugrupowanie zostało przez amerykańską administrację uznane za terrorystyczne¹¹. Radykałowie zdobywali coraz szersze wpływy. Na terenach pod kontrolą rebeliantów

---

⁶ *Jangling sectarian nerves*, <https://www.economist.com/middle-east-and-africa/2012/01/07/jangling-sectarian-nerves> [dostęp: 20.02.2020].

⁷ M. Farha, S. Moura, dz. cyt., s. 183.

⁸ Tamże.

⁹ *Vulnerability Assessment of Syria's Christians*, Open Doors International, s. 35, <https://www.worldwatchmonitor.org/old-site-imgs-pdfs/2572679.pdf> [dostęp: 20.02.2020].

¹⁰ W. Cisko, R. Cyfka (red.), *Prześladowani i zapomniani. Raport o prześladowaniach chrześcijan w latach 2011–2012, Pomoc Kościołowi w Potrzebie*, Warszawa 2013, s. 170.

¹¹ A. Zelin, *Rally 'Round the Jihadist*, The Washington Institute For Near East Policy 2012, <https://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/view/rally-round-the-jihadist> [dostęp: 20.02.2020].

próby islamizacji dzielnic oraz dyskryminacji mniejszości były na porządku dziennym. Na przedmieściach Damaszku – Doumie 36 mułmańskich przywódców religijnych wydało fatwę legitymizującą prawo sunnitów do konfiskowania dóbr i nieruchomości należących do chrześcijan i innych mniejszości religijnych. Skonfiskowane dobra miały być wykorzystywane m.in. do zakupu uzbrojenia dla rebelii¹². W lutym 2013 roku rebelianci porwali ormiańskokatolickiego księdza Michaela Kayyala oraz prawosławnego księdza Mahera Mahfuza¹³. W kwietniu 2013 roku w Aleppo nieznani sprawcy wprowadzili dwóch biskupów – syriackiego biskupa Juhannę Ibrahima oraz prawosławnego biskupa Bulusa Jazidziego. Los hierarchów do dziś pozostaje nieznany. Prawdopodobnie za wprowadzeniem stały ugrupowania islamistyczne z syryjskiej opozycji, gdyż hierarchowie ci byli znani z krytyki działań rebeliantów¹⁴. Był to kolejny cios dla chrześcijańskiej społeczności, która coraz częściej doświadczała prześladowań ze strony rebeliantów.

We wrześniu 2013 roku Front an-Nusra zaatakował chrześcijańską miejscowość Maaloula, będącą ważnym miejscem pielgrzymkowym dla syryjskich chrześcijan. Bojownicy weszli do miasta, dopuszczając się mordów i porwań cywilów. Przed egzekucjami domagali się od swoich ofiar przejścia na islam¹⁵. W październiku 2013 Front an-Nusra wraz z innym islamistycznym ugrupowaniem – Brygadą Wnuków Proroka, zajął chrześcijańskie miasto Sadad i wprowadził nawet do 1500 chrześcijańskich rodzin. Podobnie jak w Maalouli ekstremiści żądali od chrześcijan wyrzeczenia się wiary¹⁶.

W czerwcu 2014 roku wojska rządowe odbiły z rąk islamistów ormiańskie miasto Kasab położone przy granicy z Turcją.

---

¹² W. Ciśło, M. Dąbrowski (red.), *Prześladowani i zapomniani. Raport o prześladowaniach chrześcijan w latach 2013–2015, Pomoc Kościołowi w Potrzebie*, Wydawnictwo „Bernardinum”, Pelplin 2015, s. 71–72.

¹³ Tamże, s. 74.

¹⁴ ONZ potwierdziła porwanie dwóch prawosławnych biskupów z Aleppo, https://pkwp.org/newsy/syria_porwano_dwoch_biskupow [dostęp: 20.02.2020].

¹⁵ W. Ciśło, M. Dąbrowski, dz. cyt., s. 74.

¹⁶ Tamże.

Po wyzwoleniu miasta okazało się, że chrześcijańskie kościoły i cmentarze zostały zdewastowane i sprofanowane, chociaż wcześniej rebelianci opublikowali propagandowe nagrania pokazujące, jakoby mieli oni chronić miejscowe kościoły¹⁷.

Tego typu działania wzmacniały strach wśród chrześcijan i coraz bardziej wpływały na ich lojalistyczną postawę. Nie oznacza to oczywiście, że chrześcijan cechowała jakaś szczególna sympatia do prezydenta, jednak stał on na straży świeckości kraju i tolerancji religijnej, podczas gdy opozycja, określana na Zachodzie jako „demokratyczna”, współpracowała z ugrupowaniami terrorystycznymi. Chociaż Syria była państwem z aparatem bezpieczeństwa osławionym torturami i represjami, to jednak w ostatecznym rozrachunku wspieranie rządu było opcją bezpieczniejszą od nagłej zmiany reżimu politycznego. Chrześcijanie syryjscy cieszyli się statusem klasy średniej, który ryzykowaliby wspierając rebelię¹⁸.

W skład syryjskiej opozycji początkowo wchodził jednak również chrześcijanie. Jednym z nich był Basil Szahada – syryjski producent filmowy i informatyk. Był on jednym z organizatorów protestów w Damaszku, po wybuchu rewolucji wyjechał na stypendium do USA, jednak wrócił do kraju w grudniu 2011 roku i udał się do rodzinnego Homsu. Tam udokumentował i nagrał bombardowanie miasta przez wojsko syryjskie. Zginął zastrzelony przez siły rządowe podczas walk w Homsie w 2012 roku¹⁹. Inni młodzi syryjscy aktywiści także doświadczyli represji reżimu. Syryjski aktor i aktywista Dżalal at-Tawil został pobity i uwięziony. 19-letnia studentka z Aleppo Hadil Kuki za dystrybucję antyrządowych ulotek była przetrzymywana w odosobnieniu przez 40 dni, gdzie była torturowana elektrowstrząsami i gwałcona²⁰. Z pomocą FSA w 2012 roku uciekła

---

¹⁷ Tamże.

¹⁸ M. Barber, dz. cyt., s. 460.

¹⁹ *They've turned against him, too*, <https://www.economist.com/middle-east-and-africa/2012/07/21/theyve-turned-against-him-too> [dostęp: 20.02.2020].

²⁰ T. Gross *TomGross: The true face of human rights at the UN*, <https://nationalpost.com/opinion/tom-gross-the-true-face-of-human-rights-at-the-un> [dostęp: 20.02.2020]; H. Kouki, *Why Won't Obama Help My Syrian Christian Family?*, <https://www.>

do Egiptu, jednak tam syryjskie służby odnalazły ją i pobiły²¹. Kuki wielokrotnie była gościem konferencji poświęconych prawom człowieka, gdzie zabierała głos w sprawie Syrii²². Warte odnotowania jest, że będąc w USA aktywistka nie tylko krytykowała syryjski reżim, ale też administrację amerykańską za wspieranie ugrupowań islamistycznych w Syrii²³.

Jednym z najbardziej znanych syryjskich myślicieli opozycyjnych i aktywistów jest Michel Kilo, wielokrotnie aresztowany przed wybuchem wojny. W 2013 roku Kilo i przedstawiciele liberalnego nurtu zwanego Forum Demokratycznym przyłączyli się do Koalicji Narodowej, głównej syryjskiej grupy opozycyjnej na uchodźstwie, w nadziei na dokonanie zmian wewnątrz koalicji i ograniczenie tam wpływów islamistów. Porozumienie nastąpiło po siedmiu dniach negocjacji i wymagało interwencji Turcji, krajów Zachodu i państw arabskich. Kilo stał się ważną osobistością w Koalicji Narodowej. Sprzeciwiał się walce zbrojnej i sektarianizmowi, pisał on, że jeśli rewolucja zamieni się w zbrojną rewoltę, doprowadzi ona do wojny, która zostanie wygrana przez stronę posiadającą największą siłę²⁴. Jego zdaniem rebelia nigdy nie powinna przybrać charakteru religijnego i sekciarskiego:

Syria chce wolności, a ktokolwiek odwraca ją od tego wspólnego celu, zdradza ją i marnuje jej poświęcenie i szanse, bez względu na uzasadnienie²⁵.

---

thedailybeast.com/why=-wont-obama-help-my-syrian-christian-family?ref=author [dostęp: 20.02.2020].

²¹ *Assad's Thugs Beat Syrian Christian Activist in Cairo*, <https://www1.cbn.com/global/2012/02/23/assads-thugs-beat-syrian-christian-activist-in-cairo> [dostęp: 20.02.2020].

²² 4th Annual Geneva Summit, <https://www.genevasummit.org/program/?id=15211> [dostęp: 20.02.2020].

²³ H. Kouki, *Why Won't Obama Help My Syrian Christian Family?*, <https://www.thedailybeast.com/why=-wont-obama-help-my-syrian-christian-family?ref=author> [dostęp: 20.02.2020].

²⁴ *Who's who: Michel Kilo*, https://syrianobserver.com/EN/who/34536/whos_who_michel_kilo.html [dostęp: 20.02.2020].

²⁵ Tamże.

Obawiając się wzrostu sektarianizmu, Kilo zwalczał propagandę reżimu jako ostoi świeckości państwa i jednocześnie krytykował chrześcijan syryjskich za dystansowanie się od innych grup religijnych. Kilo zaznaczał, że chrześcijanie nie stali się obiektem represji we współczesnej historii Syrii, naznaczonej przewrotami i niepokojami społecznymi i to, co się dzieje teraz, dotyczy również ich jako Syryjczyków. Uważał on, że chrześcijanie na Bliskim Wschodzie niesłusznie izolują się od „historycznej wspólnoty” regionu. Jego artykuł o chrześcijanach syryjskich wywołał fale krytyki. Wezwał w nim chrześcijaństwo do powrotu do jego właściwej pozycji w społeczeństwie, w przeciwnym wypadku syryjscy chrześcijanie podzielą los reżimu, który popierają, szczególnie jeśli frakcje islamistyczne odniosą zwycięstwo²⁶.

Innym znaczącym chrześcijańskim opozycjonistą jest George Sabra. Od lat 70. był on aktywnym członkiem syryjskiej opozycji. W 1970 roku dołączył do Syryjskiej Partii Komunistycznej. Był wielokrotnie więziony za działalność opozycyjną. Pozostał w Damaszku po wybuchu Arabskiej Wiosny i w lipcu 2011 roku został uwięziony na dwa miesiące pod zarzutem podżegania do buntu. Po uwolnieniu udał się na wygnanie i dołączył do działającej w Paryżu Syryjskiej Rady Narodowej²⁷. W kwietniu 2013 roku został wybrany na przewodniczącego Syryjskiej Koalicji Narodowej na rzecz Opozycji i Sił Rewolucyjnych. Jest to koalicja syryjskich ugrupowań opozycyjnych, uznawana przez Turcję, państwa zachodnie i kraje Zatoki za prawowitą przedstawicielkę syryjskiego narodu²⁸. Funkcję tę sprawował do 6 lipca 2013 roku. Sabra był jednym z największych przeciwników podjęcia dialogu z Damaszkiem. W kręgach opozycji rozpowszechnione są przekonania, że chrześcijański polityk jest zbliżony do Bractwa Muzułmańskiego, które stało za jego wyborem

---

²⁶ Tamże.

²⁷ *Opposition Leader Leaves Syria for France, Calls for U.N. Help*, <http://www.naharnet.com/stories/en/27645> [dostęp: 20.02.2020].

²⁸ *Syria crisis: Gulf states recognise Syria opposition*, <https://www.bbc.com/news/world-middle-east-20295857> [dostęp: 20.02.2020].

na przewodniczącego Koalicji po to, aby zaprezentować bardziej umiarkowany obraz syryjskiej opozycji jako złożonej z przedstawicieli różnych wyznań²⁹. Sam Sabra uważał, że nieobecność chrześcijan w szeregach opozycji jest wynikiem braku mobilizacji ze strony Kościoła³⁰. W 2018 roku Sabra ogłosił swoją rezygnację z Koalicji uzasadniając, że przestała być ona „oddana pryncypiom syryjskiej rewolucji i celom narodu syryjskiego”³¹.

Chrześcijanie nie posiadają swoich ugrupowań zbrojnych w szeregach syryjskiej opozycji. Niemniej na początku konfliktu były pewne próby ich utworzenia. Początkowo Syriacka Rada Wojskowa, ugrupowanie zbrojne asyryjskich chrześcijan z północno-wschodniej Syrii, wchodziła w skład sił opozycji. Ugrupowanie to nie wzięło jednak udziału w walkach z syryjskim rządem i wobec wzrastającego zagrożenia ze strony bojówek Frontu an-Nusra i tzw. Państwa Islamskiego nawiązało współpracę z Kurdami. Szerzej działalność Syriackiej Rady Wojskowej została omówiona w podrozdziale poświęconym chrześcijanom współpracującym z syryjskimi Kurdami. We wrześniu 2012 roku pojawiło się także wideo, na którym grupa uzbrojonych mężczyzn w kominiarkach na tle krzyży i flag Wolnej Armii Syryjskiej deklaruje swoją walkę przeciwko siłom prezydenta Baszszara al-Asada w szeregach FSA. W skład ugrupowania pod nazwą Batalion Ansarullah miała wchodzić młodzież z chrześcijańskich dzielnic w Damaszku: Bab Tuma, Al-Kassa' i Al-Ghassani³². Brak jest jednak jakichkolwiek informacji i dowodów na realne istnienie tej grupy i jej udział w walkach. Prawdopodobnie było to działanie propagandowe syryjskiej

---

²⁹ *Who's who: George Sabra*, https://syrianobserver.com/EN/who/35737/whos_who_george_sabra.html [dostęp: 20.02.2020].

³⁰ M. Farha, S. Moura, dz. cyt., s. 186–187.

³¹ *Three Syria opposition coalition members resign over 'Russian control of peace talks'*, <https://english.alaraby.co.uk/english/news/2018/4/25/three-members-of-leading-syria-opposition-coalition-resign> [dostęp: 20.02.2020].

³² *Syria's Christian youth taking up arms against Assad*, <https://www.aa.com.tr/en/world/syrias-christian-youth-taking-up-arms-against-assad/334444> [dostęp: 20.02.2020].

opozycji, mające pokazać, że wszystkie denominacje walczą w jej szeregach.

Chrześcijanie byli obecni w szeregach syryjskiej opozycji, jednak zdecydowana większość z różnych pobudek opowiedziała się za rządem. Islamizacja i radykalizacja syryjskiej rebelii całkowicie pozbawiły ją sympatii ze strony mniejszości. W kraju nastał chaos, ugrupowania islamistyczne prześladowały chrześcijan na kontrolowanych przez siebie terenach, zmuszając ich do *exodusu*. Po zdobyciu ar-Rakki w 2013 roku rebelianci przeprowadzali w mieście egzekucje alawitów i zwolenników Baszszara al-Asada, i zniszczyli chrześcijańskie kościoły i szyckie meczety obecne w mieście oraz uprowadzili duchownych³³. Ugrupowania miały nawet przeprowadzać egzekucje poprzez ukrzyżowanie³⁴. Część chrześcijan wyjechała z kraju, pozostali udali się na tereny pod kontrolą rządu. Wskutek napływu chrześcijan z zagrożonych terenów, w niektórych rejonach ich liczba drastycznie wzrosła. Dla przykładu jedna trzecia chrześcijan z Aleppo emigrowała do Wadi an-Nasara i nadmorskich miast Tartus i Latakia³⁵. Zdominowanie syryjskiej wojny przez ugrupowania islamistyczne z tzw. Państwem Islamskim na czele zmusiło pozostałych w kraju chrześcijan do szukania protekcji. Od 2012 roku coraz częściej zaczęły pojawiać się głosy wśród chrześcijańskiej społeczności wzywające do zorganizowania własnych ugrupowań zbrojnych, wzorem innych grup religijnych i etnicznych. Bierność w konflikcie wiązałaby się bowiem z marginalizacją politycznego znaczenia chrześcijan³⁶. Wkrótce w zależności od rejonu geograficznego chrześcijanie zaczęli zakładać własne oddziały zbrojne współpracujące z rządem bądź z syryjskimi Kurdami.

---

³³ *As jihadist rebels burn two Catholic churches in ar-Raqqah, Assad's enemies openly split*, <http://www.asianews.it/news-en/As-jihadist-rebels-burn-two-Catholic-churches-in-ar-Raqqah,-Assad%27s-enemies-openly-split-29128.html> [dostęp: 20.02.2020].

³⁴ D. Remnick, *Telling the Truth About ISIS and Raqqa*, <https://www.newyorker.com/news/news-desk/telling-the-truth-about-isis-and-raqqa> [dostęp: 20.02.2020].

³⁵ O. Oehring, dz. cyt., s. 19.

³⁶ F. Yomma, dz. cyt., s. 277.

Chrześcijanie współpracujący z rządem w Damaszku

Zdecydowana większość chrześcijan znalazła się na terenach pozostających przynajmniej nominalnie pod kontrolą Damaszku. Alawicka elita w czasie swoich rządów zawsze starała się utrzymać bliskie relacje z chrześcijanami, którzy byli integralną częścią systemu politycznego i wojskowego Syryjskiej Republiki Arabskiej, piastując niekiedy funkcje kierownicze w armii, policji oraz rządzie. Zarówno obecny, jak i poprzedni minister obrony byli chrześcijanami, jak również syryjski minister państwa Joseph Suwajd czy szef Syryjskiego Banku Centralnego Adib Majala³⁷. Udział chrześcijan wśród syryjskich władz jest bardzo widoczny i zapewnia im poczucie bezpieczeństwa oraz odpowiedzialności za losy państwa. Chrześcijanie służą także w syryjskiej armii i policji oraz są członkami partii politycznych, takich jak Syryjska Partia Społeczno-Narodowa³⁸. Lojalność grupy wobec Al-Asada zapewne ułatwiła jej utworzenie własnych organizacji paramilitarnych pod egidą armii syryjskiej. Chrześcijanie, lojalni wobec rządu i narażeni na ataki ze strony tzw. Państwa Islamskiego i radykalnych grup opozycyjnych, otrzymali zielone światło i wsparcie dla formowania własnych oddziałów samoobrony.

Prorządowe milicje chrześcijańskie

Genezy chrześcijańskich milicji w Syrii należy upatrywać w powstaniu tzw. Komitetów Ludowych w 2012 roku. Po falach dezercji z Syryjskiej Armii Arabskiej oraz eskalacji konfliktu, w wielu wioskach zamieszkiwanych przez mniejszości etniczne i religijne, jak również w niektórych dzielnicach Damaszku zaczęły powstawać formacje na wzór straży sąsiedzkiej, mające chronić lokalną populację przed infiltracją

³⁷ M. Farha, S. Moura, dz. cyt., s. 187.

³⁸ Badania terenowe przeprowadzone w Damaszku, Homsie, Tartusie i Latakii, 1–7 V 2018.

ze strony sunnickiej opozycji³⁹. Rząd syryjski, zdając sobie sprawę, że te lokalne ugrupowania występują przeciwko zbrojnym grupom rebelianckim, zaczął je uzbrajać. Syryjskie dowództwo zaoferowało broń chrześcijanom w Aleppo, zapewniając, że w przypadku utworzenia bojówek i powstrzymania oddziałów Wolnej Armii Syryjskiej, wojsko nie będzie ostrzeliwać ich dzielnic⁴⁰. Jesienią 2012 roku pojawiły się pierwsze doniesienia o tym, że w Aleppo działają lokalne chrześcijańskie milicje dozbrajane przez rząd. Początkowo chrześcijanie formowali straż do ochrony kościołów złożoną ze skautów, jednak gdy zbrojne ugrupowania opozycji zaczęły infiltrować miasto i ostrzeliwać chrześcijańskie dzielnice z karabinów snajperskich, lokalne komitety chrześcijańskie zaakceptowały dostawy broni od armii rządowej i połączyły z nią siły. Po sześciotygodniowych bojach chrześcijańskie bojówki wyparły oddziały FSA z dzielnicy Dżudajda w centrum Aleppo⁴¹. Sięgnięcie po broń przez chrześcijan było podyktowane ich obawą o postępującą radykalizację syryjskiej opozycji. Nie bez znaczenia było też to, że rebelia otrzymywała wsparcie od Turcji, co powodowało strach, zwłaszcza wśród społeczności ormiańskiej w Aleppo, pamiętającej ludobójstwo 1915 roku⁴². Podobny rozwój wydarzeń nastąpił w Damaszku, gdzie po zamachu bombowym, w którym zginął prawosławny minister obrony Dawud Radziha, służby syryjskie przekazały 200 karabinów AK-47 chrześcijańskim dzielnicom⁴³.

Wraz z rozwojem licznych lokalnych grup samoobrony dowództwo syryjskie dostrzegło potrzebę ich skonsolidowania. Tym sposobem na początku 2013 roku powstały formacje Narodowych Sił Obrony

³⁹ *Insight: Minority militias stir fears of sectarian war in Damascus*, <https://www.reuters.com/article/us-syria-crisis-militias/insight-minority-militias-stir-fears-of-sectarian-war-in-damascus-idUSBRE88612V20120907> [dostęp: 20.02.2020].

⁴⁰ *Syria: The Bloody Long Shot*, <https://www.strategypage.com/qnd/syria/articles/20120914.aspx> [dostęp: 20.02.2020].

⁴¹ R. Sherlock C. Malouf, *Syria: Christians take up arms for first time*, <https://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/middleeast/syria/9539244/Syria-Christians-take-up-arms-for-first-time.html> [dostęp: 20.02.2020].

⁴² Tamże.

⁴³ S. Dagher, *Syrian Conflict Draws In Christians*, <https://www.wsj.com/articles/SB10001424052702303644004577524653025270434> [dostęp: 20.02.2020].

(ang. National Defense Forces – NDF). Organizacja podporządkowała sobie wszystkie istniejące lokalne milicje samoobrony. Wsparcie logistyczne i szkoleniowe dla tych formacji miał zapewnić Iran⁴⁴. Dzięki temu ruchowi Damaszkwici udało się stworzyć skuteczną i wysoce zmotywowaną sieć sił prorządowych, które otrzymywały regularny żołd i sprzęt wojskowy⁴⁵. Członkowie NDF operowali w okolicach swojego miejsca zamieszkania, zatem znajomość terenu była u nich większa niż w oddziałach regularnej armii, złożonych z rekrutów z różnych stron kraju. Ponadto świadomość, że walczy się w okolicy miejsca zamieszkania swojego oraz swojej rodziny i bliskich, wzmacniała morale i chęć walki przeciwko islamistycznym ugrupowaniom, które popełniały zbrodnie na przedstawicielach mniejszości.

W 2013 roku miasto Sajdnaja, ważne centrum pielgrzymkowe, zamieszkiwane przez chrześcijan, znalazło się na celowniku ugrupowań islamistycznych⁴⁶. Lokalne oddziały NDF wraz z armią syryjską odparły atak na miasto. Wtedy też miało dojść do powstania chrześcijańskiej milicji o nazwie Cherubińskie Lwy (arb. Usud asz-Sze-rubim), nazwa nawiązuje do monasteru Cherubinów w Sajdnaji⁴⁷. Reportaż CNN o mieście z lutego 2013 roku ujawnił, że znajduje się ono pod kontrolą chrześcijańskich milicji, jednak nie podał żadnych nazw tych ugrupowań. W rozmowie z dziennikarzem stacji jeden z liderów milicji stwierdził, że nie może sobie wyobrazić Syrii bez Baszszara al-Asada, a chrześcijanie popierają i lubią prezydenta⁴⁸.

---

⁴⁴ W. Fulton, J. Holliday, S. Wyer, *Iranian strategy in Syria*, USA, Institute for the Study of War and AEF's Critical Threats Project 2013, s. 20.

⁴⁵ *Insight: Battered by war, Syrian army creates its own replacement*, <https://www.reuters.com/article/us-syria-crisis-paramilitary-insight/insight-battered-by-war-syrian-army-creates-its-own-replacement-idUSBRE93K02R20130421> [dostęp: 20.02.2020].

⁴⁶ Oprócz swojego religijnego charakteru miasto jest też znane z więzienia, gdzie syryjska służba bezpieczeństwa przetrzymuje, a także dopuszcza się tortur i egzekucji swoich przeciwników politycznych. Zob.: *Syria: Human Slaughterhouse: Mass hangings and exterminations at Saydnaya Prison, Syria*, Londyn, Amnesty International 2017.

⁴⁷ O. Oehring, dz. cyt., s. 13.

⁴⁸ *Christian militia standing behind Assad*, CNN, <https://www.youtube.com/watch?v=FQIrSR6tKJg&list=PLlRpPxIGy2m3KbvHYFtyHHmA5zHrN-7G3I&index=5> [dostęp: 20.02.2020].

Pierwsze publiczne wzmianki o Cherubińskich Lwach pochodzą ze stycznia 2014 roku⁴⁹. Początkowo ugrupowanie miało charakter lokalnej milicji chroniącej klasztor. Potem nastąpił prawdopodobnie rozwój milicji i ugrupowanie zostało zaangażowane w walki poza terenem Sajdnaji. Cherubińskie Lwy miały walczyć we Wschodniej Ghucie, w Darajji⁵⁰, w górach Qalamun, prowincji Homs i w Dżaubar w Damaszku. Ponadto w 2015 roku współ z oddziałami Syryjskiej Partii Społeczno-Narodowej i chrześcijańskiej milicji Sutoro ugrupowanie z Sajdnaji wzięło udział w walkach z tzw. Państwem Islamskim w regionie miasta Sadad w prowincji Homs⁵¹. Trudno jest oszacować liczebność grupy. W artykule O. Oehringa z 2017 roku mowa jest o trzech poległych i dwunastu rannych, co w realiach syryjskiej wojny świadczyłoby o niskiej liczebności grupy lub jej nieznacznym udziale w głównych walkach⁵².

Zarówno Cherubińskie Lwy, jak i inne chrześcijańskie formacje z zachodniej Syrii miały powiązanie z Wywiadem Sił Powietrznych. W 2015 roku pod egidą wywiadu miała powstać koalicja prorządowych chrześcijańskich milicji pod nazwą „Strażnicy Świtu”⁵³. Ponadto koalicja miała prowadzić rekrutację poprzez swoją stronę na portalu Facebook⁵⁴. Ugrupowanie podkreśla swój chrześcijański charakter i jednocześnie akcentuje wątki nacjonalistyczne⁵⁵.

---

⁴⁹ A. Tamini, *Usud Al-Cherubim: A Pro-Assad Christian Militia*, <https://www.joshualandis.com/blog/usud-al-cherubim-pro-assad-christian-militia/> [dostęp: 20.02.2020].

⁵⁰ Wart odnotowania jest fakt, że udział Cherubińskich Lwów w walkach w Darajji był uzasadniony sloganem „wyzwolenia jej kościołów”. Podobną retorykę stosowały ugrupowania szyckie biorące udział w walkach opisując je jako walkę „w obronie sanktuarium Zajnab”. Zob.: A. Tamini, *Usud Al-Cherubim: A Pro-Assad Christian Militia*, <https://www.joshualandis.com/blog/usud-al-cherubim-pro-assad-christian-militia/> [dostęp: 20.02.2020].

⁵¹ O. Oehring, *Christen in Syrien...*, dz. cyt., s. 14.

⁵² Tamże.

⁵³ Tamże.

⁵⁴ A. Tamini, *Usud Al-Cherubim: A Pro-Assad Christian Militia*, <https://www.joshualandis.com/blog/usud-al-cherubim-pro-assad-christian-militia/> [dostęp: 20.02.2020].

⁵⁵ Widać to choćby w hasle na ich stronie na Facebooku: „Ojczyzna, której nie chronimy, jest tą w której nie zasługujemy na życie”. المخابرات الجوية.

Oprócz milicji z Sajdnaji w jego skład wchodziły lub wchodziły następujące ugrupowania⁵⁶:

- Grupa Ararat (brak szczegółowych informacji o działalności ugrupowania, nazwa Ararat może wskazywać, że jest to ugrupowanie syryjskich Ormian)
- Lwy Doliny (arb. Usud Al-Wadi, ugrupowanie działa w Wadi an-Nasara, dolinie, w której populacja chrześcijan stanowi ok. 98%⁵⁷)
- Lwy Hamidiji (arb. Usud Al-Hamidija, grupa operująca w dzielnicy Al-Hamidija w mieście Homs. Grupa opuściła Strażników Świtu i obecnie powiązana jest z grupą Pułk Komandosów Ba'as)
- Pułk interwencyjny
- Lwy Duwajla'i (arb. Usud Duwajla'a, lokalna milicja z dzielnicy Duwajla'a w Damaszku).

Z informacji, które zebrał A. Tamini, wynika, że bezpośrednim impulsem do zawiązania koalicji prorządowych milicji chrześcijańskich miały być wydarzenia z września 2015 roku. W czasie ataku rebeliantów na pozycję Cherubińskich Lwów, obecny lider koalicji Fadi Abd al-Masih Churi sformował pułk interwencyjny na bazie innych chrześcijańskich ugrupowań, który wyruszył z odsieczą milicji z Sajdnaji. Wtedy to zrodziła się idea współpracy poszczególnych lokalnych chrześcijańskich milicji i wzajemnego wsparcia w razie ataku⁵⁸. Podobnie jak wielu liderów milicji, Churi próbował zyskać także wpływ polityczny, biorąc

---

المخابرات-الجوية-مجموعات-حراس-الفجر-، https://www.facebook.com/مجموعات-حراس-الفجر-1701024740110246/?ref=page_internal&mt_nav=0 [dostęp: 20.02.2020].

⁵⁶ A. Tamini, *Usud Al-Cherubim: A Pro-Assad Christian Militia*, <https://www.joshualandis.com/blog/usud-al-cherubim-pro-assad-christian-militia/> [dostęp: 20.02.2020].

⁵⁷ O. Oehring, *Christen in Syrien...*, dz. cyt., s. 21.

⁵⁸ A. Tamimi, *Usud Al-Cherubim: A Pro-Assad Christian Militia*, <https://www.joshualandis.com/blog/usud-al-cherubim-pro-assad-christian-militia/> [dostęp: 20.02.2020].

udział w wyborach parlamentarnych w kwietniu 2016, jednak nie odniósł w nich sukcesu⁵⁹.

Inną milicją powstałą na bazie NDF są Siły Gniewu (arb. Quwwat al-Ghadab) w chrześcijańskim, zdominowanym przez prawosławnych mieście As-Suqajlabija, w północno-wschodniej części prowincji Hama. Ze względu na swoje położenie As-Suqajlabija znajdowała się w rejonie linii frontu przez większą część konfliktu, co zapewne wpłynęło na częstszy udział tamtejszych oddziałów w walkach. Milicja powstała w marcu 2013 roku, a jej celem była obrona miasta i jego okolic. Siły Gniewu mają być powiązane z Gwardią Republikańską i generalnym dowództwem armii syryjskiej. Niektóre posty opublikowane na stronie formacji na Facebooku wskazują też na powiązanie z Wywiadem Sił Powietrznych⁶⁰. Z dostępnych informacji wynika, że Siły Gniewu były zaangażowane w lokalne walki, jak obrona pobliskiego Tall Uthman przed siłami rebeliantów w 2015 roku i nie były przenoszone w inne rejony Syrii. Siły Gniewu operowały także wraz z Gwardią Republikańską w górach Latakii. Z kolei post z 2015 roku informuje o rozmieszczeniu w mieście oprócz chrześcijańskiej milicji także oddziałów NDF i Syryjskiej Partii Społeczno-Narodowej⁶¹. W czasie walk o Tall Uthman ugrupowanie straciło co najmniej jednego żołnierza o imieniu Hadi al-Adla⁶².

Głośna stała się sprawa aresztowania lidera Sił Gniewu Philipa Sulajmana przez siły bezpieczeństwa pod zarzutem przemytu paliwa. Podstawą aresztowania był raport kapitana Hasana Imada Hasana mówiący o przemycie. Tymczasem według bardziej wiarygodnej wersji to sam wspomniany kapitan miał organizować przemyt paliwa dla ugrupowań rebelianckich, ale został powstrzymany przez Sulajmana, co było powodem wystawienia przez niego

---

⁵⁹ Tamże.

⁶⁰ A. Tamimi, *Quwat al-Ghadab: A Pro-Assad Christian Militia in Suqaylabiyah*, <http://www.aymennjawad.org/18957/quwat-al-ghadab-a-pro-assad-christian-militia-in> [dostęp: 20.02.2020].

⁶¹ Tamże.

⁶² Tamże.

Na zdjęciu obok: Wejście do domu Ananiasza, rok 2023

kłamiwego raportu. Aresztowanie Sulajmana wywołało duże poruszenie w As-Suqajlabiji i mieszkańcy miasta tłumnie zgromadzili się przed budynkami rządowymi, żądając uwolnienia dowódcy. Wskutek presji syryjskie służby wypuściły Sulajmana, który wrócił w tryumfalnej procesji do As-Suqajlabiji. To okresowe napięcie pomiędzy mieszkańcami a syryjskim aparatem bezpieczeństwa nie wpłynęło w żadnym stopniu na ich lojalność i negatywny stosunek do rebelii. Miasto bowiem wielokrotnie było celem ostrzału ze strony ugrupowań islamistycznych⁶³.

Historia chrześcijańskich milicji z zachodniej Syrii przedstawia interesującą ewolucję tych formacji – od lokalnych milicji działających na rzecz ochrony swojej społeczności do sojuszu ugrupowań wykorzystywanych przez dowództwo syryjskie w różnych operacjach i podległych służbom bezpieczeństwa. Rozciągnięcie parasola ochronnego Wywiadu Sił Powietrznych może świadczyć o tym, że syryjskie organy bezpieczeństwa obawiają się wzrostu znaczenia milicji powstałych podczas wojny i wolą mieć nad nimi kontrolę. Sytuacja ta wydaje się uzasadniona po tym, jak niektóre z prorządowych milicji zamiast walką zajęły się plądrowaniem i terroryzowaniem ludności, a kontrola ich dowódców nad danym terytorium była większa i bardziej realna niż rządu w Damaszku⁶⁴.

Najbardziej znaną chrześcijańską prorządową milicją jest Sutoro operujące w północno-wschodniej Syrii. W 2013 roku w mieście Al-Qamiszi doszło do podziału i część członków milicji Sutoro, powiązanej z Partią Unii Syriackiej (Syriac Union Party, SUP), założyła własną milicję – Sutoro (Q) o orientacji prorządowej. Powodem cesji było opowieszenie się Sutoro za współpracą z Kurdami.

⁶³ Tamże.

⁶⁴ N. Bertrand, *Syria 'is being swallowed whole by its clients': Assad may be losing control over his own militias*, <https://www.businessinsider.com/syrian-regime-militias-becoming-warlords-2016-8?r=US&IR=T> [dostęp: 20.02.2020].

Domus S. Ananiae بيت القديس حانيا

Szerzej działalność Sutoro omówiona jest w rozdziale poświęconym chrześcijanom o orientacji pro-kurdyjskiej. Tymczasem członkowie prorządowej milicji posługują się tą samą nazwą, lecz używają innej (angielskiej) transliteracji (Sootoro). Sutoro (Q) działa na obszarze miasta Al-Qamiszi i współpracuje z wojskami rządowymi. Organizacja używa także nazwy Syriackie Biuro Ochrony⁶⁵ oraz Siły Ochrony Gozarto (ang. Gozarto Protection Forces – GPF), Gozarto jest syriacką nazwą regionu Górnej Mezopotamii⁶⁶. Milicja jest powiązana z Civil Peace Committee for Syriac Orthodox i w przeciwieństwie do pro-kurdyjskiej Sutoro posługuje się flagami i symbolami Syryjskiej Republiki Arabskiej⁶⁷. Stosowanie tej samej nazwy przez obydwie ugrupowania nieraz było powodem nieporozumień. W opublikowanym oświadczeniu z 2013 roku prorządowa milicja skarży się na brak zasobów i amunicji. Wsparcie wysyłane przez diasporę z zagranicy omyłkowo trafia do powiązanej z SUP Sutoro. Milicja wskazuje, że udzielanie wsparcia możliwe jest na niemieckie konto bankowe, należące do znanego przedstawiciela społeczności syriackiej w Al-Qamiszi⁶⁸. Pomimo wysuwanych apeli o pomoc, milicji nie udało się założyć osobnych oddziałów w innych miastach prowincji Al-Hasaka. Bazą Sutoro (Q) do dzisiaj pozostaje miasto Al-Qamiszi, członkami milicji są chrześcijanie syryjscy oraz Ormianie⁶⁹.

Wartym uwagi jest fakt, że oświadczenia milicji są publikowane w języku turoyo, który jest zachodnim dialektem aramejskiego. Może to świadczyć o tym, że obawa o tłumienie asyryjskiej tożsamości i języka, która miała miejsce przed wybuchem konfliktu, została

---

⁶⁵ Strona milicji na portalu Facebook, <https://www.facebook.com/مكتب-الحماية-Sootoro-1388604371375443/> [dostęp: 20.02.2020].

⁶⁶ P. Andersen, *In This Sign They Will Conquer? – Christian Militias in the Syrian Conflict*, <https://www.bellingcat.com/news/mena/2017/11/04/sign-will-conquer-christian-militias-syrian-conflict/> [dostęp: 20.02.2020].

⁶⁷ A. Tamini, *Christian Militia and Political Dynamics in Syria*, <https://www.joshualandis.com/blog/christian-militia-political-dynamics-syria/> [dostęp: 22.02.2019].

⁶⁸ Tamże.

⁶⁹ Tamże.

zażegnana, a rząd w Damaszku jest postrzegany jako gwarant pozostania chrześcijan w Syrii⁷⁰.

Milicja Sutoro (Q) prawdopodobnie brała udział w walkach przeciwko tzw. Państwu Islamskiemu w prowincji Al-Hasaka w 2015 roku wraz z siłami kurdyjskimi i Syryjską Armią Arabską⁷¹. Po wyparciu ISIS z regionu narastały napięcia pomiędzy siłami rządowymi pozostałymi w Al-Qamiszli a Kurdami. W ich efekcie doszło do starć pomiędzy obiema stronami w centrum miasta. Po zamachu bombowym wymierzonym w chrześcijan, dokonany prawdopodobnie przez tzw. Państwo Islamskie w styczniu 2016 roku, chrześcijanie z Sutoro (Q) ustanowili punkty kontrolne w centrum Al-Qamiszli, celem zapewnienia bezpieczeństwa mieszkającym tam chrześcijanom asyryjskim i ormiańskim. Kurdyjskie milicje zażądały demontażu checkpointów:

[...] a gdy Sutoro (Q) odmówiło spełnienia żądań, doszło do wymiany ognia i starć w mieście. W wyniku walk kilku bojowników asyryjskich i kurdyjskich poniosło śmierć⁷².

Zawieszenie broni pomiędzy Kurdami, kontrolującymi część miasta, a siłami rządowymi sprawującymi kontrolę nad centrum miasta i lotniskiem nie trwało jednak długo i w kwietniu walki wybuchły na większą skalę. Sutoro (Q) walcząc wraz z syryjskim NDF zdołała odzyskać kontrolę nad terenami utraconymi dzień wcześniej na rzecz milicji kurdyjskich. Dwudniowe starcia zakończyły się ustaleniem kolejnego zawieszenia broni⁷³.

Gdy kurdyjska ofensywa przeciwko ISIS oddaliła front od Al-Qamiszli, a sytuacja ustabilizowała się, rząd syryjski postanowił użyć

⁷⁰ Tamże.

⁷¹ P. Andersen, *In This Sign They Will Conquer? – Christian Militias in the Syrian Conflict*, <https://www.bellingcat.com/news/mena/2017/11/04/sign-will-conquer-christian-militias-syrian-conflict/> [dostęp: 20.02.2020].

⁷² *Assyrians and Kurds clash for first time in north Syria*, <https://www.aljazeera.com/news/2016/01/assyrians-kurds-qamishli-160112165041894.html> [dostęp: 20.02.2020].

⁷³ L. Aboufadel, *Government, Assyrian forces capture more territory from Kurdish troops in Qamishli*, <https://www.almasdarnews.com/article/government-assyrian-forces-capture-territory-kurdish-troops-qamishli/> [dostęp: 20.02.2020].

Sutero (Q) do walk w innych regionach kraju. Gdy w 2015 roku chrześcijańskie miasto Sadad w prowincji Homs stało się celem ofensywy ISIS, Sutero (Q) zostało przetransportowane samolotami z kontrolowanego przez armię lotniska w Al-Qamiszli na linię frontu, gdzie wsparło działania regularnej armii syryjskiej i sojusznicznych milicji⁷⁴. Podobną strategię dowództwo syryjskie zastosowało w czasie odsieczy dla oblężonego przez ISIS Dajr az-Zaur. Milicja ponownie została przetransportowana samolotami z Al-Qamiszli i wsparła ofensywę celem odblokowania miasta⁷⁵. Wykorzystanie chrześcijańskiej milicji w tych lokalizacjach może wskazywać na pewną strategię rządu syryjskiego, który wykorzystuje wyznanie niektórych milicji. Zarówno Sadat, jak i Dajr az-Zaur są miastami zamieszkałymi przez chrześcijan. W razie zdobycia przez ISIS wspomnianych miast ich mieszkańcom groziłby terror i prześladowanie. Oddziały zbrojne złożone z chrześcijan mogą zatem prezentować w tych działaniach większe morale i wartość bojową niż regularne wojsko czy inne milicje. Żołnierze walczący w tych formacjach mają bowiem świadomość, że bronią swoich współwyznawców przed śmiertelnym niebezpieczeństwem. Podobną strategię da się także zaobserwować dla milicji szyickich, które były wykorzystane w odblokowaniu szyickich miast Nubl i Zahra⁷⁶ czy też w walkach w obronie sanktuarium Sajjida Zajnab na przedmieściach Damaszku⁷⁷.

---

⁷⁴ L. Aboufadel, *Christian Forces Fight Back Against ISIS in East Homs: Several Hilltops Captured Near Maheen*, <https://www.almasdarnews.com/article/christian-forces-fight-back-against-isis-in-east-homs-several-hilltops-captured-near-maheen/> [dostęp: 20.02.2020].

⁷⁵ L. Aboufadel, *Pro-government Assyrian forces arrive in Deir Ezzor for offensive*, <https://www.almasdarnews.com/article/pro-government-assyrian-forces-arrive-deir-ezzor-offensive/> [dostęp: 20.02.2020].

⁷⁶ P. Smyth, *Iraqi Shiite Foreign Fighters on the Rise Again in Syria*, The Washington Institute for Near East Policy 2015, <https://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/view/iraqi-shiite-foreign-fighters-on-the-rise-again-in-syria> [dostęp: 20.02.2020].

⁷⁷ *Video appears to show Hezbollah and Iraqi Shiites fighting in Syria*, <https://www.csmonitor.com/World/Middle-East/2013/0118/Video-appears-to-show-Hezbollah-and-Iraqi-Shiites-fighting-in-Syria> [dostęp: 20.02.2020].

Oprócz omówionych milicji chrześcijanie służą także w regularnej armii Syryjskiej Republiki Arabskiej. Walka po stronie rządu nie oznacza jednak jego bezwarunkowego poparcia. W związku z poborem, do wojsk rządowych wcielani są młodzi, którzy ukończyli 18 lat życia⁷⁸. Chrześcijanie walkę po stronie sił rządowych traktują jako obronę ojczyzny przed zewnętrzną agresją. Wojna w Syrii stała się konfliktem międzynarodowym i ich motywacją do walki w szeregach formacji lojalistycznych nie jest popieranie którejś ze stron wewnętrznego konfliktu, ale obrona swoich społeczności przed agresją z zewnątrz, którą reprezentują ponadnarodowe ugrupowania dżihadystyczne.

Pomimo tego, że w świetle raportu Syrian Network for Human Rights strona rządowa odpowiada za 63% zniszczonych chrześcijańskich obiektów sakralnych w Syrii⁷⁹, to jednak nie wydaje się logicznym celowe ostrzeliwanie przez armię syryjską obiektów religijnych, podczas gdy prezydent Syrii usiłuje prezentować się jako protektor mniejszości. Istnieje bowiem zasadnicza różnica pomiędzy zniszczeniami zadanymi przez radykalne ugrupowania islamistyczne a szkodami spowodowanymi przez armię syryjską. Islamiści niszczyli kościoły właśnie ze względu na to, że były one obiektami kultu religijnego. Były one intencjonalnie plądrowane, palone i dewastowane ze względu na swoją religijną funkcję⁸⁰. Tymczasem armia rządowa uszkodziła je przy okazji walk z siłami opozycji, gdzie budynki te były też wykorzystywane jako fortyfikacje wojenne⁸¹. Prawdopodobnie w związku z przewagą artyleryjską i lotniczą strony rządowej, znacznie częściej zniszczenia infrastruktury były spowodowane jej działaniami.

⁷⁸ *Vulnerability Assessment of Syria's Christians*, Open Doors International 2013, <https://platformforsocialtransformation.org/download/religiousfreedom/Pastoor%20-%20Syria%20-%20Vulnerability%20Assessment%20of%20Syria%27s%20Christians.pdf> [dostęp: 20.02.2020].

⁷⁹ *Targeting Christian Places of Worship in Syria*, Syrian Network for Human Rights, https://reliefweb.int/sites/reliefweb.int/files/resources/Targeting_churches_in_Syria_en.pdf [dostęp: 20.02.2020].

⁸⁰ Por. W. Cisko, M. Dąbrowski, dz. cyt. s. 71–77.

⁸¹ M. Hadro, *Syrian churches targeted by Assad forces, new report claims*, <https://www.catholicnewsagency.com/news/42217/syrian-churches-targeted-by-assad-forces-new-report-claims> [dostęp: 20.02.2020].

Chrześcijananie w Syryjskiej Partii Społeczno-Narodowej

Wartym uwagi aspektem aktywności politycznej syryjskich chrześcijan jest ich zaangażowanie w Syryjskiej Partii Społeczno-Narodowej. To niewielkie ugrupowanie powstałe w 1932 roku, przez długie lata zdelegalizowane, obecnie przeżywa swój rozkwit. W Syrii i w Libanie aktywnie bierze udział w życiu politycznym i posiada swoich członków w parlamentach i rządach tych krajów. Co więcej syryjscy nacjonaści mogą pochwalić się własnymi siłami zbrojnymi. Ich oddziały biorą udział w wojnie w Syrii, gdzie walczą przeciwko terrorystom z tzw. Państwa Islamskiego i innych radykalnych ugrupowań opozycji. W syryjskich miastach powiewają czarne flagi z czerwoną az-Zauba'ą na białym tle – symbolem SSNP, a na murach wiszą portrety poległych w walce bojowników. Być może są one zwiastunem nowej wiosny syryjskiego nacjonalizmu, który w ostatnich latach zdaje się zdobywać coraz większe poparcie w miejsce skompromitowanej panarabskiej idei partii Ba'as.

Rys historyczny

Syryjska Partia Społeczno-Narodowa w swoich początkach istniała pod nazwą Syryjskiej Partii Narodowej. Ugrupowanie powstało 16 listopada 1932 roku. Założycielem był pochodzący z libańskiej rodziny prawosławnych chrześcijan Antun Sa'ada⁸². Był on synem Chalila Sa'ady, z zawodu lekarza i publicysty niepodległościowego. Antun był syryjskim nacjonalistą, szczerze oddanym sprawie narodowej. Już w wieku 14 lat spalił flagę Imperium Osmańskiego, dając wyraz swojemu przywiązaniu do niepodległości Syrii⁸³. Sa'ada początkowo przebywał na emigracji w Brazylii, gdzie

---

⁸² J. McHugo, *Syria. From the Great War to the Civil War*, Saqi Books, Londyn 2014, s. 115–117.

⁸³ A. Busse, *Za ideę Wielkiej Syrii – historia i ideologia Syryjskiej Partii Socjal-Nacjonalistycznej*, <https://kierunki.info.pl/2016/12/adam-busse-idee-wielkiej-syrii-historia-ideologia-syryjskiej-partii-socjal-nacjonalistycznej/> [dostęp: 7.06.2017].

działał w Organizacji Syryjskich Oddziałów Młodzieżowych i w Partii Młodych Syryjczyków. Zafascynowały go szczególnie faszystowskie Włochy i inne ruchy nacjonalistyczne zdobywające wówczas w Europie coraz większą popularność. Sa'ada wrócił do Libanu, gdzie zainteresował swoimi ideami grono młodych chrześcijańskich intelektualistów. Idea narodu wielkosyryjskiego nieprzypadkowo zakorzeniła się wśród prawosławnych chrześcijan. Prawosławni w Libanie ustępowali liczebnie katolickim maronitom, ale w skali Wielkiej Syrii stanowią liczniejsze wyznanie chrześcijańskie, stąd niechęć do zamykania się w ciasnych libańskich granicach. W odróżnieniu od maronitów prawosławni nie wykazywali też skłonności prozachodnich i proeuropejskich, mocno akcentując swą odrębną tożsamość⁸⁴.

Od początku partia przyjęła ideologię syryjskiego nacjonalizmu. Jej działaczami byli głównie studenci Uniwersytetu Amerykańskiego w Bejrucie i młodzi intelektualiści wywodzący się z mniejszości religijnych chrześcijan i alawitów. Początkowo SPN działała w podziemiu. Została zalegalizowana w 1935 roku. Zgodnie ze statutem partii, Sa'ada był jej dożywotnim wodzem, któremu wszyscy członkowie SPN mieli być bezwzględnie posłuszni. Najwyższa rada partii pełniła jedynie funkcje doradcze⁸⁵.

Ideologia partii została zawarta w ośmiu podstawowych punktach⁸⁶:

1. Syria jest dla Syryjczyków, a Syryjczycy są jednym narodem.
2. Sprawa Syryjska jest integralną sprawą narodową, zupełnie różną od innych spraw.
3. Kwestia Syryjska jest sprawą Syryjskiego Narodu i Syryjskiej Ojczyzny.

⁸⁴ J. McHugo, dz. cyt., s. 256.

⁸⁵ A. Busse, *Za ideę Wielkiej Syrii – historia i ideologia Syryjskiej Partii Socjal-Nacjonalistycznej*, <https://kierunki.info.pl/2016/12/adam-busse-idee-wielkiej-syrii-historia-ideologia-syryjskiej-partii-socjal-nacjonalistycznej/> [dostęp: 7.06.2017].

⁸⁶ Tamże.

4. Naród Syryjski jest wynikiem jedności etnicznej Syryjskich ludzi, który rozwinął się w całej historii.
5. Syryjska Ojczyzna to przestrzeń geograficzna, w której ewoluował Naród Syryjski. Ma określone, naturalne granice i rozciąga się od obszaru Taurus na północnym zachodzie i gór Zagros na północnym wschodzie, poprzez Kanał Sueski i Morze Czerwone na południu, obejmuje Półwysep Synaj i zatokę Akaba, i od Morza Syryjskiego na zachodzie, włącznie z wyspą Cypr, do łuku Pustyni Arabskiej i Zatoki Perskiej na wschodzie (Region ten jest znany pod nazwą Syryjskiego Żyznego Półksiężycy).
6. Naród Syryjski jest jedną społecznością.
7. Syryjski Ruch Socjal-Nacjonalistyczny czerpie swoją inspirację z talentów Narodu Syryjskiego oraz jego kultury politycznej i krajowej historii.
8. Interes Syrii przewyższa wszelki inny interes.

Główną różnicą cechującą ideologię SPN w porównaniu w włoskimi faszystami czy innymi nacjonalistycznymi ruchami w Europie był czynnik narodotwórczy. Według Sa'ady nie jest nim rasa, tylko naturalne środowisko⁸⁷. Stąd naród syryjski miał być zbudowany na bazie jedności geograficznej, jak czytamy w punkcie piątym ideologii SPN. Program partii zakładał budowę państwa obejmującego cały tzw. Żyzny Półksiężyc, a więc Syrię, Liban, Palestynę, Jordanię, Irak i Kuwejt, a nawet Cylicję, Cypr i Synaj. Sa'ada otwarcie nawiązywał tu do tradycji imperium asyryjskiego, od którego wywodził zresztą samą nazwę Syria⁸⁸. Sa'ada wykluczał natomiast z tej wspólnoty Żydów (w przeciwieństwie do Kurdów, Czerkiesów i Ormian).

⁸⁷ J. Tomasiewicz, *Syryjska Partia Socjal – Nacjonalistyczna – chrześcijański sojusznik Syrii w Libanie*, <http://www.geopolityka.org/analizy/700-syryjska-partia-socjal-nacjonalistyczna---chrzescijanski-sojusznik-syrii-w-libanie> [dostęp: 7.06.2017].

⁸⁸ P. Jenkins, *Did You Know that the Radicals of the Middle East Used to Be Christians?*, <http://historynewsnetwork.org/article/1640#sthash.VR0pVy1g.dpuf> [dostęp: 11.06.2017].

Dla SSNP Żydzi nie są narodem, gdyż są oni heterogeniczną mieszanką różnych narodów i w podobnym sensie jak muzułmanie i chrześcijanie nie stanowią jednego narodu⁸⁹.

Drugim ważnym aspektem w ideologii Sa'ady był jego program reform społecznych. Podstawowym postulatem był rozdział religii od państwa i zniesienie podziałów konfesyjnych w społeczeństwie. Na poparcie swoich postulatów Sa'ada głosił teorię o jednej esencji dwóch bliskowschodnich religii: „mahometanizmu i chrystianizmu”⁹⁰. W gospodarce syryjscy nacjonałiści postulowali oparcie gospodarki narodowej na fundamentach produkcji, ochrony praw pracowniczych oraz interesów narodu i państwa. Była to przeciwwaga dla idei walki klas⁹¹. Sa'ada był wrogi wobec wszelkich form religijnych ruchów politycznych. Wahhabizm i islamizm nazywał „powrotem na pustynię” i „suchą ideologią plemion arabskich”, która nie miała nic wspólnego z wysoko rozwiniętą cywilizacją Żyźnego Półksiężycza⁹².

Jedną z najbardziej charakterystycznych cech partii jest wojowniczy antysyjonizm i oddanie sprawie palestyńskiej. SSNP uważa, że istnienie Izraela jest egzystencjalnym zagrożeniem dla narodu syryjskiego⁹³. Wielokrotnie członkowie partii brali zbrojny udział w walkach z Izraelem, dokonując w tym celu nawet zamachów samobójczych. Sana' Muhajdali, członkini SSNP w Libanie, została pierwszą kobietą, która dokonała samobójczego zamachu. W 1985 roku prowadząc samochód wypełniony materiałami wybuchowymi dokonała

---

⁸⁹ A. Beshara, *Where we stand!*, <http://www.ssnp.com/old/ourstand.htm> [dostęp: 12.06.2017].

⁹⁰ J. Tomasiewicz, *Syryjska Partia Socjal – Nacjonalistyczna – chrześcijański sojusznik Syrii w Libanie*, <http://www.geopolityka.org/analizy/700-syryjska-partia-socjal-nacjonalistyczna---chrzescijanski-sojusznik-syrii-w-libanie> [dostęp: 7.06.2017].

⁹¹ A. Busse, *Za ideę Wielkiej Syrii – historia i ideologia Syryjskiej Partii Socjal-Nacjonalistycznej*, <https://kierunki.info.pl/2016/12/adam-busse-idee-wielkiej-syrii-historia-ideologia-syryjskiej-partii-socjal-nacjonalistycznej/> [dostęp: 7.06.2017].

⁹² A. Beshara, *Where we stand!*, <http://www.ssnp.com/old/ourstand.htm> [dostęp: 12.06.2017].

⁹³ *Dla Xportalu: Wissam Samia (Syryjska Partia Socjal-Nacjonalistyczna)*, <http://xportal.pl/?p=9148> [dostęp: 11.06.2017].

ataku na izraelski konwój w południowym Libanie. Zginęło trzech izraelskich żołnierzy, a dwunastu zostało rannych⁹⁴. Dzisiaj Sana' Muhajdali jest bohaterką dla syryjskich nacjonalistów. Jej wizerunek jest umieszczony na siedzibie partii na ulicy Al-Hamra' w Bejrucie⁹⁵.

Partia rywalizowała z ówczesnymi ugrupowaniami politycznymi. Członkowie SPN ścierali się zarówno z maronickimi nacjonalistami libańskimi z Falangi, jak i panarabistami oraz francuskimi władzami mandatowymi⁹⁶. Po starciach w 1937 roku Sa'ada został aresztowany, potem uciekł potajemnie do Europy i Ameryki Łacińskiej. W rezultacie partia odegrała niewielką rolę podczas uzyskania niepodległości przez Syrię i Liban. W 1943 roku bojówki partii walczyły z Francuzami w Biszamun, a w 1945 roku wypędziły francuski garnizon z cytadeli w Hamie. Ponadto członkowie partii wzięli zbrojny udział w I wojnie izraelsko-arabskiej⁹⁷.

W 1947 roku Sa'ada wrócił z wygnania. Po przegranej w wyborach 1947 roku scentralizował on kierownictwo i zmienił nazwę partii na Syryjską Partię Społeczno-Narodową (al-Hizb as-Suri al-Qaumi al-Idżtima'i). W Libanie SSNP stała się znaczącą siłą, brytyjskie służby szacowały jej liczebność w 1949 roku na 4000 członków⁹⁸. Niepodległy Liban nie był jednak zgodny z ideologią syryjskich nacjonalistów. Dążyli oni do stworzenia Wielkiej Syrii, dlatego z nadzieją patrzyli, jak w 1949 roku były członek SPN Husni az-Za'im dokonał w Syrii wojskowego zamachu stanu. SSNP w Libanie poczuła się na tyle silna, aby sama spróbować przewrotu. Przeciwko syryjskim nacjonalistom wystąpiła jednak maronicka

---

⁹⁴ M. Courtney, (*Female*) *Suicide Bombers*, http://www.huffingtonpost.com/courtney-e-martin/female-suicide-bombers_b_116773.html [dostęp: 20.06.2017].

⁹⁵ Badania terenowe przeprowadzone w Libanie 28 IV–6 V 2018.

⁹⁶ A. Busse, *Za ideę Wielkiej Syrii – historia i ideologia Syryjskiej Partii Socjal-Nacjonalistycznej*, <https://kierunki.info.pl/2016/12/adam-busse-idee-wielkiej-syrii-historia-ideologia-syryjskiej-partii-socjal-nacjonalistycznej/> [dostęp: 7.06.2017].

⁹⁷ J. Tomaszewicz, *Syryjska Partia Socjal – Nacjonalistyczna – chrześcijański sojusznik Syrii w Libanie*, <http://www.geopolityka.org/analizy/700-syryjska-partia-socjal-nacjonalistyczna---chrzescijanski-sojuszni-syrii-w-libanie> [dostęp: 7.06.2017].

⁹⁸ Tamże.

Falanga⁹⁹. 6 IV 1949 bojówki falangistów zaatakowały drukarnie SSNP, kilkudniowe walki wybuchły w całym Libanie. Źle uzbrojone bojówki SSNP zostały z łatwością rozbite przez siły libańskie nie otrzymując oczekiwanej syryjskiej pomocy. Ponadto Az-Za'im aresztował przebywającego w Syrii Sa'adę i wydał go w ręce władz libańskich. Założyciel i ideolog syryjskiego nacjonalizmu po błyskawicznym procesie został stracony 8 VII 1949 roku¹⁰⁰.

Po śmierci swojego założyciela SSNP działała i rozwijała się głównie w Libanie. Podczas wojny domowej w tym kraju wchodziła w skład Libańskiego Narodowego Frontu Oporu walczącego z okupacją izraelską. W 1982 roku członek partii Habib asz-Szartuni dokonał zamachu bombowego na prezydenta-elekta Libanu Baszira Dżumajjila, lidera Falangi i zwolennika sojuszu z Izraelem. Śmierć Dżumajjila doprowadziła do załamania się izraelskiej strategii w Libanie i przedłużenia wojny domowej o następne lata. SSNP w tym czasie znalazła się pod ścisłą kontrolą wywiadu syryjskiego¹⁰¹. Syryjczycy wielokrotnie wykorzystywali swoich agentów w SSNP do likwidacji wrogich sobie polityków na libańskiej scenie politycznej.

W Syrii SSNP wywarła znaczący wpływ w pierwszych latach niepodległości kraju. Jej głównymi rywalami były partia komunistyczna i panarabska partia Ba'as. Sytuacja radykalnie zmieniła się w 1955 roku, gdy członek SSNP zamordował syryjskiego oficera Adnana al-Malikiego, który należał także do partii Ba'as. Dało to ba'asistom i komunistom pretekst do eliminacji swoich nacjonalistycznych rywali. Pod presją sił bezpieczeństwa SSNP została praktycznie wymazana z Syrii na bardzo długi okres¹⁰². Wkrótce Syria przeszła pod całkowitą kontrolę panarabistów z Ba'as.

---

⁹⁹ Tamże.

¹⁰⁰ A. Busse, *Za ideę Wielkiej Syrii – historia i ideologia Syryjskiej Partii Socjal-Nacjonalistycznej*, <https://kierunki.info.pl/2016/12/adam-busse-idee-wielkiej-syrii-historia-ideologia-syryjskiej-partii-socjal-nacjonalistycznej/> [dostęp: 7.06.2017].

¹⁰¹ H. Kozieł, *Wojna domowa w Libanie (1975–1990)*, „Templum Novum” 2007, nr 5–6, s. 97.

¹⁰² E. Zisser, *The Syrian Phoenix-The revival of the Syrian Social National Party in Syria*, https://www.jstor.org/stable/20140764?seq=1#page_scan_tab_contents

Delegalizacja SSNP w 1955 roku nie oznaczała jednak kresu jej ideologii. Z czasem, zwłaszcza po kolejnych kapitulacjach politycznych państw arabskich w konflikcie z Izraelem, partia Ba'as zamiast panarabizmu zaczęła akcentować syryjski nacjonalizm. Hafiz al-Asad zaczął tolerować SSNP. Podczas trwania wojny domowej w Libanie związki między państwem syryjskim a SSNP w Libanie znacznie się wzmocniły. SSNP uzyskiwała pewną formę legitymizacji w Syrii. W artykułach opublikowanych w latach siedemdziesiątych w syryjskiej prasie, napisanych przez Szawqiego Chajrallaha, byłego redaktora organów prasowych SSNP, znajdują się głosy wzywające do zjednoczenia Syrii i Libanu¹⁰³. Pewna forma legitymizacji idei SSNP trwała do końca XX wieku. Artykuły ukazujące się w syryjskiej prasie wyeliminowały odpowiedzialność partii za zabójstwo Adnana al-Malikiego, zrzucając winę na radykalne i nieprawidłowe elementy wewnątrz ruchu. Stworzyło to podatny grunt pod wznowienie działalności ruchu w Syrii¹⁰⁴.

SSNP w Syrii po 2000 roku

Kłęska panarabizmu zmusiła partię Ba'as do zmiany swojej polityki. W partyjnej ideologii coraz bardziej akcentowano syryjski nacjonalizm w miejsce idei panarabskiej. Chęć utrzymania kontroli nad Libanem również zbliżała syryjskie przywództwo w stronę koncepcji Wielkiej Syrii. Dlatego dotychczasowego rywala w postaci Syryjskiej Partii Społeczno-Narodowej zaczęto postrzegać jako nowego sojusznika. Nastąpiło zbliżenie dwóch konkurujących do tej pory organizacji, co dało dla SSNP okazję do wyjścia z podziemia i zaistnienia na scenie politycznej Syryjskiej Republiki Arabskiej po długim okresie nieobecności.

W 2002 roku pozwolono syryjskim nacjonalistom z SSNP zorganizować publiczne obchody upamiętnienia egzekucji Antuna Sa'ady. W 2004 roku partia mogła zorganizować w całej Syrii obchody setnej

---

[dostęp: 28.06.2017].

¹⁰³ Tamże

¹⁰⁴ Tamże.

rocznicy urodzin swojego założyciela. W uroczystościach brali także udział przedstawiciele syryjskiego rządu oraz partii Ba'as¹⁰⁵. Ponadto strony internetowe ukazywały próby odnowienia wizerunku partii i wymazania antyreligijnego i antyarabistycznego radykalizmu. Wraz ze swoim poparciem dla syryjskiego prezydenta Baszszara al-Asada, SSNP starała się podkreślać elementy swojej ideologii mówiące o potrzebie silnego państwa i przywództwa, kosztem odstąpienia od krytyki idei panarabskich reprezentowanych przez partię Ba'as. Obecność socjal-nacjonalistów stała się dostrzegalna nie tylko w sferze politycznej, ale również w kulturalnej i socjalnej. Partia posiada własny portal oraz periodyk publikowany w Damaszku przez intelektualistów powiązanych z SSNP¹⁰⁶. Ponadto w syryjskich serialach telewizyjnych pojawiają się sceny nawiązujące do ideologii SSNP. Przykładowo serial *Tkacz z Mari* opowiadał o istniejącym w drugim tysiącleciu p.n.e. królestwie Mari na terenie dzisiejszej Syrii. Celem serialu była rekonstrukcja „historycznej atmosfery wielkiej cywilizacji, która wzrastała na syryjskiej ziemi”¹⁰⁷.

W Syryjskiej Republice Arabskiej obok Partii Ba'as działają także legalnie inne partie koncesjonowane przez władzę i wraz z Socjalistyczną Patrią Odrodzenia Arabskiego tworzą koalicję parlamentarną pod nazwą Narodowy Front Postępu (NFP)¹⁰⁸. W 2003 roku partia Ba'as pozwoliła zalegalizować SSNP i zaprosiła ją do NFP. W marcu 2003 SSNP wystawiła listę ponad 20 kandydatów w wyborach do Zgromadzenia Ludowego. W efekcie od 14 lat partia posiada swoją reprezentację w syryjskim parlamencie¹⁰⁹. W 2006 roku Joseph Suwayd, szef biura politycznego SSNP w Syrii, dołączył do rządu syryjskiego i otrzymał stanowisko ministra bez teki¹¹⁰. W ten

---

¹⁰⁵ Tamże.

¹⁰⁶ Tamże.

¹⁰⁷ Tamże.

¹⁰⁸ Ł. Fyderek, *Pretorianie i technokraci w reżimie politycznym Syrii*, Księgarnia Akademicka, Kraków 2011, s. 98.

¹⁰⁹ *Syrian Parliamentary Elections: Cynicism Wins The Day*, <http://english.al-akhbar.com/content/syrian-parliamentary-elections-cynicism-wins-day> [dostęp: 20.02.2020].

¹¹⁰ Tamże.

sposób Syryjska Partia Społeczno-Narodowa zakończyła swoją podróż z marginesu do głównego nurtu syryjskiej polityki.

W wyborach w 2011 roku SSNP utworzyła wspólnie z Partią Woli Ludu konkurencyjny wobec NFP Ludowy Front dla Zmiany i Wyzwolenia¹¹¹. Front starał się odgrywać rolę umiarkowanej opozycji parlamentarnej wobec partii Ba'as. W wyborach do Zgromadzenia Ludowego w 2012 syryjscy socjal-nacjonaści zdobyli 4 miejsca. W wyborach w kwietniu 2016 roku SSNP była zdolna wystawić 30 kandydatów¹¹².

SSNP a wojna w Syrii

Wraz z nastaniem Arabskiej Wiosny i wybuchem protestów w Syrii w marcu 2011 roku członkowie SSNP opowiedzieli się po stronie sił wiernych prezydentowi Baszszarowi al-Asadowi. Wyjątek stanowiła niewielka grupa działaczy skupiona wokół Alego Hajdara, późniejszego ministra pojednania narodowego, która uczestniczyła w demonstracjach antyrządowych¹¹³. Jednym z czynników, który odrzucał nacjonalistów z SSNP od syryjskiej rewolucji, jest używanie przez rebeliantów flagi Syrii z okresu mandatu francuskiego, przeciwko któremu właśnie walczyli syryjscy nacjonaści¹¹⁴.

Z perspektywy SSNP Syria w 2011 roku stanęła w obliczu zagrożeń wewnętrznych i zewnętrznych¹¹⁵:

---

¹¹¹ Tamże.

¹¹² N. Samaha, *The Eagles of the Whirlwind*, <https://foreignpolicy.com/2016/03/28/the-eagles-of-the-whirlwind/> [dostęp: 28.06.2017].

¹¹³ F. Chufi, *Syryjska Partia Socjal-Nacjonalistyczna w wojnie w Syrii*, <http://xportal.pl/?p=12428> [dostęp: 11.06.2017].

¹¹⁴ Poparcie SSNP dla prezydenta Asada i armii syryjskiej jest naturalne” mówi Jazigi. Jak dodaje „Byłoby nielogiczne gdyby nacjonalści stanęli po stronie „rewolucji” prowadzonej pod sztandarem mandatu francuskiego, skoro nasza partia powstała by z nim walczyć a w walce tej nasi męczennicy poświęcili życie., F. Chufi, *Syryjska Partia Socjal-Nacjonalistyczna w wojnie w Syrii*, <http://xportal.pl/?p=12428> [dostęp: 11.06.2017].

¹¹⁵ E. Melhem, *The SSNP fighting terrorism in Syria*, https://www.academia.edu/30538021/The_SSNP_fighting_terrorism_in_Syria [dostęp: 25.06.2017].

- a. Zagrożeniem wewnętrznym są podziały wewnątrz społeczeństwa syryjskiego; rosnący sektarianizm, konflikty religijne i etniczne oraz wzajemna nieufność, a także powszechna korupcja. Dobrze obrazuje to sunnicki charakter rebelii, a także zbrodnie na mniejszościach, których dopuszczają się rebelianci oraz wznoszone podczas demonstracji hasła takie jak: „Chrześcijanie do Bejrutu, alawici do grobu!”
- b. Głównym zewnętrznym zagrożeniem dla egzystencji Syrii jest zachodnio-syjonistyczny sojusz, który jest odpowiedzialny za stworzeniu państwa syjonistycznego w Palestynie oraz okupację syryjskich Wzgórz Golan.
- c. Drugim zewnętrznym zagrożeniem jest import terroryzmu, czyli wspieranie przez państwa zachodnie i kraje Zatoki poprzez zbrojenie i wsparcie finansowe grup terrorystycznych w Syrii w celu obalenia prezydenta Baszszara al-Asada.

SSNP jest dzisiaj według niektórych badaczy drugą najbardziej wpływową partią w Syrii¹¹⁶. Obecnie jest reprezentowana w parlamencie przez 6 deputowanych. Partia jest aktywna na wielu frontach: militarnym, politycznym, kulturalnym i socjalnym. Działacze organizują pomoc humanitarną, rozdzielają żywność dla potrzebujących, a także prowadzą akcje wsparcia dla rannych weteranów¹¹⁷. Szczególnym poparciem cieszy się wśród studentów na uniwersytetach¹¹⁸. Wraz z eskalacją syryjskiego konfliktu SSNP utworzyła własne oddziały zbrojne znane jako Nusur az-Zawba'a (Orły Huraganu) do wsparcia wojsk rządowych. Ich liczbę szacuje się na 6000–8000 bojowników¹¹⁹.

---

¹¹⁶ Tamże.

¹¹⁷ Arabska strona SSNP na portalu Facebook *الحزب السوري القومي الاجتماعي في الجمهورية العربية السورية*, <https://www.facebook.com/wssnpsy/> [dostęp: 28.06.2017].

¹¹⁸ E. Melhem, *The SSNP fighting terrorism in Syria*, https://www.academia.edu/30538021/The_SSNP_fighting_terrorism_in_Syria [dostęp: 25.06.2017].

¹¹⁹ T. Moran, *Could a "Nazi" Party soon rule in Syria?*, <http://www.ozy.com/fast-forward/could-a-nazi-party-soon-rule-syria/71156> [dostęp: 11.06.2017].

Orły Huraganu wstąpiły się w walkach między innymi w Damaszku, Homsie i Latakii, zwłaszcza w miastach Mahin, Ma'lula i Sadad¹²⁰. Szczególnie dramatyczny przebieg miała bitwa o syriackie miasto Sadad w dniach 21–28 października 2013. Terrorysty z Frontu an-Nusra i tzw. Państwa Islamskiego zajęły miasto i dokonali masakry chrześcijan¹²¹. Po ciężkich walkach przez następny tydzień miasto zostało odbite z pomocą bojówek SSNP i wojsk rządowych.

W skład bojowników SSNP oprócz lokalnych działaczy wchodzi też ochotnicy z Libanu. Podczas konfliktu Syryjska Partia Społeczno-Narodowa zwiększyła swoją popularność wśród ludności. Duża część społeczeństwa syryjskiego nawet nie miała pojęcia o istnieniu partii. Teraz na skutek aktywnego udziału w akcjach militarnych ta sytuacja się zmieniła¹²². Partia posiada swoje siedziby w największych miastach pozostających pod kontrolą rządu, na punktach kontrolnych można spotkać żołnierzy z charakterystycznymi opaskami. Bojownicy są najliczniej rozmieszczeni w okolicach Damaszku, Homsu i Latakii. SSNP *de facto* zarządza starym miastem w Homsie. Na murach wszędzie są widoczne partyjne symbole¹²³. W prowincji Homs działają m.in. w Bab Hud, wioskach Wadi an-Nasara, Krak de Chevaliers i miastach Az-Zara i Tall Kalach oraz w Al-Qusajr i otaczających je wioskach, takich jak Rabla, Al-Ghassanija i An-Na'im oraz we wsiach na wschodzie gór Qalamun¹²⁴. Skład partyjnych bojówek stanowią w dużej mierze

¹²⁰ E. Melhem, *The SSNP fighting terrorism in Syria*, https://www.academia.edu/30538021/The_SSNP_fighting_terrorism_in_Syria [dostęp: 25.06.2017].

¹²¹ *Masakra chrześcijan w Syrii. „To największa rzeź od 2,5 roku”*, http://konflikty.wp.pl/kat,127354,title,Masakra-chrzescijan-w-Syrii-To-najwieksza-rzez-od-25-roku,wid,16135527,wiadomosc.html?ticaid=119694&_ticrsn=5 [dostęp: 28.06.2017].

¹²² N. Samaha, *The Eagles of the Whirlwind*, <https://foreignpolicy.com/2016/03/28/the-eagles-of-the-whirlwind/> [dostęp: 28.06.2017].

¹²³ Badania terenowe przeprowadzone w Damaszku, Homsie, Tartusie i Latakii, 1–7 V 2018.

¹²⁴ F. Chufi, *Syryjska Partia Socjal-Nacjonalistyczna w wojnie w Syrii*, <http://xportal.pl/?p=12428> [dostęp: 11.06.2017].

prawosławni chrześcijanie, ale także inne mniejszości oraz sunnici. Oprócz wsparcia regularnych działań wojennych SSNP skupia się również na ochronie lokalnych wspólnot¹²⁵. W Internecie można znaleźć wiele zdjęć bojowników SSNP pochodzących z pola walki, działalność oddziałów socjal-nacjonalistów potwierdzają też źródła syryjskiej opozycji. Udział w walkach pozwolił zdobyć cenne doświadczenie Orłom Huraganu.

Syryjska Partia Społeczno-Narodowa stała się ważnym graczem na scenie politycznej Syrii. Sama partia Ba'as wobec kryzysu idei panarabskiej pozwoliła w latach 60. XX wieku na odrodzenie syryjskiej idei nacjonalistycznej. Wreszcie SSNP doczekała się legalizacji i dopuszczenia do życia politycznego przez Baszszara al-Asada. Dwie niegdyś zwalczające się partie są dzisiaj ścisłymi sojusznikami wobec kryzysu, który nawiedził Syrię. Porozumienie było możliwe na płaszczyźnie wspólnej ideologii. Mimo, że SSNP i Ba'as różnią się na polu nacjonalizmu i arabskości, to jednak antysyjonizm i antyimperializm umożliwiając ich współdziałanie na froncie walki przeciwko próbom rozbicia Syrii przez obce mocarstwa i wspieranie przez nie grupy zbrojne. Popularność SSNP widać zwłaszcza na syryjskich uniwersytetach i wśród studentów. Wielu młodych ludzi zaciąga się do bojówek SSNP, nie tylko po to, by bronić swoich rodzinnych miejscowości, ale także aby walczyć za ideę Wielkiej Syrii. Wojna sprawiła, że partia wyszła poza parlament i jest widoczna także na ulicach w licznych akcjach społecznych i kulturalnych.

Przyszłość SSNP zależy od wyniku wojny w Syrii. Przy pozostaniu Al-Asada u władzy lub przy jakimkolwiek porozumieniu kończącym krwawą wojnę syryjscy nacjonaści mogą odegrać swoją rolę w odbudowie państwa syryjskiego. Jeśli jednak stary porządek zostałby obalony, na przykład wskutek interwencji międzynarodowej przeciwko prezydentowi Al-Asadowi, wówczas SSNP zapewne znowu musiałaby zejść do podziemia.

---

¹²⁵ Dla Xportalu: Wissam Samia (Syryjska Partia Socjal-Nacjonalistyczna), <http://xportal.pl/?p=9148> [dostęp: 11.06.2017].

Chrześcijanie współpracujący z syryjskimi Kurdami

Wśród syryjskich chrześcijan istnieje również frakcja, którą można określić jako „pro-kurdyjską”. Są to ugrupowania chrześcijańskie w północno-wschodniej Syrii, które współpracują z kurdyjską Partią Unii Demokratycznej (PYD) i wchodzi w skład tzw. Syryjskich Sił Demokratycznych zdominowanych w większości przez Kurdów i działających ze wsparciem międzynarodowej koalicji pod przewodnictwem USA.

Organizacje chrześcijańskie współpracujące z Kurdami składają się głównie z Asyryjczyków. Jest to odrębna od Arabów grupa etniczna zamieszkująca tereny północno-wschodniej Syrii. Większość społeczności posługuje się nowoaramejskimi dialektami języka aramejskiego i używa pisma syriackiego. Asyryjczycy są chrześcijanami i należą do różnych Kościołów. Najważniejszymi z nich są: Syriacki Kościół Ortodoksyjny, Syriacki Kościół Katolicki, Asyryjski Kościół Wschodu, Starożytny Kościół Wschodu oraz Kościół Chaldejski.

Współpraca Asyryjczyków z Kurdami (w przeciwieństwie do innych chrześcijańskich grup, które opowiadają się za Baszszarem al-Asadem), ma podłoże etniczne. W państwie syryjskim, gdzie niepodzielne rządy sprawowała partia Ba'as, wolność religijna nie była naruszana, natomiast pojawiały się przejawy dyskryminacji etnicznej. Oficjalną ideologią w kraju był panarabizm, co prowadziło do ograniczania praw niearabskich społeczności. Najmocniej uderzyło to w Kurdów, spośród których wielu zostało pozbawionych obywatelstwa, co sprowadziło ich do statusu ludności drugiej kategorii¹²⁶. Asyryjczycy również opowiadali się przeciwko takiej polityce, odrzucając określanie ich po prostu „chrześcijanami”. Podkreślali oni swoją etniczną odrębność od ludności arabskiej, ale z poszanowaniem państwa syryjskiego. Partia Ba'as odrzucała jednak uznanie ich za osobną grupę¹²⁷.

¹²⁶ J. Caves, *Syrian Kurds and the Democratic Union Party (PYD)*, Institute for the Study of War, s. 2, http://www.understandingwar.org/sites/default/files/Backgrounder_SyrianKurds.pdf [dostęp: 22.02.2018].

¹²⁷ K. Zurutuza, *Geneva II is last opportunity to oust Assad*, <https://www.dw.com/en/geneva-ii-is-last-opportunity-to-oust-assad/a-17183235> [dostęp: 21.02.2019].

Jedną z najbardziej znaczących organizacji chrześcijańskich będących sojusznikiem Kurdów jest Syriacka Partia Jedności (Syriac Union Party, حزب الإتحاد السرياني في سوريا, SUP) reprezentująca interesy asyryjskich chrześcijan. Jej ideologia opiera się na ruchu Dawronoye. Jest to świecki, lewicowy, nacjonalistyczny ruch asyryjski, z elementami postępowymi i socjalistycznymi, powstały w latach osiemdziesiątych XX wieku w Turcji¹²⁸. Sam ruch określał swoją ideologię jako rewolucyjny socjalizm, zaś jego celem była obrona praw Asyryjczyków mieszkających w Turcji. Z racji lewicowego charakteru ruchu, jego działacze nawiązali współpracę z bardzo aktywną wówczas Partią Pracujących Kurdystanu (PKK). Zainspirowani walką PKK przeciwko państwu tureckiego, współpracowali z bojownikami kurdyjskimi, a pod koniec lat dziewięćdziesiątych XX wieku rozpoczęli działalność również w Iraku. Wkrótce ruch rozwinął się także na terenie Syrii oraz Europy¹²⁹.

Dawronoye działało w Syrii już przed wybuchem wojny domowej w 2011 roku. Syryjskie służby bezpieczeństwa starały się ograniczyć działalność ruchu. Otwarta antyrządowa agitacja nie była możliwa i ruch skupił się na działalności kulturalnej oraz politycznej aktywności względem Iraku i Turcji, co było tolerowane przez rząd syryjski. Sytuacja ta zmieniła się w 2012 roku, gdy afiliowana z ruchem Syriacka Partia Jedności otwarcie zadeklarowała sprzeciw wobec prezydenta Al-Asada, co doprowadziło do aresztowania części aktywistów przez syryjskie służby¹³⁰. Sytuacja militarna strony rządowej w wojnie nie wyglądała jednak w tym czasie pomyślnie i rząd syryjski zdecydował się wycofać wojska z północno-wschodniej Syrii, aby skupić się na obronie miast i strategicznych obszarów w zachodniej części kraju. Według doniesień korespondenta McClatchyDC, wojska rządowe pozostawiły siłom kurdyjskim broń i amunicję, umożliwiając im przejście kontroli

---

¹²⁸ C. Drott, *The Revolutionaries of Bethnahrin*, <http://www.warscapes.com/reportage/revolutionaries-bethnahrin> [dostęp: 21.02.2019].

¹²⁹ Tamże.

¹³⁰ Tamże.

nad północno-wschodnią Syrią, aby tereny te nie wpadły w ręce rebeliantów¹³¹. Wojska rządowe pozostały tylko w dwóch największych miastach: Al-Qamisli i Al-Hasaka, mając tam poparcie lokalnej ludności chrześcijańskiej.

Po przejęciu kontroli nad regionem Al-Hasaka przez Kurdów, SUP nawiązała współpracę ze swoimi kurdyjskimi sojusznikami z PYD oraz jej zbrojnym ramieniem – Powszechnymi Jednostkami Ochrony (Yekîneyên Parastina Gel, YPG). Już wtedy miały miejsce pierwsze starcia między oddziałami kurdyjskimi a coraz bardziej radykalizującą się syryjską opozycją. Do walki z islamskimi radykałami Kurdowie otrzymywali pomoc i uzbrojenie od wojsk rządowych¹³². W miastach Al-Qahtanija oraz Al-Malikija z inspiracji SUP zawiązała się chrześcijańska milicja Sutoro¹³³. Słowo Sutoro w języku syriackim oznacza „ochronę” lub „protekcję”¹³⁴. Powołanie przez syryjskich chrześcijan własnych oddziałów zbrojnych miało na celu wypełnienie luki, która powstała po wycofaniu się z większości prowincji Hasaka wojsk rządowych. Chrześcijanie musieli się także chronić przed coraz bardziej radykalnymi ugrupowaniami syryjskiej opozycji. Lokalne społeczności miały w pamięci ludobójstwo 1915 roku i obawiały się jego powtórki¹³⁵. Kurdowie początkowo nie byli przychylni nowym formacjom i domagali się ich rozbrojenia lub przejścia pod własne sztandary. Wkrótce jednak zaakceptowali istnienie odrębnych grup zbrojnych. Początkowo Sutoro miało charakter lokalnej milicji odpowiedzialnej za porządek. Z tego względu w jej szeregach służyli chrześcijanie o różnych poglądach politycznych: ci opowiadający

¹³¹ J. Caves, dz. cyt., s. 5; F. Yomma, dz. cyt., s. 279.

¹³² *Flight of Icarus? The PYD's Precarious Rise in Syria*, Middle East Report N°151, International Crisis Group, Bruksela 2014, s. 8.

¹³³ C. Drott, *Qamishli's Cold War*, <https://middle-east-online.com/en/qamishli's-cold-war> [dostęp 21.01.2019].

¹³⁴ R. Hourani, *The Sootoro Forces in Syria*, Toran Center for Research and Strategic Studies, s.7, <https://web.archive.org/web/20180205040630/http://www.torancenter.org/en/wp-content/uploads/2018/01/THE-SOOTORO-FORCES-IN-SYRIA.pdf> [dostęp: 22.02.2019].

¹³⁵ B. Szlanko, *Standing Guard*, <https://www.thenational.ae/arts-culture/standing-guard-1.284377#full> [dostęp: 21.02.2019].

się za Al-Asadem, jak i ci przeciw niemu. W 2013 roku w mieście Al-Qamisli doszło do podziału i część członków Sutoro o orientacji prorządowej założyła własną milicję – Sutoro (Q). Szerzej działalność Sutoro (Q) została już omówiona w rozdziale poświęconym organizacjom chrześcijańskim o prorządowym charakterze.

Sutoro pełni głównie rolę lokalnej policji i sił bezpieczeństwa, współdziałając z kurdyjskimi służbami Asayiş. Za bezpośrednie zaangażowanie militarne na froncie i działania ofensywne jest odpowiedzialna inna organizacja ustanowiona przez SUP – Syriacka Rada Wojskowa (Mawtbo Fulhoyo Suryoyo, MFS). Powstanie MFS ogłoszono w styczniu 2013 roku w wideo zamieszczonym w serwisie YouTube. W nagraniu członkowie MFS zapowiadają walkę przeciwko „kryminalnemu ba’asistowskiemu reżimowi”, opowiadają się po stronie syryjskiej rewolucji oraz za pluralistycznym, świeckim i demokratycznym państwem. Celem MFS jest także ochrona lokalnej ludności asyryjskiej¹³⁶. Syriacka Rada Wojskowa pomimo swojej deklaracji nie wystąpiła nigdy zbrojnie przeciwko rządowi syryjskiemu, gdyż głównym zagrożeniem dla chrześcijan w regionie Al-Hasaki stały się radykalne grupy islamistyczne, z coraz silniejszym tzw. Państwem Islamskim. 16 grudnia 2013 roku MFS ogłosił powstanie wojskowej akademii im. Męczennika Abgara w celu szkolenia nowych bojowników¹³⁷. 24 grudnia pojawiły się zdjęcia członków MFS działających w asyryjskiej wsi Gharduka po wyparciu z niej przez kurdyjskie YPG bojówek An-Nusry. W tym czasie MFS prowadziło wspólnie z YPG ofensywę przeciwko tzw. Państwu Islamskiemu i Frontowi An-Nusra w regionie miasta Tall Hamis¹³⁸. W styczniu 2014 roku Syriacka Rada Wojskowa ogłosiła podporządkowanie się pod dowództwo kurdyjskich Powszechnych Jednostek Ochrony.

¹³⁶ المجلس العسكري السرياني السوري, <https://www.youtube.com/watch?v=VGbsK-FUwuFE> [dostęp: 22.02.2019].

¹³⁷ *The Academy Martyr Abgar (Sohdo Abgar) of Syriac Military Council was founded!*, <https://www.youtube.com/watch?v=wW4un8kx1ZM> [dostęp: 22.02.2019].

¹³⁸ *Interview with Christian SMC fighters and local Sunni Arabs who fights along YPG and YPJ*, <https://www.youtube.com/watch?v=LHjLsXhtpvA> [dostęp: 22.02.2019].

MFS w opublikowanym oświadczeniu jako największe zagrożenie dla regionu określił bojówki tzw. Państwa Islamskiego, An-Nusry i innych dżihadystycznych ugrupowań, które oskarża się o niszczenie kościołów i chrześcijańskich symboli oraz terroryzowanie ludności¹³⁹. Sojusz z YPG oznaczał, że MFS nie będzie tylko lokalną milicją broniącą ludności chrześcijańskiej, ale że będzie również prowadzić działania ofensywne przeciwko ugrupowaniom dżihadystycznym. W 2014 roku członkowie milicji brali udział razem z siłami kurdyjskimi w operacjach wymierzonych w tzw. Państwo Islamskie wzdłuż granicy syryjsko-irackiej¹⁴⁰. W 2015 roku siły kurdyjskie i chrześcijańskie powstrzymały ofensywę dżihadystów na dolinę rzeki Chabur¹⁴¹.

Kolejnym ważnym wydarzeniem było powołanie Syryjskich Sił Demokratycznych 10 października 2015 roku. Syryjskie Siły Demokratyczne (Syrian Democratic Forces, SDF) to wojskowy sojusz kurdyjskich, arabskich i asyryjskich milicji, powstały do walki z tzw. Państwem Islamskim. MFS wszedł w skład koalicji i jest jednym z jej kluczowych komponentów. Syriacka Rada Wojskowa aktywnie włączyła się w działanie SDF i brała udział w kolejnych akcjach przeciwko słabnącemu już wtedy tzw. Państwu Islamskiemu.

MFS już jako członek Syryjskich Sił Demokratycznych brał udział w ofensywie Asz-Szaddada w lutym 2016 roku. W czasie operacji uwolniono 42 chrześcijan, których tzw. Państwo Islamskie uprowadziło w 2015 roku¹⁴². 2016 rok przyniósł początek ofensywy na Ar-Rakkę, uznawaną za stolicę tzw. Państwa Islamskiego. MFS wszedł w skład sił biorących udział w operacji. W opublikowanym oświadczeniu podał:

¹³⁹ A. Tamini, *Christian Militia and Political Dynamics in Syria*, <https://www.joshualandis.com/blog/christian-militia-political-dynamics-syria/> [dostęp: 22.02.2019].

¹⁴⁰ *أراء مقاتلي وحدات حماية الشعب في بلدة ربيعة*, <https://www.youtube.com/watch?v=1KKDp-fj4o1w> [dostęp: 22.02.2019].

¹⁴¹ *Kurdish forces capture key IS Syria bastion: Monitor*, <http://english.ahram.org.eg/NewsContent/2/8/124095/World/Region/Kurdish-forces-capture-key-IS-Syria-bastion-Monito.aspx> [dostęp: 22.02.2019].

¹⁴² *ISIS releases 42 Christian hostages northeast Syria*, <http://aranews.net/files/2016/02/isis-releases-final-batch-of-christian-hostages-northeast-syria/> [dostęp: 22.02.2019].

Jako syriaccy-asyryjscy chrześcijanie działamy z naszymi kurdyjskimi i arabskimi partnerami w Syryjskich Siłach Demokratycznych, aby wyzwolić Ar-Rakkę [...] Walka przeciwko terroryzmowi jest walką o egzystencję naszego syriackiego/asyryjskiego ludu i nie możemy spocząć, póki ta walka nie będzie wygrana¹⁴³.

W oświadczeniu MFS określa tzw. Państwo Islamskie jako „absolutne zło” i zwraca się do światowej społeczności chrześcijan, aby udzieliła wsparcia praktycznego, politycznego i moralnego obrońcom najstarszej społeczności chrześcijańskiej¹⁴⁴.

Współpraca MFS z międzynarodową koalicją nie zawsze przebiegała pomyślnie. W kwietniu 2017 roku Dowództwo Generalne Syriackiej Rady Wojskowej wydało komunikat, w którym twierdzi, że chrześcijańska milicja jest pomijana i niedoceniana przez Stany Zjednoczone podczas udzielania wsparcia militarnego Syryjskim Siłom Demokratycznym. Rada zwraca się do USA z prośbą o udzielanie wsparcia tak samo, jak ma to miejsce w przypadku kurdyjskich czy arabskich jednostek SDF. MFS wyraża nadzieję, że zaniedbanie to nie wzięło się ze złej woli, ale z powodu niedostatecznego poinformowania dowództwa USA o walczących chrześcijanach¹⁴⁵.

Jednym z elementów ideologii kurdyjskiej Demokratycznej Partii Jedności jest feminizm. Doprowadziło to do powstania obok Powszechnych Jednostek Ochrony także Jednostek Ochrony Kobiet (Yekîneyên Parastina Jin, YPJ), czyli oddziałów działających razem z YPG, złożonych tylko z kobiet. Również chrześcijanie współpracujący z Kurdami zdecydowali się na ten krok i z inspiracji SUP powstały Siły Ochrony Kobiet Bethnahrain (Hawlawotho d'Sutoro d'Neshe d'Beth Nahrin, HSNB), działające jako żeńska brygada Syriackiej

---

¹⁴³ *SDF marching on Raqqa is mix of ethnicities, religions, genders*, <http://www.rudaw.net/english/middleeast/syria/071120162> [dostęp 22.02.2019].

¹⁴⁴ Tamże.

¹⁴⁵ Stanowisko MFS z dnia 2 kwietnia 2017, <https://www.facebook.com/SyriacMFS/photos/pcb.1140877186020989/1140876292687745/?type=3&theater> [dostęp: 22.02.2019].

Rady Wojskowej. Grupa powstała we wrześniu 2015 roku, w opublikowanym oświadczeniu HSNB zapowiada, że oprócz walki zbrojnej z ISIS, ich celem jest także polepszenie sytuacji syriackich kobiet, współpraca z kobietami innych nacji oraz walka z reakcjonizmem¹⁴⁶. Podobnie jak Syriacka Partia Jedności, grupa opiera się na ideologii Dawronoye¹⁴⁷. Przewodnicząca Syriackiej Partii Kobiet Shamiran Shimon stwierdziła ponadto, że powstanie żeńskich oddziałów zbrojnych było konieczne, gdyż Asyryjki żyły do tej pory w cieniu dominacji mężczyzn. Dzięki walce zbrojnej, podobnie jak Kurdyjki tworzące YPJ, asyryjskie kobiety mogą zagwarantować sobie równe prawa i wspólnie z Kurdyjkami i lokalnymi społecznościami zbudować lepszą przyszłość dla kobiet w regionie¹⁴⁸. Asyryjskie jednostki żeńskie brały udział w szeregu operacji u boku MFS przeciwko tzw. Państwu Islamskiemu m.in. w ofensywie Al-Hawi w 2015 roku¹⁴⁹ oraz w kampanii wyzwolenia ar-Rakki¹⁵⁰.

Inną milicją początkowo powiązaną z SUP byli Strażnicy Chaburu, którzy powstałi w regionie rzeki Chabur, zamieszkałym przez Asyryjczyków, którzy osiedlili się tam po ludobójstwie z 1915 roku. Grupa powstała na przełomie 2012/2013 roku jako lokalna samoobrona, i zadeklarowała neutralność w konflikcie, nie opowiadając się po żadnej ze stron. Początkowo milicja przyciągnęła wielu chętnych, jednak wskutek exodusu Asyryjczyków i odmowy uzbrojenia grupy przez inne organizacje, Strażnicy Chaburu porzucili neutralność i złączyli się z Sutoro i Syriacką Partią Jedności, która

---

¹⁴⁶ *Bethnahrin Women Protection Forces Founded against ISIS*, BIA News, <http://bianet.org/english/women/167293-bethnahrin-women-protection-forces-founded-against-isis> [dostęp: 24.02.2019].

¹⁴⁷ C. Drott, *The Revolutionaries of Bethnahrin*, <http://www.warscapes.com/reportage/revolutionaries-bethnahrin> [dostęp: 21.02.2019].

¹⁴⁸ *Syriac women will join Kurdish female fighters to combat ISIS terrorists: Leader*, ARA News <http://aranews.net/2015/05/syriac-women-will-join-kurdish-female-fighters-to-combat-isis-terrorists-leader/> [dostęp: 22.02.2019].

¹⁴⁹ *Assyrian Female Fighters Joined Battlefronts Against ISIS in Northeastern Syria*, <http://aina.org/news/20151219152717.htm> [dostęp: 22.02.2019].

¹⁵⁰ *SDF marching on Raqqa is mix of ethnicities, religions, genders*, <http://www.rudaw.net/english/middleeast/syria/071120162> [dostęp: 22.02.2019].

zapewniła uzbrojenie milicji¹⁵¹. Wspólnie z MFS oraz kurdyjskim YPG Strażnicy Chaburu stawili czoła ofensywie tzw. Państwa Islamskiego w 2015 roku na asyryjskie wioski położone nad rzeką¹⁵². Wkrótce jednak nastąpił kryzys w relacjach z YPG oraz pro-kurdyjskim MFS, który doprowadził do zerwania związku z tymi organizacjami.

Wieczorem 21 kwietnia 2015 roku dwóch przywódców Strażników Chaburu, David Jindo i Elias Nasir zostało uprowadzonych. Napastnicy pobili ich, torturowali, a następnie postrzelili i pozostawili na śmierć. Gdy agresorzy uciekli, Eliasowi udało się przeczołgać do głównej drogi, skąd został zabrany do szpitala¹⁵³. Początkowo o atak obwiniano tzw. Państwo Islamskie, które nawet przyznało się do niego za pośrednictwem Twittera. Elias nie mógł mówić, gdyż został trafiony kulą w gardło. W szpitalu poprosił o kartkę i napisał jednak, że napastnikami nie byli džihadyści, lecz członkowie kurdyjskiego YPG¹⁵⁴. Po tym gdy zostali rozbrojeni, jeden z napastników dał im do zrozumienia, że mają do wyboru albo zaakceptowanie autonomii Rożawy i walkę dla YPG, albo emigrację z Syrii lub śmierć. Wiadomość o napaści poruszyła opinię publiczną wśród asyryjskiej diaspory. Asyryjska Federacja Niemiec wspólnie z Asyryjską Federacją Szwecji potępiły atak i oskarżyły YPG (które określiły jako syryjskie ramię PKK) o chęć zawłaszczenia asyryjskich ziem, czego elementem miała być właśnie eliminacja asyryjskich liderów politycznych¹⁵⁵. Obawy i oburzenie Asyryjczyków były tym większe, że napaść miała miejsce w setną rocznicę

---

¹⁵¹ M. Isaac, *The Assyrians of Syria: History and Prospets*, <https://www.joshualandis.com/blog/the-assyrians-of-syria-history-and-prospets-by-mardean-isaac/> [dostęp: 22.02.2019].

¹⁵² *Abducted Syrian Christians moved to militant stronghold*, <https://gulfnews.com/world/mena/abducted-syrian-christians-moved-to-militant-stronghold-1.1463171> [dostęp: 22.02.2019].

¹⁵³ M. Isaac, *The Assyrians of Syria: History and Prospets*, <https://www.joshualandis.com/blog/the-assyrians-of-syria-history-and-prospets-by-mardean-isaac/> [dostęp: 22.02.2019].

¹⁵⁴ *Assyrian Federations Accuse YPG Kurds of Assassinating Assyrian Military Leader*, AINA News, <http://www.aina.org/news/20150522205619.htm> [dostęp: 22.02.2019].

¹⁵⁵ Tamże.

ludobójstwa, którego Turcy rękami Kurdów dokonali na Ormianach i Asyryjczykach. Wielu asyryjskich przywódców w historii zostało zamordowanych przez Kurdów, należy tu wymienić choćby patriarchę Mar Shimuna, Franso Haririego, Margaret George, czy Francis Shabo. Wspomniane postacie spotkała śmierć, pomimo że angażowały się one we współpracę z Kurdami i promowały ją wśród swojej grupy etnicznej. Wzmocniło to tylko głęboko zakorzeniony wśród Asyryjczyków pogląd o kurdyjskiej tendencji do zdrady¹⁵⁶. MFS, aby zmniejszyć negatywne nastroje po zabójstwie, starał się eksponować na banerach Dawida Jindo jako męczennika wraz z chrześcijańskimi bojownikami, którzy zginęli w walce z ISIS¹⁵⁷. SUP i MFS zaczęły być bowiem coraz gorzej postrzegane wśród społeczności asyryjskiej, po tym jak ich sojusznicy z YPG dopuścili się tej napaści.

Sprawcy ataku zostali aresztowani przez kurdyjskie siły bezpieczeństwa. Pierwotnie skazano dwóch zabójców Dawida Jindo na karę 2 lat więzienia, pomijając zupełnie kwestię zaangażowania w napaść dwóch innych osób. Wywołało to ponowne oburzenie wśród Asyryjczyków i w rezultacie proces powtórzono, skazując zabójców na 20 lat więzienia, jedną z osób towarzyszących na cztery lata, zaś drugą na rok¹⁵⁸. Na nagraniu z rozprawy opublikowanym przez powiązaną z SUP telewizję Suroyo, kurdyjski sędzia wskazuje, że na zmianę decyzji wpłynęły rozmowy z udziałem przedstawicieli Asyryjczyków, Kurdów i Arabów. Stwierdza on, że nowy wyrok pomoże utrzymać braterstwo i jedność wśród wszystkich mieszkańców Rożawy. Sędzia nie wspomina natomiast nic o faktycznych procedurach i zasadach orzekania wyroków przez kurdyjski sąd¹⁵⁹.

Wyrok nie zażegnał jednak kryzysu w relacjach między Strażnikami Chaburu a Kurdami i w konsekwencji milicja zerwała stosunki

---

¹⁵⁶ M. Isaac, *The Assyrians of Syria: History and Prospects*, <https://www.joshualandis.com/blog/the-assyrians-of-syria-history-and-prospects-by-mardean-isaac/> [dostęp: 22.02.2019].

¹⁵⁷ Tamże.

¹⁵⁸ Tamże.

¹⁵⁹ *Tebe Maherboye 26 07 2015*, <https://www.youtube.com/watch?v=fyEy6jEZ-sRE&t=1m57s> [dostęp: 22.02.2019].

z prokurdyjską SUP. Grupa spotykała się jednak z ciągłymi naciskami ze strony Kurdów żądających rozbrojenia Strażników albo ich fuzji z Syriacką Radą Wojskową. W rezultacie milicja zdecydowała się na złożenie broni i w opublikowanym oświadczeniu oskarżyła Kurdów o zamachy na swoich przywódców, próby przejęcia dowództwa i likwidacji niezależnych pododdziałów, szabrowanie mienia i rabowanie domów Asyryjczyków oraz niszczenie pól uprawnych w Dolinie Chabur¹⁶⁰. Część członków zdecydowała się przejść pod dowództwo MFS i brali oni udział w późniejszych operacjach Syryjskich Sił Demokratycznych. Pozostali natomiast związali się z polityczną rywalką Syriackiej Partii Jedności – Asyryjską Partią Demokratyczną¹⁶¹.

Drugą milicją powiązaną z Asyryjską Partią Demokratyczną jest Nattore (Asyryjska Straż Ludowa). Nie jest znana dokładna data utworzenia milicji. Niektóre źródła podają, że miało to miejsce 1 października 2011 roku. Liczbę członków milicji szacuje się na 100–200 osób¹⁶². Milicja operuje w dolinie rzeki Chabur oraz miasta Tall Tamr¹⁶³. Nattore weszła w skład Syryjskich Sił Demokratycznych i brała udział w szeregu operacji m.in. w bitwie o Manbidż, ofensywie na Ar-Rakkę oraz w ofensywie w prowincji Dajr az-Zaur¹⁶⁴. Ponadto milicja zabezpiecza ceremonie Asyryjskiego Kościoła Wschodu, szczególnie podczas ważnych świąt i wizyt przywódców religijnych¹⁶⁵.

Asyryjska Partia Demokratyczna (Assyrian Democratic Party, ADP) powstała w 1978 roku w wyniku rozłamu w Asyryjskiej Organizacji Demokratycznej (Assyrian Democratic Organization,

---

¹⁶⁰ *Official statement from the Khabour Assyrian Council of Guardians*, <https://www.almasdarnews.com/article/official-statement-from-the-khabour-assyrian-council-of-guardians/>

¹⁶¹ B. Rashid, *Military and Security Structures of the Autonomous Administration in Syria*, Omran for Strategic Studies, Istanbul 2018, s. 37.

¹⁶² Tamże, s. 36.

¹⁶³ *Assyrians seek self-management in Hasaka over deal with PYD*, <https://en.zamanalwsl.net/news/article/25221> [dostęp: 22.02.2019].

¹⁶⁴ *Naturo participate in al-Jazeera Tempest*, ANHA, <https://web.archive.org/web/20171012030803/http://en.hawarnews.com/naturo-participate-in-al-jazeera-tempest/> [dostęp: 22.02.2019].

¹⁶⁵ B. Rashid, dz. cyt., s. 36–37.

ADO), która była zdominowana przez Zachodnich Asyryjczyków¹⁶⁶. ADP prezentuje siebie jako obrońca interesów Wschodnich Asyryjczyków oraz prorządowa alternatywa dla ADO. W latach dziewięćdziesiątych ADP zwróciła się bardziej w stronę partii Ba'as, w przeciwieństwie do macierzystej organizacji, która była opozycyjna wobec rządów Al-Asada. Dzięki temu partia brała udział w syryjskich wyborach parlamentarnych i wystawiała kandydatów przychylnych rządowi alawickiej rodziny. Wraz z wybuchem wojny domowej partia otwarcie opowiedziała się przeciw syryjskiej opozycji, część członków partii w Al-Qamisli wstąpiła nawet do komitetów ludowych¹⁶⁷. W samym mieście Al-Qamisli partia opowiedziała się za prorządową, chrześcijańską milicją Sutoro (Q)¹⁶⁸. W 2013 roku ADP oskarżała Wolną Armię Syryjską o okupację asyryjskich wiosek w dolinie rzeki Chabur, co narażało ten obszar na ataki ze strony wojsk rządowych oraz powodowało *exodus* lokalnej ludności¹⁶⁹. Asyryjczycy z ADP sprzeciwiali się także proklamowaniu autonomicznego regionu Rożawy przez Kurdów w 2014 roku. Przewodniczący partii Ninos Isho oświadczył, że Kurdowie próbują narzucić swoje rozwiązania pozostałym mieszkańcom północno-wschodniej Syrii. Zdaniem Isho to Asyryjczycy i Arabowie stanowią większość w regionie, a Kurdowie powinni zaakceptować ten podział sił. Kurdyjska proklamacja autonomii spotkała się wtedy z szerokim sprzeciwem wśród asyryjskich organizacji. Głos w sprawie zabrali także biskupi Katolickiego Kościoła Syriackiego

---

¹⁶⁶ M. Isaac, *The Assyrians of Syria: History and Prospects*, <https://www.joshualan-dis.com/blog/the-assyrians-of-syria-history-and-prospects-by-mardean-isaac/> [dostęp: 22.02.2019].

¹⁶⁷ Komitety ludowe to lokalne milicje mniejszości religijnych, zbrojone przez rząd syryjski, które zostały utworzone po wybuchu wojny w celu obrony lokalnych społeczności przed infiltracją ze strony sunnickich ugrupowań syryjskiej opozycji.

¹⁶⁸ A. Tamini, *Assad regime lacks the total support of Syria's Christians*, <https://www.thenational.ae/assad-regime-lacks-the-total-support-of-syria-s-christians-1.313882> [dostęp: 26.02.2019].

¹⁶⁹ *Immigration Threatens the Assyrian Community in Syria*, <https://www.rozana.fm/en/home/reports/3/advance-contents/1114/immigration-threatens-the-assyrian-community-in-syria> [dostęp: 22.02.2019].

i Asyryjskiego Kościoła Wschodu oskarżając Kurdów o próby „kurdyzacji” regionu. Jedynym wyjątkiem była Syriacka Partia Jedności, która poparła autonomię¹⁷⁰.

15 września 2015 roku Rada Legislacyjna Rożawy uchwaliła kontrowersyjną ustawę, która pozwalała władzom kurdyjskim na przejmowanie opuszczonych posiadłości i ziem. Uderzyło to szczególnie w chrześcijan, którzy masowo uciekali przed tzw. Państwem Islamskim. Wielu Asyryjczyków zaczęło wtedy sprzedawać swoje posiadłości w Al-Malikiji, Al-Qahtaniji, Al-Qamiszi, Ad-Darbasiji, Ras al-‘Ajn i Chaburze, obawiając się, że w przeciwnym wypadku zostaną one skonfiskowane. Działania PYD spotkały się z ostrym sprzeciwem organizacji asyryjskich w Europie oraz ADP, która wydała oświadczenie oskarżające rządzącą Kurdyjską Partię Jedności o łamanie praw człowieka. W wydanym oświadczeniu ADP stawia zarzuty kurdyjskiej administracji o próby „kurdyzacji” terenów pod jej zarządem i stosowanie polityki faktów dokonanych poprzez narzucanie swoich jednostronnych decyzji i wykluczanie innych graczy politycznych. Wprowadzenie ustawy jest zdaniem ADP kontynuacją opresyjnych działań skierowanych przeciwko społeczności asyryjskiej¹⁷¹.

Sytuacja polityczna w regionie zmieniła się na korzyść PYD i YPG, które stało się jedną z najbardziej rozpoznawalnych formacji walczących z tzw. Państwem Islamskim i otrzymywało szerokie wsparcie międzynarodowej koalicji pod wodzą USA. W październiku 2015 roku powołano Syryjskie Siły Demokratyczne, w skład których wszedł również syriacki MFS. W celu uniknięcia marginalizacji ADP zdecydowała się dołączyć do Syryjskiej Rady Demokratycznej, która stała się politycznym skrzydłem SDF. Członek partii Wail Mirza został deputowanym w Radzie¹⁷². Relacje pomiędzy ADP a PYD z cza-

¹⁷⁰ *Assyrian Leader: Kurds in Syria Must Accept Real Power Sharing*, <http://www.aina.org/news/20140315151229.htm> [dostęp: 22.02.2019].

¹⁷¹ *Assyrian Organizations Issue Joint Statement on Human Rights Violations in North-east Syria*, AINA News, <http://www.aina.org/news/20151110161115.htm> [dostęp: 22.02.2019].

¹⁷² *Executive Board of Democratic Syria Assembly elected*, ANHA, <https://web.archive.org/web/20170402080909/http://en.hawarnews.com/>

sem się polepszyły, co zaowocowało porozumieniem w styczniu 2017, w którym ADP wyraziła poparcie dla kurdyjskiego projektu federalizacji Syrii. W zamian za to PYD uznała powiązanych z partią Strażników Chaburu i milicję Nattore za jedyne siły bezpieczeństwa dla asyryjskich wiosek w dolinie Chaburu, z której wycofane zostały oddziały YPG. Ponadto wspomniane milicje dołączyły do struktur Syryjskich Sił Demokratycznych. Porozumienie było zdaniem ADP wstępem do ustanowienia asyryjskiej autonomicznej administracji nad terenami Chaburu¹⁷³.

Partia nawiązała także relacje z Rosją po rozpoczęciu przez ten kraj interwencji zbrojnej we wrześniu 2015 roku. Rosyjska interwencja została poparta przez kurdyjską PYD, pomimo tego, że Rosja występuje w Syrii jako sojusznik Baszszara al-Asada. Przewodniczący partii Ninos Isho spotkał się w kwietniu 2017 roku z rosyjskim wiceministrem spraw zagranicznych Michaiłem Bogdanowem. Podczas spotkania Isho przekazał Bogdanowowi, że ADP oczekuje, iż nowa syryjska konstytucja przyzna pełnię praw kulturalnych i administracyjnych mniejszości Asyryjczyków oraz uzna ich za rdzennych mieszkańców Syrii¹⁷⁴.

ADP zdecydowała się wziąć udział w wyborach w Demokratycznej Federacji Północnej Syrii, które miały miejsce w grudniu 2017 i utworzyła wspólną listę z PYD i innymi partiami. Koalicja zdobyła większość głosów we wszystkich trzech kantonach (Afrin, Kobane, Dżazira) wchodzących w skład Federacji¹⁷⁵. Przedstawiciel partii Wail Mîrza nazwał wybory „historycznymi”. Jego zdaniem mieszkańcy północno-wschodniej Syrii pierwszy raz mogli sami wybierać

---

executive-board-of-democratic-syria-assembly-elected/ [dostęp: 22.02.2019].

¹⁷³ *Assyrians seek self-management in Hasaka over deal with PYD*, <https://en.zamanlws.net/news/article/25221> [dostęp: 22.02.2019].

¹⁷⁴ *New Syrian Constitution Should Recognize Assyrians as Natives – Democratic Party*, Sputnik, <https://sputniknews.com/politics/201704211052844467-syrian-constitution-assyrians/> [dostęp: 22.02.2019]

¹⁷⁵ *Northern Syria election results announced*, ANFNEWS, <https://anfenglish.com/rojava/northern-syria-election-results-announced-23501> [dostęp: 22.02.2019].

swoich przedstawicieli. Mírza dodał, że celem jest osiągnięcie podobnego stanu w całej Syrii¹⁷⁶.

We wrześniu 2018 ADP ogłosiła stworzenie zjednoczonego dowództwa dla podległych sobie milicji Nattore i Strażników Chaburu. Od tamtego czasu milicje operują pod wspólną nazwą Ashur Forces¹⁷⁷.

W wyniku wojennych i politycznych zmian w Syrii, ADP zmieniła swoją orientację polityczną, pozostając jednak wierna ideałom. Początkowo partia w opozycji do ADO współpracowała z rządem syryjskim i brała udział w życiu politycznym Syrii w takim zakresie w jakim było to dozwolone przez Damaszek. Wybuch wojny i utrata kontroli nad północną-wschodnią Syrią przez Al-Asada postawiła Asyryjczyków w nowej rzeczywistości. Tzw. Państwo Islamskie zdominowało syryjską opozycję i stało się egzystencjalnym zagrożeniem dla chrześcijan w Syrii i Iraku. W administracyjnej, wojskowej i politycznej próżni, która się wytworzyła, chrześcijanie zaczęli organizować lokalne siły samoobrony. Z czasem część z nich związała się z syryjskim rządem lub z lokalnymi siłami politycznymi. Wzrost znaczenia kurdyjskiej PYD oraz zagrożenie ze strony tzw. Państwa Islamskiego doprowadziło do współpracy między chrześcijanami a Kurdami, chociaż nie zawsze przebiegała ona pomyślnie. Głównym partnerem Kurdów pozostaje Syriacka Partia Jedności oraz jej skrzydło zbrojne, mając nadzieję, że uda jej się zapewnić miejsce Asyryjczykom w nowo tworzonej organizacji politycznym i administracyjnym jakim jest Demokratyczna Federacja Północnej Syrii.

24 kwietnia 2019 roku w kościele Marziya, we wsi Tel Goran położonej niedaleko Al-Hasaka ogłoszono powstanie ormiańskiej brygady im. męczennika Nubara Ozaniana. Jest to pierwsze

---

¹⁷⁶ Wael Mirze: *Assyrians participating in historical elections*, ANHA, <https://web.archive.org/web/20171219083753/http://en.hawarnews.com/wael-mirze-assyrians-participating-in-historical-elections/> [dostęp: 22.02.2019].

¹⁷⁷ *American-Mesopotamian Organization Statement on the formation of a united military command in Khabur-Syria under the name "The General Command of Ashur Forces"*, <https://www.facebook.com/381284348688694/photos/a.389820927835036/11111094812374307/> [dostęp: 22.02.2019].

i prawdopodobnie jedyne ormiańskie ugrupowanie zbrojne biorące udział w konflikcie. Celem ugrupowania jest walka z tzw. Państwem Islamskim oraz Turcją, która określana jest jako „współczesny odpowiednik faszystowskiego Komitetu Jedności i Postępu”. Brygada ma także za zadanie obronę ormiańskiej społeczności Rożawy¹⁷⁸. Ugrupowanie posiada wyraźne zabarwienie marksistowskie. Patronem brygady jest Nubar Ozanian – ormiański rewolucjonista, dowódca oddziałów Tureckiej Partii Komunistycznej/Marksieści-Leniniści, który zginął w trakcie walk z ISIS o Ar-Rakkę w 2017 roku¹⁷⁹. Ponadto na nagraniu z kościoła Marziya można spostrzec obecność komunistycznych emblematów takich jak sierp i młot¹⁸⁰. Na powstanie brygady wpływ mogli mieć Kurdowie, którym zależy na międzynarodowej promocji Demokratycznej Federacji Północnej Syrii jako wspólnego tworu wszystkich grup etniczno-religijnych zamieszkujących region. Brygada ormiańska oprócz istniejących brygad asyryjskich czy plemiennych doskonale wpasowuje się w tę narrację.

Zmieniająca się sytuacja międzynarodowa, a zwłaszcza groźba tureckiej inwazji sprawia, że los północno-wschodniej Syrii jest niepewny. Zagrożenie tureckie pokazuje tamtejszym siłom politycznym, że nie warto zamykać się na dialog z Damaszkiem. Znaczna część chrześcijan, również wśród Asyryjczyków, wciąż opowiada się po stronie Baszszara al-Asada. Narracja antyrządowa MFS jest próbą ruchu Dawronoye skierowania społeczności asyryjskiej na rewolucyjny i antyautorytarny kierunek. Jest ona również potencjalnie przydatna do pozyskania międzynarodowego wsparcia do

---

¹⁷⁸ *Nubar Ozanyan Armenian Brigade declared*, ANFNEWS, <https://anfenglishmobile.com/rojava-northern-syria/nubar-ozanyan-armenian-brigade-declared-34506> [dostęp: 20.05.2020].

¹⁷⁹ *TKP/ML-TİKKO Commander in Rojava falls a martyr*, ANFNEWS, <https://web.archive.org/web/20190616185129/https://anfenglish.com/news/tkp-ml-tikko-commander-in-rojava-falls-a-martyr-21579> [dostęp: 20.05.2020].

¹⁸⁰ *Armenian fighters promise to “fight perpetrators of genocide”*, ANFNEWS, <https://anfenglishmobile.com/rojava-northern-syria/armenian-fighters-promise-to-fight-perpetrators-of-genocide-34533> [dostęp: 20.05.2020].

walki zbrojnej. Z pewnością daje także zrozumiałą w skali globalnej legitymację dla ich działań w Syrii¹⁸¹.

Kościoły w Syrii wobec trwającego konfliktu

Osobnego omówienia wymaga postawa poszczególnych Kościołów chrześcijańskich i ich zwierzchników wobec trwającej wojny. Wobec destabilizacji państwa syryjskiego i ryzyka jakie z sobą niesie ewentualny upadek świeckich władz w Damaszku, liderzy religijni chrześcijan podtrzymują swoje relacje z syryjskim rządem. Mogą być oni nawet swego rodzaju pośrednikami pomiędzy władzami w Damaszku a państwami zachodnimi, do których nie mają najmniejszych trudności się dostać. Liderzy Kościołów żywią słuszną obawę, że w przypadku wygranej opozycji Syria zostałaby przeobrażona w państwo religijne, gdzie niesunnickie mniejszości spotkałaby się z dyskryminacją. Z drugiej strony taka postawa chrześcijan daje opozycji pretekst do oskarżania całej grupy o „wspieranie krwawego reżimu” i potęguje represje wobec wyznawców Chrystusa, którzy są uważani za zwolenników Al-Asada¹⁸².

Hierarchia Kościoła wraz z wybuchem Arabskiej Wiosny przyjęła stanowisko, które można określić jako zachowawcze, obawiając się nagłej zmiany i wzrastającej fali muzułmańskiego radykalizmu w regionie. Pozostanie Al-Asada u władzy było gwarantem zachowania wolności religijnej w państwie, prezydent mógł liczyć na wsparcie hierarchów kościelnych, którzy cenili tolerancję religijną, którą posiadali chrześcijanie w Syrii za jego rządów¹⁸³. Być może był to jeden z powodów dla których liderzy religijni chrześcijan nie zabierali głosu w sprawie chrześcijańskich aktywistów aresztowanych podczas protestów 2011 roku. Wobec toczącej się rewolucji trzej zwierzchnicy największych chrześcijańskich Kościołów w Syrii: prawosławny

---

¹⁸¹ M. Isaac, *The Assyrians of Syria: History and Prospects*, <https://www.joshualandis.com/blog/the-assyrians-of-syria-history-and-prospects-by-mardean-isaac/> [dostęp: 22.02.2019].

¹⁸² O. Oehring, *Christen in Syrien...*, dz. cyt., s. 5.

¹⁸³ M. Farha, S. Moura, dz. cyt., s. 183.

Na zdjęciu: Grób św. Jana Chrzyciela, meczet Umajjadów w Damaszku, jest to dawna chrześcijańska bazylika, rok 2023

patriarcha Antiochii Ignacy IV Hazim, Patriarcha Syriackiego Kościoła Ignacy I Zakka i melchicki Patriarcha Grzegorz III Laham wystosowali wspólne oświadczenie, w którym wzywają do pokoju i pojednania narodowego oraz realizacji reform ogłoszonych przez rząd. Sprzeciwiają się też jakiegokolwiek zewnętrznej interwencji w konflikt i sankcjom międzynarodowym nałożonym na Syrię. Stanowisko kończy zapewnienie o modlitwie za Syrię i jej liderów¹⁸⁴.

Obecny prawosławny Patriarcha Antiochii Jan X rezydujący w Damaszku utrzymuje serdeczne kontakty z syryjskim prezydentem. Obydwaj przywódcy odbywają regularne spotkania. Patriarcha gościł także Władimira Putina i Siergieja Szojgu w prawosławnej katedrze NMP w Damaszku¹⁸⁵. Według informacji zdobytych przez O. Oeshringa Jan X miałby nawet zakazać podległym sobie wyznawcom wyrażania opinii o sytuacji w kraju i rządzie, gdyż Kościół jako instytucja zabiera w tej sprawie głos w imieniu chrześcijan¹⁸⁶. Warta odnotowania jest też wizyta Jana X w Polsce w 2016 roku, kiedy spotkał się z członkami rządu i prezydentem Andrzejem Dudą. Zwierzchnik Kościoła zwrócił się wtedy z apelem o większe zaangażowanie humanitarne w Syrii¹⁸⁷. Patriarcha opowiada się także za zaprzestaniem finansowania zbrojnej opozycji przez Zachód¹⁸⁸.

¹⁸⁴ *Patriarchs' message to their faithful and to their fellow-citizens in Syria*, <https://melkite.org/patriarchate/patriarchs-message-to-their-faithful-and-to-their-fellow-citizens-in-syria> [dostęp: 20.02.2020].

¹⁸⁵ *Presidents Vladimir Putin and Bashar Al-Assad visited Greek Orthodox Patriarchate of Antioch*, <https://orthodoxtimes.com/presidents-vladimir-putin-and-bashar-al-assad-visited-greek-orthodox-patriarchate-of-antioch/> [dostęp: 20.05.2020].

¹⁸⁶ Trudno jednak wyobrazić sobie w jaki sposób miałaby być egzekwowana taka decyzja. Nie istnieją też żadne dokumenty w tej sprawie. O. Oehring, *Christen in Syrien...*, dz. cyt., s. 6.

¹⁸⁷ Ł. Kobeszko, *Jan X prosi Andrzeja Dudę*, <http://wiesz.com.pl/2016/08/19/jan-x-prosi-andrzeja-dude/> [dostęp: 20.02.2020].

¹⁸⁸ *Syrian Patriarch: To help Christians, stop flown of the weapons! An Interview with Patriarch John X*, <http://www.pravoslavie.ru/75849.html> [dostęp: 20.02.2020].

Zapewne z inicjatywy Jana X z wizytą do Syrii w 2019 roku udał się zwierzchnik serbskiego Kościoła prawosławnego Ireneusz¹⁸⁹. Patriarcha Serbii był gościem Jana X i wraz z nim spotkał się z prezydentem Al-Asadem. Spotkanie podczas którego Ireneusz podziękował prezydentowi Syrii za jego stanowisko w sprawie serbskości Kosowa i Metohiji, wywołało wiele kontrowersji w mediach serbskich i zagranicznych¹⁹⁰. Jan X utrzymuje także silne relacje z Kościołem prawosławnym w Rosji. Duchowny wielokrotnie odwiedzał ten kraj podczas trwającej wojny, a w konflikcie o autokefalię Kościoła na Ukrainie Patriarchat Antiochii opowiada po stronie rosyjskiego Kościoła¹⁹¹. Zapewne zbrojna interwencja Rosji w Syrii nie pozostaje bez wpływu na zacieśnienie relacji obydwu Kościołów.

Podobny serdeczny stosunek do władz w Damaszku prezentuje zwierzchnik Kościoła melchickiego, katolicki patriarcha Antiochii Grzegorz III Laham. W wywiadzie dla „Frankfurter Allgemeine Zeitung” Grzegorz III krytykuje zmanipulowany obraz konfliktu przedstawiony w zachodnich mediach¹⁹². Zdaniem patriarchy to nieprawda, że ludzie opuszczają tereny pod kontrolą rządu syryjskiego. Wielu mieszkańców Syrii, którzy musieli uciekać ze strefy walk, znalazło schronienie na terenach rządowych, gdzie panuje względny spokój. Jako dowód tego Grzegorz III przedstawił statystyki pomocy patriarchatu dla uchodźców w Damaszku, który na początku konfliktu udzielał pomocy 300 rodzinom, zaś obecnie z jego pomocy korzysta ponad 8000 rodzin. Patriarcha opisuje konflikt w Syrii jako kontrolowany przez „różne interesy”. Zdaniem przywódcy kościoła melchickiego prezydent Syrii jest

---

¹⁸⁹ *The Serbian Patriarch paying an irenic visit to the Patriarch of Antioch*, http://www.spc.rs/eng/serbian_patriarch_paying_irenic_visit_patriarch_antioch [dostęp: 20.02.2020].

¹⁹⁰ *Serbian Patriarch Sparks Controversy by Meeting Syria's Assad*, <https://balkaninsight.com/2019/06/04/serbian-patriarch-sparks-controversy-by-meeting-syrias-assad/> [dostęp: 20.02.2020].

¹⁹¹ *Patriarch Kirill Meets with Patriarch John X of Antioch and All the East*, <https://mospat.ru/en/2019/01/29/news169693/>

¹⁹² *Syrischer Patriarch kritisiert deutsche Flüchtlingspolitik*, <https://www.faz.net/aktuell/politik/fluechtlingskrise/syrischer-patriarch-kritisiert-deutschlands-fluechtlingspolitik-13893521.html> [dostęp: 20.02.2020].

ofiara celowego zniesławienia. Pod rządami Al-Asada w Syrii panuje wolność religijna znacznie większa niż w innych państwach arabskich. Syria i Liban pozostają jedynymi krajami w regionie, gdzie islam nie jest religią państwową. Postawa prezydenta Syrii wobec chrześcijan jest pełna szacunku i sympatii¹⁹³. Z kolei w wywiadzie dla szwajcarskiego Tagesanzeiger zapytany o to, czy wierzy w przyszłość Syrii z Al-Asadem stwierdza, że Al-Asad musi pozostać dla przyszłości kraju. Zaprzecza także oskarżeniom, że jest zwolennikiem prezydenta, czy że znajduje się pod jego parasolem ochronnym¹⁹⁴:

My chrześcijanie jesteśmy wolni, nie jest prawdą, że chrześcijanie są manipulowani przez Al-Asada. Żyliśmy bardzo swobodnie podczas czterech lat wojny bez presji ze strony żadnej z grup ani nacisku od wojska lub generała. Zawsze podróżowałem w tych latach i spotykałem się z przedstawicielami różnych ugrupowań. Nigdy nie musiałem składać raportu Al-Asadowi.

Na sugestię rozmówcy, że przyszłość z Al-Asadem wydaje się niewyobrażalna, patriarcha przyrównał przedwojenną Syrię do raju, gdzie wszystkie grupy religijne żyły między sobą w pokoju. Za rządów Baszszara al-Asada wiele aspektów uległo poprawie w porównaniu z rządami jego ojca. Zdaniem Grzegorza III Al-Asad może budować Syrię ze wszystkimi siłami w kraju, oczywiście „nie samemu, ale także nie bez niego”. Na pytanie, czy obawia się, że po Al-Asadzie do władzy mógłby dojść reżim terrorystyczny, odpowiedział:

Tak, to byłby największy chaos. Kto ma plan? Jaka byłaby alternatywa? Walka pomiędzy sunnitami a szyitami, walka pomiędzy religiami, walka pomiędzy sąsiadami. Wzrosłoby wtedy zagrożenie dla chrześcijan. Jedność arabska jest największą ochroną dla chrześcijan na Bliskim Wschodzie. Tak długo, jak

---

¹⁹³ Tamże.

¹⁹⁴ M. Meier, «Es gibt keinen Grund, uns Christen zu hassen», <http://www.tage-sanzeiger.ch/ausland/naher-osten-und-afrika/Es-gibt-keinen-Grund-uns-Christen-zu-hassen/story/18980662> [dostęp: 2.02.2020].

państwa arabskie walczą, nie ma przyszłości dla kraju, dla młodzieży, nie ma przyszłości dla demokracji. Zagrożeniem dla nas, chrześcijan, nie jest islam, ale konflikt¹⁹⁵.

Kolejnym ważnym przywódcą religijnym chrześcijan jest Ignacy Efrem II, zwierzchnik Syriackiego Kościoła Ortodoksyjnego. W wywiadzie z 2015 roku wspomina on swoją rozmowę z prezydentem Al-Asadem, w której syryjski lider nalegał, aby przywódcy religijni zrobili wszystko co w ich mocy, aby powstrzymać odpływ chrześcijan z Syrii:

Wiem, że cierpicie, ale proszę nie opuszczajcie tej ziemi, która była waszym domem przez tysiące lat, nawet przed przybyciem islamu¹⁹⁶.

Syryjski patriarcha stwierdził także, że większość obywateli Syrii wspiera i zawsze wspierała rząd Al-Asada:

Uznajemy prawowitych władców i modlimy się za nich, jak uczy nas Nowy Testament¹⁹⁷. Widzimy również, że po drugiej stronie nie ma opozycji demokratycznej, tylko ugrupowania ekstremistyczne. Przede wszystkim widzieliśmy w ciągu ostatnich kilku lat, że te ugrupowania opierają swoje działania na ideologii pochodzącej z zewnątrz, przywiezionej tu przez piewców nienawiści, którzy przybyli tu i są wspierani przez Katar, Arabię Saudyjską i Egipt¹⁹⁸. Ugrupowania te, jak pokazały nam media, otrzymują uzbrojenie także przez Turcję¹⁹⁹.

Syriacki duchowny wezwał również państwa zachodnie do zaprzestania wspierania i zbrojenia grup terrorystycznych, które niszczą

---

¹⁹⁵ Tamże.

¹⁹⁶ R. Gledhill, *Syrian Christian leader tells West: 'Stop arming terror groups who are massacring our people'*, <http://www.christiantoday.com/article/syrian.christian.leader.tells.west.stop.arming.terror.groups.who.are.massacring.our.people/57747.htm> [dostęp: 20.02.2020].

¹⁹⁷ Zob.: Rz 13.

¹⁹⁸ Zapewne chodzi tu o Egipt w czasie, gdy znajdował się pod rządami Bractwa Muzułmańskiego.

¹⁹⁹ Tamże.

Syrię. Zaznaczył również, że nie prosił Zachodu o militarną interwencję w obronie chrześcijan, a najlepszą rzeczą do zrobienia jest wspieranie lokalnych rządów, aby z pomocą armii mogły podtrzymać bezpieczeństwo i bronić obywateli przed atakami²⁰⁰. Patriarcha odniósł się także do działań ekstremistów islamskich. Jego zdaniem określanie zamachowców-samobójców mianem męczenników jest „najbardziej bluźnierczą rzeczą”. Sprzeciwił się także wizji raju jako nagrody za dokonanie zamachu. Jego zdaniem tzw. Państwo Islamskie nie jest islamem o którym Syryjczycy uczyli się i żyli z nim przez wiele lat. Działalność ekstremistów jest napędzana pieniędzmi, uzbrojeniem oraz przewrotną ideologią religijną²⁰¹.

Ignacy Efrem II prowadzi aktywną działalność duszpasterską wśród syryjskich chrześcijan, czasami nawet ryzykując życiem. W 2016 roku podczas celebracji liturgii w mieście Al-Qamiszli uniknął zamachu. Zamachowiec-samobójca wysadził się wewnątrz świątyni, zabijając trzech ludzi i raniąc co najmniej pięciu. Prawdopodobnie jego celem był sam patriarcha²⁰². W tym samym roku Ignacy Efrem II odwiedził zamieszkiwane przez chrześcijan miasto Al-Qarjataj zaraz po tym, jak zostało wyzwolone z rąk ISIS przez armię syryjską, wizytując chrześcijańskich żołnierzy i rodziny pozostałe w mieście. Przy okazji udzielił wywiadu, w którym zawarł swój pogląd na trwający konflikt:

W Syrii nie ma wojny między chrześcijanami a muzułmanami. Mamy tu do czynienia przede wszystkim z zagranicznymi terrorystami przybywającymi, by walczyć za pomocą dżihadu. Z pewnością są teraz Syryjczycy, którzy przyjęli ideologię dżihadu, lecz te pomysły pochodzą z zewnątrz, głównie z Arabii

---

²⁰⁰ R. Gledhill, Syrian Christian leader tells West: 'Stop arming terror groups who are massacring our people', http://www.christiantoday.com/article/syrian_christian_leader_tells_west_stop_arming_terror_groups_who_are_massacring_our_people/57747.htm [dostęp: 20.02.2020].

²⁰¹ Tamże.

²⁰² Syria: patriarcha uniknął zamachu przy kościele, gdzie odprawiał, http://www.archivioradiovaticana.va/storico/2016/06/20/syria_patriarcha_uniknął_zamachu_przy_kościele_gdzie_odpraw/pl-1238667 [dostęp: 20.02.2020].

Saudyjskiej i praktykowanego tam wahhabizmu. Dlatego nie widzę problemu pojednania między Syryjczykami różnych wyznań. To jest możliwe. Mimo wszystko, pomimo wielu trudności, wszyscy przed wojną w Syrii żyliśmy spokojnie. To była Syria, którą znaleźliśmy²⁰³.

Komentując wysiłki Narodów Zjednoczonych, dążących to rozwiązania politycznego konfliktu na drodze negocjacji pomiędzy rządem a opozycją, patriarcha powiedział:

Gdybyśmy my, Syryjczycy, załatwialiśmy między sobą sprawy, nie byłoby problemów, jak sądzę. Ale nie jesteśmy naiwni. Trudność rozwiązania politycznego polega na tym, że w Syrii istnieją zarówno interesy regionalne, jak i międzynarodowe. To sprawia, że sytuacja jest tak skomplikowana²⁰⁴.

Ignacy Efreem II wyraził także sceptycyzm wobec przedstawicieli opozycji syryjskiej negocjujących z rządem w Genewie:

Oczywiście mam nadzieję, że rozmowy zakończą się sukcesem. Ale tamtejsza opozycja nie ma wielu zwolenników w samej Syrii. Co więcej, jest wśród nich wielu islamistów. My, chrześcijanie i inni, nie chcemy żyć pod rządami islamu²⁰⁵.

Z wypowiedzi powyższych patriarchów wyłania się pewien ich wspólny obraz na ten konflikt. Po pierwsze, nie uważają oni wojny w Syrii za konflikt pomiędzy muzułmanami a chrześcijanami, tylko za konflikt Syryjczyków (muzułmanów i chrześcijan) z islamskimi radykałami, w przeciwieństwie do niektórych chrześcijan w Europie czy USA, którzy postrzegają wojnę w Syrii w kategorii starcia islamu z chrześcijaństwem. Ponadto patriarchowie wskazują na radykalizację opozycji i niemożność podjęcia z nią dialogu. W ich opinii Syria

---

²⁰³ O. Maksan, *Patriarch Takes 'Painful' Stock of ISIS-ravaged Syrian Town*, <https://zenit.org/articles/patriarch-takes-painful-stock-of-isis-ravaged-syrian-town/> [dostęp: 20.02.2020].

²⁰⁴ Tamże.

²⁰⁵ Tamże.

przed wojną była państwem, w którym pokojowo koegzystowały różne religie, co było ewenementem w skali bliskowschodniej.

Trzej opisani powyżej patriarchowie największych Kościołów Syrii wystosowali wspólne stanowisko potępiające atak przeprowadzony przez Stany Zjednoczone, Francję i Wielką Brytanię na Syrię w kwietniu 2018 roku pod zarzutem przeprowadzenia ataku chemicznego przez wojska syryjskie na przedmieściach Damaszku. W wydanym oświadczeniu głowy syryjskich Kościołów stwierdzają, że²⁰⁶:

1. Agresja dokonana przez USA, Francję i Wielką Brytanię jest jawnym naruszeniem prawa międzynarodowego i Karty Narodów Zjednoczonych. Jest to nieusprawiedliwiona napaść na niepodległy kraj, będący członkiem ONZ.
2. Napaść ta pochodzi z potężnych krajów, którym Syria w żaden sposób nie wyrządziła szkody.
3. Twierdzenia USA i innych krajów, że armia syryjska używa broni chemicznej oraz że Syria jest krajem posiadającym i używającym tego rodzaju broń, są nieuzasadnione i nie są poparte żadnymi wystarczającymi i jasnymi dowodami.
4. Ta nieuzasadniona agresja została podjęta w czasie, kiedy Międzynarodowa Komisja Śledcza miała rozpocząć swoje działania w Syrii, co podważa prace tej komisji.
5. Ta brutalna agresja zaprzepaszcza szanse na pokojowe rozwiązanie polityczne i prowadzi do dalszej eskalacji i komplikacji konfliktu.
6. Ten nieuzasadniony atak zachęca organizacje terrorystyczne i daje im impet do kontynuowania terroryzmu.

Ponadto sygnatariusze oświadczenia wzywają Radę Bezpieczeństwa oraz Narody Zjednoczone do działań na rzecz pokoju, a nie eskalacji

²⁰⁶ *A Statement Issued by the Patriarchates of Antioch and all the East for the Greek Orthodox, Syrian Orthodox, and Greek-Melkite Catholic Damascus, 14 April 2018*, <https://www.antiochpatriarchate.org/en/page/-/بيان-صادر-عن-بطريركيات-انطاكية-وسائر-المشرق-للروم-الارثوذكس-وللسريان-الارثوذكس-والروم-الملكيين-الكاثوليك-دمشق-١٤-١٩١٨/نيسان-2018/> [dostęp: 20.02.2020].

wojny. Patriarchowie zwracają się także do Kościołów w krajach, które dokonały ataku, aby wypełniły one swój chrześcijański obowiązek zgodny z nakazami Ewangelii i potępiły tę niesprawiedliwą agresję, a rządy wezwały do zaangażowania się w ochronę międzynarodowego pokoju²⁰⁷. W ostatnim punkcie wyrażono wsparcie dla poświęcenia i heroizmu Syryjskiej Armii Arabskiej, która: „odważnie broni Syrii i zapewnia bezpieczeństwo jej mieszkańcom, z przekonaniem, że armia będzie walczyć z terroryzmem, dopóki każdy centymetr syryjskiej ziemi nie zostanie z niego oczyszczony”.

W ostatnim zdaniu znalazła się też pochwała krajów przyjaznych Syrii. Dokument kończy zapewnienie o modlitwie i wezwaniu do wzmocnienia wysiłku w celu pojednania narodowego²⁰⁸.

Sprawę rzekomego ataku chemicznego armii syryjskiej skomentował także wikariusz apostolski Aleppo dla obrządku łacińskiego biskup George Abu Chazin. Duchowny wyraził wątpliwość w odpowiedzialność armii syryjskiej za atak:

To, czego nie mogę pojąć to sens przeprowadzenia ataku bronią chemiczną po wyzwoleniu już prawie całego terytorium wschodniej Ghuty. Nie wydaje mi się to zbyt wiarygodne, więc zastanawiam się, kto odniesie korzyść z tego wszystkiego²⁰⁹.

W wywiadzie biskup nie szczędził też ostrych słów wobec Stanów Zjednoczonych, zarzucając im parcie do konfliktu, zamiast poczekania na wyniki śledztwa ONZ. Jego zdaniem światowe potęgi szukają pretekstu do zniszczenia Syrii. Godne uwagi jest też, że biskup unika jakichkolwiek pozytywnych wypowiedzi na temat syryjskiego reżimu. Ten sposób wypowiedzi będzie również obecny wśród innych duchownych obrządku łacińskiego²¹⁰.

---

²⁰⁷ Tamże.

²⁰⁸ Tamże.

²⁰⁹ *Vicar of Aleppo warns that world powers are seeking a 'pretext' to destroy Syria*, <http://www.asianews.it/news-en/Vicar-of-Aleppo-warns-that-world-powers-are-seeking-a-'pretext'-to-destroy-Syria-43576.html> [dostęp: 20.02.2020].

²¹⁰ Tamże.

Wspomnianych duchownych łączy to, że miejscem ich rezydowania jako zwierzchników Kościołów jest Syria. Jednak w kraju mieszkają także chrześcijanie innych denominacji i obrządków, których przywódcy religijni znajdują się poza granicami Syrii. Pomimo tego zabierają oni głos w sprawie trwającego konfliktu. Patriarchowie Ormiańskiego Kościoła Apostolskiego oraz Kościoła katolickiego obrządku ormiańskiego wielokrotnie wyrażali swoje pozytywne opinie wobec stanowiska Syrii w sprawie ludobójstwa Ormian²¹¹. Jednocześnie można było z ich ust usłyszeć krytyczne opinie wobec syryjskiego rządu, unikające jednak samej osoby Baszszara al-Asada²¹².

Z licznych komentarzy na temat trwającej wojny znany jest również patriarcha Kościoła katolickiego obrządku syryjskiego Ignacy Józef III Junan. W jednym z wystąpień na kongresie #WeAreN2015, nawiązując do sytuacji chrześcijan w Syrii duchowny stwierdza, że dyktatura w której przestrzegane jest prawo, jest lepsza niż islamski totalitaryzm. Na tym samym wydarzeniu jeden ze współpracowników duchownego w kularach miał powiedzieć o ironii obecnej sytuacji – chrześcijanie na Bliskim Wschodzie byli i są uważani za sojuszników Zachodu, podczas gdy w rzeczywistości to Zachód zdradził chrześcijan, wspierając islamistyczne bojówki. Uporządkowane relacje pod rządami Al-Asada są dokładną przeciwnością tego, co przyniosły „mordercze gangi” dżihadystów tzw. Państwa Islamskiego²¹³.

Szerszy wachlarz poglądów Ignacego Józefa III znaleźć można w jego wywiadzie dla agencji TAZ. Duchowny stwierdza w nim, że Kościoły w Syrii nie były i nie są neutralne wobec trwającego konfliktu i od zawsze były przeciwko korupcji reżimu. Zdaniem patriarchy przemoc nie prowadzi do demokracji i nie można mówić o Arabskiej

---

²¹¹ Parlament Syrii przyjął 13 marca 2020 roku uchwałę uznającą za ludobójstwo rzeź dokonaną przez Turków na Ormianach w Imperium Osmańskim w czasie I wojny światowej.

²¹² O. Oehring, *Christen in Syrien...*, dz. cyt., s. 7.

²¹³ G. Nardi, *Patriarch Ignatius Joseph III.: „Diktatur, die Gesetze respektiert, besser als Islamistenherrschaft“*, <https://katholisches.info/2015/04/18/patriarch-ignatius-joseph-iii-diktatur-die-gesetze-respektiert-besser-als-islamistenherrschaft/> [dostęp: 20.02.2020].

Wiośnie w przypadku Syrii, gdzie brutalna opozycja dąży do obalenia prezydenta dlatego, że ten jest alawitą i nie pochodzi z sunnickiej większości. Wojna w Syrii jest konfliktem wyznaniowym, a nie powstaniem ludowym, demonstracje w Syrii zawsze zaczynały się po piątkowych modlitwach. Zwierzchnik kościoła syryjskokatolickiego wskazuje także zalety rządów Baszszara al-Asada. Nie należy porównywać urzędującego prezydenta do długoletnich dyktatorów z krajów ościennych, takich jak Egipt. Baszszar al-Asad rządzi Syrią dopiero od 10–11 lat, władzę odziedziczył po swoim ojcu, pozostając jednak otwartym na reformy. Syria była rodzajem dyktatury jednopartyjnej, a nawet wyznaniowej, ale posiadała wiele zalet, takich jak bezpłatna edukacja aż po poziom uniwersytetu czy wskaźnik analfabetyzmu niższy niż w większości krajów regionu. Patriarcha wskazuje, że powodem poparcia chrześcijan dla rządu w Damaszku jest obawa gwałtownych zmian. Kościoły i domy chrześcijan są atakowane, a miasta takie jak Homs czy Aleppo wyludniają się z wyznawców Chrystusa. W dalszej części wywiadu Ignacy Józef III wyraża opinię, że chrześcijanie chcą po prostu stabilnego rządu, nieważne, jak miałby on wyglądać. Chrześcijanie nie posiadają bojówek i nie chcą walczyć, aby zamienić obecny reżim na system muzułmańsko-autokratyczny. Stąd właśnie biorą się oskarżenia wysuwane wobec chrześcijan syryjskich o bycie po stronie reżimu, tymczasem nie chcą oni po prostu gwałtownego obalenia jednego systemu, wierząc że kolejny będzie lepszy²¹⁴. Zwierzchnik Kościoła zauważa, że państwa Zachodu faworyzując polityczny islam nie podążają za swoimi zasadami wolności i rozdziału państwa i religii. Dodaje, że chrześcijanie zawiedli się na Zachodzie, a nawet czują się przezeń zdradzeni²¹⁵. Ignacy Józef III zwraca uwagę, że państwa zachodnie błędnie kierują się w swojej polityce chęcią wprowadzenia demokracji. W rzeczywistości demokracja na wzór europejski nie jest możliwa na Bliskim Wschodzie²¹⁶:

²¹⁴ Patriarch Ignatius Joseph III. *über Syrien*., *Wir haben Angst vor Wandel*“, <https://taz.de/Patriarch-Ignatius-Joseph-III-ueber-Syrien/!5076719/> [dostęp: 20.02.2020].

²¹⁵ Tamże.

²¹⁶ Tamże.

- Chrześcijanie ryzykują możliwość pozostania w swoich krajach. Zachodni politycy popierają to, co nazywają Arabską Wiosną, chociaż zawsze wiedzieli, że jest ona napędzana chęcią budowania muzułmańskich autokracji.
- *Czy UE powinna przestać wspierać syryjską opozycję?*
- Naturalnie. W przeciwnym razie konflikt będzie kontynuowany. Niemcy muszą powiedzieć, że zmiana jest konieczna, ale może nastąpić tylko za pomocą środków politycznych. Nie możemy po prostu mieć wizji przyszłości, w której Syria stanie się demokracją jak w Europie. To jest fantazja.
- *Czy Wasza Świątobliwość twierdzi, że demokracja nie jest możliwa w regionie?*
- Demokracja jak w Europie nie jest możliwa i nie będzie możliwa przez wiele lat.

W wywiadzie dla agencji Frankfurter Allgemeine Zeitung Ignacy Józef III zaproponował wprowadzenie w Syrii systemu federalnego na wzór niemiecki. Komentując zaś toczące się rozmowy w Genewie dodał, że porozumienie pokojowe nie będzie możliwe, dopóki wojna w Syrii toczy się przy udziale zagranicznych funduszy i dżihadystów²¹⁷. W tym samym wywiadzie patriarcha opowiada się za rozdziałem państwa i religii, zaznaczając, że syryjska opozycja nie wystosowała aż do dzisiaj żadnego stanowiska świadczącego o sekularyzmie. Następnie, zapytany o preferowany system polityczny, patriarcha stwierdza:

My, chrześcijanie, wierzymy w demokrację. Chcemy systemu politycznego, w którym wszyscy obywatele mają takie same prawa i obowiązki, systemu gwarantującego równość. Patrzymy na wszystkie systemy polityczne z tej samej pozycji. Niestety, zjawisko politycznego islamu pojawiło się około trzech dekad temu. Reprezentują go partie religijne

---

²¹⁷ *Syrisch-katholischen Patriarch im Gespräch: „Der Nahe Osten braucht Christen wie der Teig die Hefe“*, https://www.faz.net/aktuell/feuilleton/syrisch-katholischer-patriarch-im-gespraech-der-nahe-osten-braucht-christen-wie-der-teig-die-hefe-12777316.html?printPagedArticle=true#pageIndex_2 [dostęp: 20.02.2020].

i ugrupowania terrorystyczne, które mogą potępić każdą osobę wyznania niemuzułmańskiego – czy to niemuzułmanką, czy ateistę – jako niewiernego. Celem tych grup jest prowadzenie polityki poprzez religię islamu. Islam powinien stać się jedyną potęgą polityczną w społeczeństwie. Nie odmawiam islamowi prawa do istnienia. Powinien tylko unikać decyzji politycznych. W tej ingerencji widzę wielkie niebezpieczeństwo dla pokojowego współistnienia wszystkich religii. Partie islamskie uzasadniają rozwiązywanie wszystkich problemów społecznych wyłącznie za pomocą islamu. Za pomocą tego dogmatu islam przejmuje całą władzę – władzę polityczną, społeczną i gospodarczą. Kościół to odrzuca²¹⁸.

Patriarcha w dalszej części wywiadu nie szczędzi krytyki państwu Zachodu. W jego opinii Zachód odegrał „fatalną rolę” w eskalacji konfliktu, wzywając od początku do siłowego obalenia urzędującego prezydenta, a następnie tolerując, a nawet promując i wspierając polityczny islam. Duchowny wskazuje też na różnicę pomiędzy muzułmańskimi a chrześcijańskimi ofiarami konfliktu. Muzułmanie są ofiarami konfliktu w obrębie własnej religii, podczas gdy chrześcijanie cierpią, nie będąc stroną w konflikcie, tylko najsłabszą grupą w społeczeństwie²¹⁹.

Ignacy Józef III opowiedział o swoim spotkaniu z prezydentem Francji Nicolasem Sarkozym 15 maja 2011 roku, zatem w momencie, kiedy demonstracje w Syrii nie przerodziły się jeszcze w otwarty konflikt. Jego relacja dobrze oddaje ówczesne podejście Zachodu do kwestii syryjskiej. Zapytany przez Sarkozy’ego o opinię na temat Arabskiej Wiosny w Syrii, patriarcha odparł, że sytuacja w Syrii jest bardzo skomplikowana i wybuchowa, a nagła zmiana mogłaby spowodować wojnę religijną. Prezydent Francji w odpowiedzi zarzucił zwierzchnikowi syryjskich katolików zbytni

---

²¹⁸ Tamże

²¹⁹ Tamże.

pesymizm. Identyczna sytuacja przydarzyła się maronickiemu patriarche Butrusowi ar-Ra'i, która spotkał się z prezydentem Francji dwa miesiące później, i wyrażając swoje obawy o eskalację konfliktu szyicko-sunnickiego i możliwość jego rozlania na sąsiedni Liban, również został oskarżony o pesymizm. Ignacy Józef III wskazał także na nierówność traktowania wyznawców Chrystusa w krajach muzułmańskich; podczas gdy w Europie wyznawcy islamu mogą wznosić meczety i swobodnie praktykować swoją wiarę, w krajach takich jak Arabia Saudyjska praktyki religijne inne niż islam są zakazane. Duchowny poruszył w swojej wypowiedzi także temat migracji chrześcijan z Bliskiego Wschodu. Głównymi powodami migracji chrześcijan z regionu jest obawa o przyszłość, związana z prześladowaniem ze strony radykalizujących się muzułmanów. Wedle jego informacji chrześcijańskie rodziny, które dotychczas wyemigrowały, nie wyrażają chęci powrotu ani nie mają takiej możliwości. Bardzo trudno jest przekonać młodych chrześcijan do pozostania w krajach, gdzie doświadczają trudności i prześladowań. Patriarcha potwierdza też doniesienia o tym, że niektórzy przywódcy Kościołów na Bliskim Wschodzie zwracali się do europejskich rządów o niewydawanie wiz chrześcijanom chcącym emigrować, aby pozostali oni w swoich ojczyznach²²⁰.

Z omawianych wypowiedzi zwierzchników Kościołów w Syrii można wyciągnąć następujące wnioski:

- Chrześcijanie syryjscy obawiają się gwałtownych zmian i przejęcia rządów przez radykalne ugrupowania islamskie, co w konsekwencji doprowadziłoby do zmiany systemu świeckiego na religijny, oparty na prawie szariatu.
- Syryjska zbrojna opozycja prezentowana w mediach zachodnich jako umiarkowana jest konglomeratem radykalnych ugrupowań islamistycznych, które dążą do ustanowienia w Syrii państwa religijnego.

---

²²⁰ Tamże.

- Nie jest możliwa przemiana Syrii w demokrację na wzór europejski.
- Chrześcijanie popierają rząd Baszszara al-Asada, gdyż tylko on jest w tej chwili w stanie zagwarantować im bezpieczeństwo.

Nieco inne stanowisko wobec Syrii prezentuje patriarcha maronicki Biszara Butrus ar-Ra’i z Libanu. Podyktowane ono jest trudną historią obydwu krajów. Syria do 2005 roku utrzymywała swoje siły zbrojne w Libanie, a sam kraj był *de facto* jej protektoratem. Wielu tamtejszych chrześcijan, zwłaszcza maronitów, uważa ten okres za czas syryjskiej okupacji Libanu i bardzo niechętnie odnosi się do rządów klanu Al-Asadów. Zarówno Hafiz al-Asad, jak i Baszszar al-Asad wielokrotnie proponowali maronickim patriarchom wizytę w Syrii, która mogłaby posłużyć do pojednania i zapewne zostałaby też wykorzystana propagandowo. Poprzedni patriarcha Nasr Allah Butrus Sufajr zawsze odrzucał propozycję wyjazdu do Syrii i uczynił to nawet podczas pielgrzymki Jana Pawła II do tego kraju w 2001 roku²²¹. Aktualny patriarcha maronicki porzucił to twarde stanowisko i w 2013 roku udał się do Syrii, gdzie wziął udział w intronizacji nowego prawosławnego patriarchy Antiochii Jana X. Już po swojej nominacji kardynalskiej w 2012 roku Ar-Ra’i wyraził chęć odwiedzenia Syrii, co spotkało się z negatywnymi reakcjami w Libanie antysyryjskiego parlamentarnego Sojuszu 14 marca²²². Po wizycie u prezydenta Sarkozy’ego maronicki patriarcha został nawet oskarżony o nazwanie syryjskiego reżimu najbardziej demokratycznym w świecie arabskim. W odpowiedzi na oskarżenia Ar-Ra’i wyjaśnił, że chciał powiedzieć, że syryjski rząd był najbardziej tolerancyjny dla chrześcijan²²³. Bronił także swojego udziału w inauguracji Jana X, argumentując że uczestniczył także w inauguracji koptyjskiego patriarchy Tawadrosa II za rządów Bractwa Muzułmańskiego w Egipcie i weźmie także udział

---

²²¹ O. Oehring, Christen in Syrien..., dz. cyt., s. 8.

²²² Tamże.

²²³ Tamże.

w inauguracji patriarchy syryjskokatolickiego Ignacego Józefa III Junana w Bagdadzie, dodając że gdyby miała miejsce intronizacja nowego patriarchy w Jerozolimie, także wzięłby udział w ceremonii²²⁴. Aby uniknąć nieporozumień, zwierzchnik Kościoła maronickiego oznajmił syryjskiemu ambasadorowi, że nie spotka się z żadnymi przedstawicielami władz podczas swojej wizyty w Syrii²²⁵.

Syria utrzymuje stosunki dyplomatyczne ze Stolicą Apostolską. Misja dyplomatyczna Stolicy Apostolskiej mieści się w Damaszku, a obecnym nuncjuszem jest Włoch kard. Mario Zenari, który piastuje to stanowisko od 30 grudnia 2008 roku. Jest on jednym z niewielu ambasadorów, którzy pozostali w Damaszku po eskalacji syryjskiego konfliktu. W przeciwieństwie do innych hierarchów Zenari wielokrotnie wypowiadał się krytycznie o rządach Al-Asada, nie został on jednak mimo to wydalony z kraju²²⁶. Zenari został w 2016 roku mianowany przez papieża Franciszka kardynałem z zachowaniem swojej misji w Syrii, co jest ewenementem we współczesnej historii dyplomacji watykańskiej i dużym wyróżnieniem, gdyż nuncjusze papiescy zazwyczaj pozostają arcybiskupami²²⁷. Pozostawienie nuncjatury w Syrii umożliwia organizację pomocy humanitarnej wraz z Caritas Syria i innymi agencjami oraz przyczynia się do promowania pokoju. Nuncjusz opowiada się za wewnętrznym rozwiązaniem konfliktu poprzez dialog, dodaje jednak, że obecność w Syrii różnych sił zewnętrznych uniemożliwia osiągnięcie porozumienia. Pomoc międzynarodowa jest

---

²²⁴ Tamże.

²²⁵ *Visit of Lebanese Patriarch to Syria Sparks Controversy*, <https://www.al-monitor.com/pulse/originals/2013/02/lebanon-patriarch-visits-syria.html> [dostęp: 20.02.2020].

²²⁶ W wywiadzie dla portalu Crux kardynał wspomina choćby o represjach reżimu. Dodaje także, że nie może kontaktować się z żadnymi grupami opozycyjnymi, gdyż to usadowiłoby go jako przeciwnika rządu. Zob.: F. Domingues, *Envoy says everyone suffers in Syria, but Christians are 'weakest link'*, <https://cruxnow.com/interviews/2017/10/envoy-says-everyone-suffers-syria-christians-weakest-link/> [dostęp: 20.02.2020].

²²⁷ *Neuer Kardinal: „Ich widme meine Ernennung dem syrischen Volk“*, http://www.archivioradiovaticana.va/storico/2016/10/10/neuer_kardinal_widmet_ernennung_dem_syrischen_volk/de-1264030 [dostęp: 20.02.2020].

fundamentalna dla zakończenia wojny, jednak współczesne problemy Syrii, Iraku i Jemenu zostały spowodowane przez siły zewnętrzne, zwłaszcza antagonizm irańsko-saudyjski²²⁸. Nuncjusz wskazuje na wiele zagrożeń, których doświadczają chrześcijanie. Kościoły są niszczone, rabowane i profanowane, niektóre z nich są zamieniane przez islamistów w sądy szariatu. Na terenach pozostających pod kontrolą tzw. Państwa Islamskiego praktycznie nie ma chrześcijan. Sytuacja na terytoriach pod rządami innych ugrupowań wygląda nieco inaczej. Watykański dyplomata wspomina o trzech parafiach na terenie kontrolowanym przez Front an-Nusra, gdzie islamistyczni bojownicy pozwolili chrześcijanom zachować kult²²⁹.

W 2019 roku kardynał Zenari przekazał Al-Asadowi list napisany przez papieża Franciszka. Treść listu nie została ujawniona, jednak Sekretarz Stanu Stolicy Apostolskiej kard. Pietro Parolin zdradził w wywiadzie kilka jego istotnych punktów²³⁰. Papież wyraził w nim głęboką troskę o sytuację humanitarną w kraju, zwłaszcza w prowincji Idlib na północy Syrii. Głowa Kościoła katolickiego wyraziła także zaniepokojenie warunkami, w których przebywają więźniowie polityczni, wspominając o prawie rodzin do uzyskania informacji o swoich przetrzymywanych bliskich. List przypomina o potrzebie poszukiwania odpowiedniego rozwiązania politycznego, aby przewyciężyć trwający konflikt i partykularne interesy²³¹.

Stanowisko nuncjusza i Stolicy Apostolskiej różni się po części od prezentowanego przez przywódców bliskowschodnich Kościołów. Każdy z duchownych w swoich wypowiedziach kładzie nacisk na potrzebę pomocy humanitarnej i pokojowego rozwiązania konfliktu.

---

²²⁸ F. Domingues, *Envoy says everyone suffers in Syria, but Christians are 'weakest link'*, <https://cruxnow.com/interviews/2017/10/envoy-says-everyone-suffers-syria-christians-weakest-link/> [dostęp: 20.02.2020].

²²⁹ Tamże.

²³⁰ D. Rocchi, *The Pope writes to Assad. Card. Zenari (Nuncio): "Intensify efforts to end the suffering of the civilian population"*, <https://www.agensir.it/mondo/2019/07/23/the-pope-writes-to-assad-card-zenari-nuncio-intensify-efforts-to-end-the-suffering-of-the-civilian-population/> [dostęp: 20.02.2020].

²³¹ Tamże.

Kardynał Zenari nie wystosowuje jednak podobnych apeli o zaprzestanie wspierania zbrojnej opozycji przez Zachód. Jego wypowiedzi są wyważone i typowe dla dyplomaty.

Pomimo w miarę jednolitego głosu obecnych zwierzchników Kościołów w Syrii w sprawie trwającego konfliktu, nie wszyscy duchowni będący w Syrii podzielają zdanie swoich przełożonych. Włoski jezuita Paolo Dall'Oglio był znany ze swojego sprzeciwu wobec rządów Al-Asada i poparcia dla syryjskiej opozycji. Ojciec Paolo był absolwentem studiów islamistycznych i teologicznych. Działał w Syrii, gdzie zorganizował rekonstrukcję kompleksu klasztornego Mar Musa 50 km na północ od Damaszku. Był także jednym z organizatorów dialogu chrześcijańsko-muzułmańskiego. Po wybuchu rewolucji ojciec Paolo zaczął otwarcie krytykować rząd i oskarżać go o brutalność, tortury i represje. Zwrócił na siebie uwagę władz, gdy odprawił w Mar Musa uroczystości żałobne ku czci Basila Szahady, aktywisty opozycyjnego, zabitego przez siły bezpieczeństwa²³². Prawdopodobnie ze względu na włoskie obywatelstwo jezuita nie został aresztowany, jednak rząd syryjski w końcu zmusił go do opuszczenia kraju w czerwcu 2012 roku²³³. Włoski ksiądz w 2013 roku przedostał się z powrotem do Syrii na terytorium pod kontrolą rebeliantów, gdzie został w lipcu pojmany przez bojowników tzw. Państwa Islamskiego w Ar-Rakce²³⁴. W 2014 roku pojawiły się pogłoski, że jezuita został zamordowany przez ISIS, jednak nie znalazły one żadnego potwierdzenia²³⁵. W lutym 2019 roku nowe informacje mówiły, że ojciec Paolo żyje i jest przetrzymywany przez ISIS w rejonie Dajr az-Zaur, jednak po wyparciu

---

²³² C. Mende, *Confessional In-Fighting*, <https://en.qantara.de/content/massive-conflicts-within-syrian-churches-confessional-in-fighting> [dostęp: 20.02.2020].

²³³ P. Dall'Oglio, *the Syrians are in need of your personal initiative*, <https://www.change.org/p/pope-francis-the-syrians-are-in-need-of-your-personal-initiative> [dostęp: 20.02.2020].

²³⁴ U. Bacchi, *Syria: Pro-Rebel Jesuit Priest Paolo Dall'Oglio Abducted by Al-Qaida Offshoot*, <https://www.ibtimes.co.uk/italian-priest-jesuit-kidnapped-syria-islamist-paolo-497216> [dostęp: 20.02.2020].

²³⁵ U. Bacchi, *Syria: Pro-Rebel Jesuit Priest Paolo Dall'Oglio Executed*, <https://www.ibtimes.co.uk/syria-jesuit-priest-paolo-dall-oglio-killed-498510> [dostęp: 20.02.2020].

dżihadystów z regionu nie został odnaleziony²³⁶. Los zakonnika do dzisiaj pozostaje nieznanym.

Ojciec Paolo napisał list do papieża Franciszka, w którym namawiał go do wsparcia syryjskiej rewolucji, którą uważał za ruch demokratyczny²³⁷. Wielokrotnie także zarzucał duchownym w Syrii uległość wobec reżimu, a struktury kościelne miałyby być według niego zinfiltrowane przez syryjskie tajne służby²³⁸. Nawoływał do ustąpienia Al-Asada, a chrześcijanom, którzy wyrażali obawy o zachowanie świeckiego charakteru porewolucyjnej Syrii i radykalizację opozycji, zarzucał islamofobię²³⁹. Działaniem, które prawdopodobnie zadecydowało o jego wygnaniu, było wysłanie listu do sekretarza generalnego ONZ Kofiego Anana, w którym pisał o potrzebie transformacji politycznej w Syrii pod okiem ONZ i wysłaniu niebieskich hełmów do monitorowania rozejmu²⁴⁰.

Trudno jednak znaleźć wśród pozostałych duchownych osoby o podobnych poglądach co ojciec Paolo. Rozwój konfliktu pokazał jednak, że to hierarchowie i chrześcijanie obawiający się muzułmańskiego radykalizmu mieli rację. Syryjska opozycja się zradykalizowała i została całkowicie zdominowana przez ugrupowania islamistyczne, wykluczające jakąkolwiek możliwość świeckiego charakteru państwa. Syria w wizji islamistów ma być państwem opartym na prawie szariat.

Należy pochylić się nad zarzutami, które wysuwał włoski ksiądz wobec syryjskiej hierarchii kościelnej. Jego zdaniem poparcie władz

---

²³⁶ *Father Dall'Oglio alive – report*, https://www.ansa.it/english/news/general_news/2019/02/07/father-dalloglio-alive-report_a79a3a76-f5a3-4d79-ab19-c0b7671ee5f5.html [dostęp: 20.02.2020].

²³⁷ P. Dall'Oglio, *the Syrians are in need of your personal initiative*, <https://www.change.org/p/pope-francis-the-syrians-are-in-need-of-your-personal-initiative> [dostęp: 20.02.2020].

²³⁸ N. MacFarquhar, *Syria Expels Jesuit Priest Who Spoke for Change*, <https://www.nytimes.com/2012/06/21/world/middleeast/syria-expels-activist-roman-catholic-priest.html?pagewanted=all> [dostęp: 20.02.2020].

²³⁹ P. McDonnell, *Priest stands with opposition in Syria*, <https://www.latimes.com/archives/la-xpm-2012-jul-08-la-fg-syria-priest-20120708-story.html> [dostęp: 20.02.2020].

²⁴⁰ P. Dall'Oglio, *Syria, an open letter to Kofi Annan*, http://www.popoli.info/EasyNe2/Idee/Syria_an_open_letter_to_Kofi_Annan.aspx [dostęp: 20.02.2020].

kościelnych dla reżimu miałyby być efektem kontrolowania ich przez syryjskie służby. Analizowane wypowiedzi hierarchów nie wydają się być jednak jakimiś pochwałami na cześć rządu. Przebija z nich realizm polityczny, chrześcijanie pozbawieni alternatywy popierają Al-Asada, gdyż tylko świeckie rządy partii Ba'as są gwarantem ich bezpieczeństwa i zachowania równego statusu wobec muzułmańskiej większości. Hierarchowie wielokrotnie zaznaczali też, że rządy Al-Asada pomimo swoich wad są w tej chwili jedyną dopuszczalną możliwością. Z wypowiedzi zwierzchników Kościołów wyłania się wspólne i spójne stanowisko, a to, że w podobnym tonie wypowiadają się hierarchowie rezydujący poza Syrią, raczej przeczy tezie o zdominowaniu struktur kościelnych przez syryjski wywiad. Jednak nie można do końca wykluczyć wpływu służb na hierarchię kościelną. W zamian za unikanie krytyki reżimu, służby syryjskie mogą dawać swobodę Kościołom w posłudze duchowej i pomocy humanitarnej.

Wypowiedzi przywódców chrześcijan mogą być błędnie zinterpretowane przez odbiorcę nieznającego się na realiach wojny w Syrii. Tak naprawdę nie wyrażają one poparcia dla Al-Asada, ale bardziej wskazują na niemożność jakiegokolwiek dialogu z islamską opozycją. Poparcie dla obecnego rządu jest zatem spowodowane brakiem alternatywy. Od początku konfliktu chrześcijanie żywili obawy co do konsekwencji nagłej zmiany systemu i możliwego wzrostu islamskiego radykalizmu. Jak pokazał późniejszy rozwój wydarzeń wojny w Syrii, ich obawy były w pełni uzasadnione. Dobrze oddaje to anegdota z wywiadu z belgijskim księdzem Danielem Maesem z klasztoru Qara na północ od Damaszku. Jeden z dziennikarzy przeprowadzających rozmowę zaczął od pytania czy jego rozmówca jest zwolennikiem Al-Asada. Belgijski duchowny odpowiedział: „Jeśli publicznie powiedziałbym, że jestem przeciwko terrorystom zabijającym naszego belgijskiego premiera Michaela, czy to czyni mnie zwolennikiem Michaela albo opłacanym fanem belgijskiego reżimu?”²⁴¹.

²⁴¹ B. Azizi, *Father Daniel in Syria: "There Never Was a Popular Uprising in Syria"*, <https://www.globalresearch.ca/sott-net-interview-with-father-daniel-in-syria-there-never-was-a-popular-uprising-in-syria/5596168> [dostęp: 20.02.2020].

Damaszek jest także ważnym miejscem dla szyitów. Na zdjęciu sanktuarium As-Sajjida Zajnab na przedmieściach Damaszku – jedno z najważniejszych miejsc pielgrzymkowych islamu szyickiego

Zakończenie

Chrześcijanie stanowią ważny element mozaiki społeczno-religijnej Syrii. Tereny te już od starożytności były ważnym ośrodkiem chrześcijaństwa i miały wpływ na kształtowanie się doktryny nowej religii. Chrześcijanie jako warstwa lepiej wykształcona odegrali ważną rolę w kształtowaniu się syryjskiej myśli narodowej i państwowości. XX wiek i rządy partii Ba'as były dla syryjskich chrześcijan okresem stabilnego rozwoju i swobody w praktykowaniu swojej wiary. Arabska Wiosna zaburzyła ten rozwój i w wielu miejscach wyniosła do władzy ugrupowania politycznego islamu. Mając w pamięci masakry z przeszłości oraz widząc, jak sytuacja rozwinęła się w sąsiednich krajach, syryjscy chrześcijanie bardzo sceptycznie i z dystansem podszli do wybuchu rewolucji w ich kraju. Jak pokazał rozwój wydarzeń, ich obawy nie były bezpodstawne, już na początku bowiem islamiści zdążyli utrwalić swoje wpływy w szeregach syryjskiej opozycji. Nawet gdyby w Syrii obalono prezydenta i wprowadzono demokrację, to przykład Egiptu pokazuje, że w wyniku wolnych wyborów władzę mogłyby zdobyć ugrupowania odwołujące się do politycznego islamu, co dla syryjskich mniejszości oznaczałoby marginalizację i koniec świeckich rządów partii Ba'as, gdzie przynależność religijna nie odgrywała istotnej roli w relacjach społecznych. Bractwo Muzułmańskie cieszyło się poparciem wśród sunnickiej większości, co pokazuje, że taki scenariusz byłby jak najbardziej realny.

Brak stanowczej reakcji państw Zachodu na radykalizację syryjskiej opozycji przyczynił się do zwiększenia siły ugrupowań islamicznych i dżihadystycznych. Mniejszości religijne stały się celem ataków ze strony radykałów, dla syryjskich chrześcijan jedyną opcją stała się zatem emigracja lub opowiedzenie się po stronie Baszszara

al-Asada. Rząd syryjski widział w mniejszościach szansę na swoje przetrwanie, stąd zaczął prezentować się jako obrońca mniejszości religijnych przed islamskim fundamentalizmem.

Chrześcijanie nie chcieli, aby rebelia zinfiltrowała ich dzielnice i zaczęli tworzyć lokalne siły samoobrony, otrzymując broń od Damaszku. W niektórych przypadkach formacje te przekształciły się w prorządowe milicje chrześcijańskie z własnymi nazwami, symbolami i dowództwem.

Nieco inaczej sytuacja potoczyła się w północno-wschodniej Syrii, gdzie Asyryjczycy z powodu panarabskiej ideologii partii Ba'as nie byli pozytywnie nastawieni do rządu w Damaszku. Wycofanie się sił rządowych z tego rejonu i przejęcie nad nim kontroli przez ugrupowania kurdyjskie wymusiło chrześcijańsko-kurdyjski sojusz. Asyryjscy chrześcijanie utworzyli szereg milicji walczących wraz z Kurdami przeciwko tzw. Państwu Islamskiemu. Sojusz ten, zważywszy na skomplikowaną historię stosunków asyryjsko-kurdyjskich, nie przebiegał jednak bez napięć.

Obecne poparcie chrześcijan dla Baszszara al-Asada wynika z braku alternatywy. Syryjska opozycja poniosła klęskę, próbując przeciągnąć chrześcijan na swoją stronę. Żadne chrześcijańskie oddziały nie walczyły po stronie rebeliantów, a udział chrześcijan w politycznych strukturach opozycji ograniczył się zaledwie do kilku osób. Błędem opozycji było pozwolenie na wzrost ugrupowań islamistycznych wewnątrz rebelii. Rewolucjoniści zaczęli walczyć w ramię w ramię z radykalnymi islamistami przeciwko świeckiemu prezydentowi. Ten taktyczny sojusz zakończył się całkowitym rozpadem syryjskiej opozycji, która została zastąpiona przez ugrupowania dżihadystyczne, często złożone z zagranicznych bojowników. W tej sytuacji upadek rządu w Damaszku oznaczałby kres pokojowej koegzystencji religijnej w tym kraju. Chrześcijanie sceptyczni wobec Al-Asada, czy nawet początkowo popierający rebelię, zmienili swoją orientację na rzecz rządu, który stał się gwarantem bezpieczeństwa i zaporą przed radykalnym islamem.

W przeciwieństwie jednak do syryjskich Kurdów, chrześcijanie nie stali się osobną stroną w wojnie. Odsetek chrześcijan w społeczeństwie

syryjskim malarz z powodu migracji i utracili oni możliwość stania się osobnym podmiotem konfliktu, tak jak to było w przypadku maronitów w czasie wojny domowej w Libanie. Chrześcijanie mogli zatem tylko opowiedzieć się po tej stronie, która najlepiej gwarantowała ich interesy. Podział ten przebiega dziś na linii strona rządowa – Kurdowie, gdyż tylko te strony syryjskiej układanki opowiadają się za sekularyzmem i są przeciwko politycznemu islamowi.

Ze względu na charakter konfliktu nie należy zaangażowania chrześcijan po stronie rządowej utożsamiać z poparciem dla obecnego systemu politycznego. Konflikt w Syrii z wojny domowej ewoluował w konflikt umiędzynarodowiony i chrześcijanie walczący po stronie Syryjskiej Republiki Arabskiej nie czynią tego z powodu poparcia dla przedwojennych autorytarnych rządów. Po radykalizacji rebelii i przy zaangażowaniu tak wielu państw, na konflikt syryjski należy spojrzeć przez pryzmat agresji zewnętrznej. Osoby, które podejmują walkę w siłach rządowych, czynią to ze względu na zewnętrzną agresję, która jest egzystencjalnym zagrożeniem dla ich wolności i tożsamości, a nie ze względu na swoje poparcie dla rządu syryjskiego.

Wydaje się, że przy obecnym rozwoju wypadków skupiska chrześcijan w Syrii przetrwają, choć będą mocno uszczuplone. Największe ośrodki miejskie na zachodzie kraju, takie jak Aleppo, Damaszek czy Latakia posiadają znaczne skupiska chrześcijan. W niektórych miejscach liczba wyznawców Chrystusa wzrosła w wyniku wewnętrznej migracji. Sytuacja we wschodniej Syrii prezentuje się jednak mniej optymistycznie. Działalność tzw. Państwa Islamskiego, niestabilna sytuacja polityczna oraz ciągła groźba tureckiej inwazji przyczyniły się do *exodusu* chrześcijan z tej części kraju. Niektóre obszary, jak osady w dolinie rzeki Chabur, wyludniły się całkowicie. Przetrwanie tradycyjnej społeczności asyryjskiej, która osiadła w północno-wschodniej Syrii w I poł. XX wieku, stoi dziś pod znakiem zapytania.

Przestały także istnieć społeczności chrześcijan w miastach, które znalazły się pod kontrolą radykalnych ugrupowań dżihadystycznych. Chrześcijanie, którzy wyjechali z Syrii do krajów zachodnich, nie wyrażają woli powrotu. Wydaje się, że okres stabilizacji

i bezpieczeństwa, którym cieszyli się bliskowschodni chrześcijanie, przeminął bezpowrotnie wraz z wybuchem Arabskiej Wiosny.

Bez wątplenia wpływ na taki rozwój wydarzeń miały geografia i demografia Syrii. Chrześcijanie wraz z alawitami, szyitami oraz druzami zamieszkiwali zachodnią Syrię, która pozostała pod kontrolą rządu. Enklawy asyryjskie na północnym wschodzie były natomiast oddzielone od zachodniej metropolii pasem prowincji sunnickiej, gdzie rebelia zyskała szczególne poparcie. Spowodowało to oddzielenie się tych terenów od Damaszku. Na szczęście dla asyryjskich chrześcijan Kurdowie zamieszkujący północno-wschodnią Syrię również sprzeciwiali się wizji islamizacji systemu politycznego. Uchroniło to tamtejsze chrześcijańskie społeczności przed zagładą.

Syria wraz z sąsiadującym Libanem ze swoją religijno-etniczną mozaiką pozostawała ewenementem na mapie Bliskiego Wschodu. W kraju tym można spotkać chrześcijan wszystkich denominacji, sięgających korzeniami starożytności. Wskutek destabilizacji bliskowschodnich państw i fali migracji egzystencja chrześcijan na w Syrii stoi pod znakiem zapytania. Istotnym elementem przeciwdziałania *exodusowi* syryjskich chrześcijan powinno być zapewnienie ochrony i wsparcia tym społecznościom. Główną zaporą, która wydaje się blokować jakąkolwiek pomoc w szerszym zakresie, są zachodnie sankcje nałożone na Syrię. Uderzają one w ludność cywilną, nie ma możliwości wykonania przelewów bankowych i transferu pieniędzy. Syryjska lira w momencie pisania zakończenia tej publikacji doświadcza największego załamania od początku konfliktu wskutek nowych amerykańskich sankcji, zwanych Ustawą Cezara¹. Choć Syria wygrała konfrontację zbrojną, stoi ona teraz przed widmem poważnego kryzysu ekonomicznego i humanitarnego. Nowe sankcje amerykańskie mogą osiągnąć to, czego nie udało się syryjskiej rebelii i doprowadzić do zmiany władzy w Damaszku.

---

¹ Pełny tekst ustawy, zob.: <https://www.congress.gov/116/bills/s52/BILLS-116s52is.pdf> [dostęp: 20.02.2020].

Bibliografia

Źródła:

- A Statement Issued by the Patriarchates of Antioch and all the East for the Greek Orthodox, Syrian Orthodox, and Greek-Melkite Catholic Damascus, 14 April 2018*, <https://www.antiochpatriarchate.org/en/page/-/بيان-صادر-عن-بطريركيات-أنطاكية-وسائر-المشرق-للروم-الأرثوذكس-وللسريان-1918/٢٠١٨-نيسان-١٤-دمشق-الكاثوليك-الملكيين-للروم-الملكيين-الكاثوليك-دمشق-١٤-نيسان-٢٠١٨> [dostęp: 20.02.2020].
- Abducted Syrian Christians moved to militant stronghold*, <https://gulfnnews.com/world/mena/abducted-syrian-christians-moved-to-militant-stronghold-1.1463171> [dostęp: 22.02.2019].
- Aboufadel L., *Christian Forces Fight Back Against ISIS in East Homs: Several Hilltops Captured Near Maheen*, <https://www.almasdarnews.com/article/christian-forces-fight-back-against-isis-in-east-homs-several-hilltops-captured-near-maheen/> [dostęp: 20.02.2020].
- Aboufadel L., *Government, Assyrian forces capture more territory from Kurdish troops in Qamishli*, <https://www.almasdarnews.com/article/government-assyrian-forces-capture-territory-kurdish-troops-qamishli/> [dostęp: 20.02.2020].
- Aboufadel L., *IRGC, Hezbollah plan to link Baghdad to Damascus through Albukamal crossing* <https://mobile.almasdarnews.com/article/irgc-hezbollah-plan-link-baghdad-damascus-albukamal-crossing/> [dostęp: 2.02.2018].
- Aboufadel. L., *Pro-government Assyrian forces arrive in Deir Ezzor for offensive*, <https://www.almasdarnews.com/article/pro-government-assyrian-forces-arrive-deir-ezzor-offensive/> [dostęp: 20.02.2020].

- Abuzeid R., *The Jihad Next Door The Syrian roots of Iraq's newest civil war*, <https://www.politico.com/magazine/story/2014/06/Al-Qaeda-iraq-syria-108214> [dostęp: 20.02.2020].
- Al-Qaeda theorist al-Suri reportedly released from prison in Syria*, <https://icsr.info/2012/02/03/Al-Qaeda-theorist-al-suri-reportedly-released-from-prison-in-syria/> [dostęp: 20.02.2020].
- American-Mesopotamian Organization Statement on the formation of a united military command in Khabur-Syria under the name "The General Command of Ashur Forces"*, <https://www.facebook.com/381284348688694/photos/a.389820927835036/1111094812374307/> [dostęp: 22.02.2019].
- Americans are training Syria rebels in Jordan: Spiegel*, <https://www.reuters.com/article/us-syria-crisis-rebels-usa-idUSBRE9290FI20130310> [dostęp: 20.02.2020].
- Andersen P., *In This Sign They Will Conquer? – Christian Militias in the Syrian Conflict*, <https://www.bellingcat.com/news/mena/2017/11/04/sign-will-conquer-christian-militias-syrian-conflict/> [dostęp: 20.02.2020].
- Andrzejuk A., *Syryjskie szkoły w Edessie i Nisibis jako ogniwo pomiędzy antyczną kulturą grecką a arabskim i łacińskim średniowieczem*, http://katedra.uksw.edu.pl/awicenna/edessa_nisibis.pdf [dostęp: 20.02.2020].
- Anronhein A., *'Israel will not hesitate to destroy Syrian air defenses'*, <https://www.jpost.com/Arab-Israeli-Conflict/Israel-will-not-hesitate-to-destroy-Syrian-air-defenses-484583> [dostęp: 20.02.2020].
- Armenian fighters promise to "fight perpetrators of genocide"*, ANF-NEWS, <https://anfenglishmobile.com/rojava-northern-syria/armenian-fighters-promise-to-fight-perpetrators-of-genocide-34533> [dostęp: 20.05.2020].
- As jihadist rebels burn two Catholic churches in ar-Raqqah, Assad's enemies openly split*, <http://www.asianews.it/news-en/As-jihadist-rebels-burn-two-Catholic-churches-in-ar-Raqqah,-Assad%27s-enemies-openly-split-29128.html> [dostęp: 20.02.2020].
- Asfar R., *Aleppo Christians: A Turbulent History and the Path Ahead*, <https://www.arab-reform.net/publication/aleppo-christians-a-turbulent-history-and-the-path-ahead/> [dostęp: 20.02.2020].

- Assad's Thugs Beat Syrian Christian Activist in Cairo*, <https://www1.cbn.com/global/2012/02/23/assads-thugs-beat-syrian-christian-activist-in-cairo> [dostęp: 20.02.2020].
- Assyrians and Kurds clash for first time in north Syria*, <https://www.aljazeera.com/news/2016/01/assyrians-kurds-qamishli-160112165041894.html> [dostęp: 20.02.2020].
- Assyrian Federations Accuse YPG Kurds of Assassinating Assyrian Military Leader*, AINA News, <http://www.aina.org/news/20150522205619.htm> [dostęp: 22.02.2019].
- Assyrian Female Fighters Joined Battlefronts Against ISIS in Northeastern Syria*, <http://aina.org/news/20151219152717.htm> [dostęp: 22.02.2019].
- Assyrian Leader: Kurds in Syria Must Accept Real Power Sharing*, <http://www.aina.org/news/20140315151229.htm> [dostęp: 22.02.2019].
- Assyrian Organizations Issue Joint Statement on Human Rights Violations in North-east Syria*, <http://www.aina.org/news/20151110161115.htm> [dostęp: 22.02.2019].
- Assyrians seek self-management in Hasaka over deal with PYD*, <https://en.zamanalwsl.net/news/article/25221> [dostęp: 22.02.2019].
- Azizi B., *Father Daniel in Syria: "There Never Was a Popular Uprising in Syria"*, <https://www.globalresearch.ca/sott-net-interview-with-father-daniel-in-syria-there-never-was-a-popular-uprising-in-syria/5596168> [dostęp: 20.02.2020].
- Bacchi U., *Syria: Pro-Rebel Jesuit Priest Paolo Dall'Oglio \Abducted by Al-Qaida Offshoot*, <https://www.ibtimes.co.uk/italian-priest-jesuit-kidnapped-syria-islamist-paolo-497216> [dostęp: 20.02.2020].
- Bacchi U., *Syria: \Pro-Rebel Jesuit Priest Paolo Dall'Oglio Executed*, <https://www.ibtimes.co.uk/syria-jesuit-priest-paolo-dall-oglio-killed-498510> [dostęp: 20.02.2020].
- Battle for Kobane: Key events*, <http://www.bbc.com/news/world-middle-east-29688108> [dostęp: 20.02.2020].
- Bassam L. Perry T., *How Iranian general plotted out Syrian assault in Moscow* <https://www.reuters.com/article/us-mideast-crisis-syria-so>

- leimani-insigh/how-iranian-general-plotted-out-syrian-assault-in-moscow-idUSKCN0S02BV20151006. [dostęp: 2.02.2018].
- Bertrand N., *Syria 'is being swallowed whole by its clients': Assad may be losing control over his own militias*, <https://www.businessinsider.com/syrian-regime-militias-becoming-warlords-2016-8?r=US&IR=T> [dostęp: 20.02.2020].
- Beshara, A., *Where we stand!*, <http://www.ssnp.com/old/ourstand.htm> [dostęp: 12.06. 2017].
- Bethnahrin Women Protection Forces Founded against ISIS*, BIA News, <http://bianet.org/english/women/167293-bethnahrin-women-protection-forces-founded-against-isis> [dostęp: 24.02.2019].
- Burke J., *Al-Qaida leader Zawahiri urges Muslim support for Syrian uprising*, <https://www.theguardian.com/world/2012/feb/12/alqaida-zawahiri-support-syrian-uprising> [dostęp: 20.02.2020].
- Busse A., *Za ideę Wielkiej Syrii – historia i ideologia Syryjskiej Partii Socjal-Nacjonalistycznej*, <https://kierunki.info.pl/2016/12/adam-busse-idee-wielkiej-syrii-historia-ideologia-syryjskiej-partii-socjal-nacjonalistycznej/> [dostęp: 22.02.2019].
- Cafiero G., *China plays the long game on Syria*, <https://www.mei.edu/publications/china-plays-long-game-syria> [dostęp: 20.02.2020].
- Christian militia standing behind Assad*, CNN, <https://www.youtube.com/watch?v=FQIrSR6tKJg&list=PLlRpPxIGy2m3KbvHYFtyHHmA-5zHrN7G3I&index=5> [dostęp: 20.02.2020].
- Christians, Armenians and Assyrians*, <https://minorityrights.org/minorities/christians-armenians-and-assyrians/> [dostęp: 20.02.2020].
- Chufi, F., *Syryjska Partia Socjal-Nacjonalistyczna w wojnie w Syrii*, <http://xportal.pl/?p=12428> [dostęp: 22.02.2019].
- Churches*, <http://synod-sl.org/churches/> [dostęp: 20.02.2020].
- Cisło W., Cyfka R., (red.), *Prześladowani i zapomniani. Raport o prześladowaniach chrześcijan w latach 2011–2012, Pomoc Kościołowi w Potrzebie*, Warszawa 2013.
- Cisło W., Dąbrowski M., (red.), *Prześladowani i zapomniani. Raport o prześladowaniach chrześcijan w latach 2013–2015, Pomoc Kościołowi w Potrzebie*, Wydawnictwo „Bernardinum”, Pelplin 2015.

- Cloud D., Abdulrahim R., *U.S. has secretly provided arms training to Syria rebels since 2012*, <https://www.latimes.com/world/middleeast/la-xpm-2013-jun-21-la-fg-cia-syria-20130622-story.html> [dostęp: 20.02.2020].
- Commins D., Lesch D., *Historical Dictionary of Syria*, The Scarecrow Press, Inc Lahnam, Plymouth 2014.
- Courtney M., *(Female) Suicide Bombers*, http://www.huffingtonpost.com/courtney-e-martin-/female-suicide-bombers_b_116773.html [dostęp: 22.02.2019].
- Dagher S., *Syrian Conflict Draws In Christians*, <https://www.wsj.com/articles/SB10001424052702303644004577524653025270434> [dostęp: 20.02.2020].
- Dall'Oglio P., *Syria, an open letter to Kofi Annan*, http://www.popoli.info/EasyNe2/Idee/Syria_an_open_letter_to_Kofi_Annan.aspx [dostęp: 20.02.2020].
- Dall'Oglio P., *the Syrians are in need of your personal initiative*, <https://www.change.org/p/pope-francis-the-syrians-are-in-need-of-your-personal-initiative> [dostęp: 20.02.2020].
- Daloglu T., *Salafists Vow to Fight Until There Is 'Islamic State in Syria'*, <https://www.al-monitor.com/pulse/originals/2013/01/fighter-syria-aleppo-turkey.html> [dostęp: 20.02.2020].
- Dla Xportalu: Wissam Samia (Syryjska Partia Socjal-Nacjonalistyczna)*, <http://xportal.pl/?p=9148> [dostęp: 22.02.2019].
- Dokumenty soborów powszechnych*, t. 1, Wydawnictwo WAM, Kraków 2002.
- Domaradzki S., *Porozumienie Turcja-UE: skuteczne czy niezbędne?*, https://ec.europa.eu/poland/news/180612_EU_Turkey_migration_pl [dostęp: 20.02.2020].
- Domingues F., *Envoy says everyone suffers in Syria, but Christians are 'weakest link'*, <https://cruxnow.com/interviews/2017/10/envoy-says-everyone-suffers-syria-christians-weakest-link/> [dostęp: 20.02.2020].
- Drott C., *Qamishli's Cold War*, <https://middle-east-online.com/en/qamishli's-cold-war> (dostęp 21.01.2019).

- Drott C, *The Revolutionaries of Bethnahrin*, <http://www.warscapes.com/reportage/revolutionaries-bethnahrin> [dostęp: 21.02.2019].
- Encyclopedia Britannica*, <https://www.britannica.com/event/Syrian-Civil-War/Uprising-in-Syria-2011> [dostęp: 20.02.2020].
- Encyklopedia PWN*, <https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/millet;3941519.html> [dostęp: 10.02.2019].
- Esparza D., *Czy w tej jaskini święty Piotr odprawił mszę?*, <https://pl.aleteia.org/2016/07/08/czy-w-tej-jaskini-sw-piotr-odprawial-msze/> [dostęp: 20.02.2020].
- Executive Board of Democratic Syria Assembly elected*, ANHA, <https://web.archive.org/web/20170402080909/http://en.hawarnews.com/executive-board-of-democratic-syria-assembly-elected/> [dostęp: 22.02.2019].
- Father Dall'Oglio alive – report*, https://www.ansa.it/english/news/general_news/2019/02/07/father-dalloglio-alive-report_a79a3a76-f5a3-4d79-ab19-c0b7671ee5f5.html [dostęp: 20.02.2020].
- First Armenian Evangelical Emmanuel Church – Aleppo*, <https://www.facebook.com/emmanuel.church.official/> [dostęp: 20.02.2020].
- Fisk R., *Iran to send 4,000 troops to aid President Assad forces in Syria*. The Independent. <https://www.independent.co.uk/news/world/middle-east/iran-to-send-4000-troops-to-aid-president-assad-forces-in-syria-8660358.html>. [dostęp: 2.02.2018].
- Galeotti M., *The three faces of Russian Spetsnaz in Syria*, <https://warontherocks.com/2016/03/the-three-faces-of-russian-spetsnaz-in-syria/> [dostęp: 20.02.2020].
- Glass C., *The Battle for Kessab*, <https://granta.com/the-battle-for-kessab/> [dostęp: 20.02.2020].
- Gledhill R., *Syrian Christian leader tells West: ‘Stop arming terror groups who are massacring our people’*, <http://www.christiantoday.com/article/syrian.christian.leader.tells.west.stop.arming.terror.groups.who.are.massacring.our.people/57747.htm> [dostęp: 20.02.2020].
- Gross T., *Tom Gross: The true face of ‘human rights’ at the UN*, <https://nationalpost.com/opinion/tom-gross-the-true-face-of-human-rights-at-the-un> [dostęp: 20.02.2020].

- His Beatitude John X Patriarch of Antioch and all the East*, <https://www.antiochpatriarchate.org/en/page/ecclesistical-career/39/> [dostęp: 20.02.2020].
- His Holiness Patriarch Ignatius Aphrem II*, <https://syriacpatriarchate.org/patriarch/> [dostęp: 20.02.2020].
- Immigration Threatens the Assyrian Community in Syria*, <https://www.rozana.fm/en/home/reports/3/advance-contents/1114/immigration-threatens-the-assyrian-community-in-syria> [dostęp 22.02.2019].
- Insight: Battered by war, Syrian army creates its own replacement*, <https://www.reuters.com/article/us-syria-crisis-paramilitary-insight/insight-battered-by-war-syrian-army-creates-its-own-replacement-idUSBRE93K02R20130421> [dostęp: 20.02.2020].
- Insight: Minority militias stir fears of sectarian war in Damascus*, <https://www.reuters.com/article/us-syria-crisis-militias/insight-minority-militias-stir-fears-of-sectarian-war-in-damascus-idUSBRE88612V20120907> [dostęp: 20.02.2020].
- Interview with Christian SMC fighters and local Sunni Arabs who fights along YPG and YPJ*, <https://www.youtube.com/watch?v=LHjLsXht-pvA> [dostęp: 22.02.2019].
- Isaac M., *The Assyrians of Syria: History and Prospects*, <https://www.joshualandis.com/blog/the-assyrians-of-syria-history-and-prospects-by-mar-dean-isaac/> [dostęp: 22.02.2019].
- ISI Confirms That Jabhat Al-Nusra Is Its Extension In Syria, Declares 'Islamic State Of Iraq And Al-Sham' As New Name Of Merged Group*, <https://web.archive.org/web/20141006085808/http://www.memri.org/report/en/0/0/0/0/0/0/7119.htm> [dostęp: 20.02.2020].
- ISIS releases 42 Christian hostages northeast Syria*, <http://aranews.net/files/2016/02/isis-releases-final-batch-of-christian-hostages-northeast-syria/> [dostęp: 22.02.2019].
- 'Israel strikes Syrian weapons en route to Hezbollah'*, <https://www.jpost.com/Defense/Israel-strikes-Syrian-weapons-en-route-to-Hezbollah> [dostęp: 20.02.2020].

- Iran accused of setting up pro-Assad militias*, <http://www.aljazeera.com/news/americas/2012/08/20128154537913351.html> [dostęp: 2.02.2018].
- Iraqi official: Jihadists, weapons 'moving from Iraq to Syria'*, <https://egyptindependent.com/iraqi-official-jihadists-weapons-moving-iraq-syria/> [dostęp: 20.02.2020].
- Jan Damasceński, „*O herezjach*” [w:] „*Dialektyka albo rozdziały filozoficzne. O herezjach*”, ŻMT 59, Kraków 2011.
- Janbazian R., *Surviving Aleppo: An Interview with Nerses Sarkissian*, <https://armenianweekly.com/2015/12/09/surviving-aleppo/> [dostęp: 20.02.2020].
- Jangling sectarian nerves*, <https://www.economist.com/middle-east-and-africa/2012/01/07/jangling-sectarian-nerves> [dostęp: 20.02.2020].
- Jenkins P., *Did You Know that the Radicals of the Middle East Used to Be Christians?*, <http://historynewsnetwork.org/article/1640#sthash.VR0pVy1g.dpuf> [dostęp: 22.02.2019].
- July-December, 2010 International Religious Freedom Report*, Bureau of Democracy, Human Rights, and Labor 2011, s. 1, <https://2009-2017.state.gov/documents/organization/171745.pdf> [dostęp: 20.02.2020].
- Katolickie Kościoły Wschodnie*, <https://kosciol.wiara.pl/doc/567971.Katolickie-Koscioly-Wschodnie/6> [dostęp: 20.02.2020].
- Kawakibi S., *The Migration of Syrian Christians*, <https://www.mei.edu/publications/migration-syrian-christians> [dostęp: 20.02.2020].
- Karouny M., *Insight: Syria's Nusra Front eclipsed by Iraq-based al Qaeda*, <https://www.reuters.com/article/us-syria-crisis-nusra/insight-syrias-nusra-front-eclipsed-by-iraq-based-Al-Qaeda-idUSBRE94G-0FY20130517> [dostęp: 20.02.2020].
- Karouny M., *Syria to send in army after 120 troops killed*, <https://ca.reuters.com/article/topNews/idCATRE7553AI20110606> [dostęp: 20.02.2020].
- Khalaf R., Smith A., *Qatar bankrolls Syrian revolt with cash and arms*, <http://ig-legacy.ft.com/content/86e3f28e-be3a-11e2-bb35-00144fe-ab7de> [dostęp: 20.02.2020].

- Kobeszko Ł., *Jan X prosi Andrzeja Dudę*, <http://wiesz.com.pl/2016/08/19/jan-x-prosi-andrzeja-dude/> [dostęp: 20.02.2020].
- Komentarz PISM: *Arabski kryzys dyplomatyczny*, https://www.pism.pl/publikacje/Komentarz_PISM__Arabski_kryzys_dyplomatyczny [dostęp: 20.02.2020].
- Koniec tajnego programu CIA w Syrii*, <https://www.defence24.pl/koniec-tajnego-programu-cia-w-syrii> [dostęp: 20.02.2020].
- Kropidłowski M., *Malula – ostatnia ostoja języka aramejskiego*, <https://www.ekumenizm.pl/religia/inne/malula-ostatnia-ostoja-jezyka-aramejskiego/> [dostęp: 20.02.2020].
- Kubiak M., *Syryjscy Ormianie wracają na Kaukaz*, <http://www.kaukaz.net/cgi-bin/bloxxom.cgi/polish/syryjscy-ormanie> [dostęp: 20.02.2020].
- Kurdish forces capture key IS Syria bastion: Monitor*, <http://english.ahram.org.eg/NewsContent/2/8/124095/World/Region/Kurdish-forces-capture-key-IS-Syria-bastion-Monito.aspx> [dostęp: 22.02.2019].
- KoukiH., *Why Won't Obama Help My Syrian Christian Family?*, <https://www.the-dailybeast.com/why=-wont-obama-help-my-syrian-christian-family?ref=author> [dostęp: 20.02.2020].
- Landis J., *Free Syrian Army Founded by Seven Officers to Fight the Syrian Army*, <https://www.joshualandis.com/blog/free-syrian-army-established-to-fight-the-syrian-army/> [dostęp: 20.02.2020].
- Landis J., *Western Press Mised – Who Shot the Nine Soldiers in Banyas? Not Syrian Security Forces*, <https://www.joshualandis.com/blog/western-press-mised-who-shot-the-nine-soldiers-in-banyas-not-syrian-security-forces/> [dostęp: 20.02.2020].
- MacFarquhar N., *Syria Expels Jesuit Priest Who Spoke for Change*, <https://www.nytimes.com/2012/06/21/world/middleeast/syria-expels-activist-roman-catholic-priest.html?pagewanted=all> [dostęp: 20.20.2020].
- Maclean W., *Analysis – Desertions show unease growing in Syrian army*, <https://af.reuters.com/article/worldNews/idAFTRE7861TB20110907> [dostęp: 20.02.2020].
- Maksan O., *Patriarch Takes 'Painful' Stock of ISIS-ravaged Syrian Town*, <https://zenit.org/articles/patriarch-takes-painful-stock-of-isis-ravaged-syrian-town/> [dostęp: 20.02.2020].

- Map of Syrian Civil War*, <https://syria.liveuamap.com> [dostęp: 20.02.2020].
- Masakra chrześcijan w Syrii. „To największa rzeź od 2,5 roku”*, http://konflikty.wp.pl/kat,127354,title,Masakra-chrzescijan-w-Syrii-To-najwieksza-rzez-od-25-roku,wid,16135527,wiadomosc.html?ti-caid=119694&_tictsn=5 [dostęp: 22.02.2019].
- McDonnel P., *Priest stands with opposition in Syria*, <https://www.latimes.com/archives/la-xpm-2012-jul-08-la-fg-syria-priest-20120708-story.html> [dostęp: 20.02.2020].
- Meier M., *«Es gibt keinen Grund, uns Christen zu hassen»*, <http://www.tagesanzeiger.ch/ausland/naher-osten-und-afrika/Es-gibt-keinen-Grund-uns-Christen-zu-hassen/story/18980662> [dostęp: 2.02.2020].
- Melhem E., *The SSNP fighting terrorism in Syria*, https://www.academia.edu/30538021/The_SSNP_fighting_terrorism_in_Syria [dostęp: 22.02.2019].
- Melkite Synod Calls for Unity Bishops Agree Reunification of Antiochian Patriarchate is Possible*, <http://www.cin.org/melkunio.html> [dostęp: 20.02.2020].
- Mende C., *Confessional In-Fighting*, <https://en.qantara.de/content/massive-conflicts-within-syrian-churches-confessional-in-fighting> [dostęp: 20.02.2020].
- Middle East unrest: Three killed at protest in Syria*, <https://www.bbc.com/news/world-middle-east-12791738> [dostęp: 20.02.2020].
- Moran T., *Could a “Nazi” Party soon rule in Syria?* <http://www.ozy.com/fast-forwardcould-a-nazi-party-soon-rule-syria/71156> [dostęp: 22.02.2019].
- Mortada R., *What does ISIS’ declaration of a caliphate mean?*, <https://web.archive.org/web/20190119080201/https://english.al-akhbar.com/node/20378> [dostęp: 20.02.2020].
- Naloty USA na siły wspierane przez Teheran. „Ataki zakończyły się sukcesem”*, <https://tvn24.pl/swiat/armia-usa-przeprowadzila-naloty-w-syrii-i-iraku-ra996522-2981571> [dostęp: 20.02.2020].
- Nardi, G. *Patriarch Ignatius Joseph III.: „Diktatur, die Gesetze respektiert, besser als Islamistenherrschaft“*, <https://katholisches.info/2015/04/18/>

- patriarch-ignatius-joseph-iii-diktatur-die-gesetze-respektiert-besser-als-islamistenherrschaft/ [dostęp: 20.02.2020].
- NATURO participate in al-Jazeera Tempest*, ANHA, <https://web.archive.org/web/20171012030803/http://en.hawarnews.com/naturo-participate-in-al-jazeera-tempest/> [dostęp: 22.02.2019].
- Neuer Kardinal: „Ich widme meine Ernennung dem syrischen Volk“*, http://www.archivioradiovaticana.va/storico/2016/10/10/neuer_kardinal_widmet_ernennung_dem_syrischen_volk/de-1264030 [dostęp: 20.02.2020].
- New Syrian Constitution Should Recognize Assyrians as Natives - Democratic Party*, Sputnik, <https://sputniknews.com/politics/201704211052844467-syrian-constitution-assyrians/> [dostęp: 22.02.2019].
- Northern Syria election results announced*, ANFNEWS, <https://anfglish.com/rojava/northern-syria-election-results-announced-23501> [dostęp: 22.02.2019].
- Nubar Ozanyan Armenian Brigade declared*, ANFNEWS, <https://anfglishmobile.com/rojava-northern-syria/nubar-ozanyan-armenian-brigade-declared-34506> [dostęp: 20.05.2020].
- Official statement from the Khabour Assyrian Council of Guardians*, <https://www.almasdarnews.com/article/official-statement-from-the-khabour-assyrian-council-of-guardians/> [dostęp: 22.02.2019].
- ONZ potwierdziła porwanie dwóch prawosławnych biskupów z Aleppo*, https://pkwp.org/newsy/syria_porwano_dwoch_biskupow [dostęp: 20.02.2020].
- Opposition Leader Leaves Syria for France, Calls for U.N. Help*, <http://www.naharnet.com/stories/en/27645> [dostęp: 20.02.2020].
- Osiecki M., *Katar: kryzys dyplomatyczny w Zatoce Perskiej*, <http://obserwatormiedzynarodowy.pl/2017/06/19/katar-kryzys-dyplomatyczny-w-zatoce-perskiej/>
- Pamuk H., Tattersall N., *Exclusive: Turkish intelligence helped ship arms to Syrian Islamist rebel areas*, <https://www.reuters.com/article/us-mideast-crisis-turkey-arms/exclusive-turkish-intelligence-helped-ship-arms-to-syrian-islamist-rebel-areas-idUSKBN0061L220150521> [dostęp: 20.02.2020].

- Patriarch Ignatius Joseph III. über Syrien: „Wir haben Angst vor Wandel“*, <https://taz.de/Patriarch-Ignatius-Joseph-III-ueber-Syrien!/5076719/> [dostęp: 20.02.2020].
- Patriarchs' message to their faithful and to their fellow-citizens in Syria*, <https://melkite.org/patriarchate/patriarchs'-message-to-their-faithful-and-to-their-fellow-citizens-in-syria> [dostęp: 20.02.2020].
- Philips D., *Research Paper: ISIS-Turkey Links*, https://www.huffpost.com/entry/research-paper-isis-turke_b_6128950 [dostęp: 20.02.2020].
- Population, total - Syrian Arab Republic*, <https://data.worldbank.org/indicator/SP.POP.TOTL?locations=SY> [dostęp: 20.02.2020].
- Presidents Vladimir Putin and Bashar Al-Assad visited Greek Orthodox Patriarchate of Antioch*, <https://orthodoxtimes.com/presidents-vladimir-putin-and-bashar-al-assad-visited-greek-orthodox-patriarchate-of-antioch/> [dostęp: 20.05.2020].
- Protestant Christianity in Syria*, <https://rlp.hds.harvard.edu/faq/protestant-christianity-syria> [dostęp: 20.02.2020].
- Protests, counter-protests as Syria death toll rises*, <http://english.ahram.org.eg/News/8591.aspx> [dostęp: 20.02.2020]
- Remnick D., *Telling the Truth About ISIS and Raqqa*, <https://www.newyorker.com/news/news-desk/telling-the-truth-about-isis-and-raqqa> [dostęp: 20.02.2020].
- Robert Ford, *U.S. Ambassador To Syria, Causes Controversy With Visit To Hama*, https://www.huffpost.com/entry/robert-ford-us-ambassador_n_893522?gucounter=1 [dostęp: 20.02.2020].
- Rocchi D., *The Pope writes to Assad. Card. Zenari (Nuncio): “Intensify efforts to end the suffering of the civilian population”*, <https://www.agensir.it/mondo/2019/07/23/the-pope-writes-to-assad-card-zenari-nuncio-intensify-efforts-to-end-the-suffering-of-the-civilian-population/> [dostęp: 20.02.2020].
- Roggio B., *Free Syrian Army commander praises Al Nusrah Front as ‘brothers’*, https://www.longwarjournal.org/archives/2013/03/free-syrian_army_com.php [dostęp: 20.02.2020].
- Russia sends 175 de-miners to Syria’s Deir al-Zor: Interfax*, <https://www.reuters.com/article/us-mideast-crisis-syria-russia/russia-send->

- s-175-de-miners-to-syrias-deir-al-zor-interfax-idUSKCN1BMOHA [dostęp: 2.02.2020].
- Samaha N., *The Eagles of the Whirlwind*, <https://foreignpolicy.com/2016/03/28/the-eagles-of-the-whirlwind/> [dostęp: 28.02.2017].
- Sherlock R. *Iran boosts support to Syria*, <http://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/middleeast/iran/10654144/Iran-boosts-support-to-Syria.html> [dostęp: 2.02.2018].
- Sherlock R, Malouf C, *Syria: Christians take up arms for first time*, <https://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/middleeast/syria/9539244/Syria-Christians-take-up-arms-for-first-time.html> [dostęp: 20.02.2020].
- SDF marching on Raqqa is mix of ethnicities, religions, genders*, <http://www.rudaw.net/english/middleeast/syria/071120162> [dostęp 22.02.2019].
- Sengupta K., *Turkey and Saudi Arabia alarm the West by backing Islamist extremists the Americans had bombed in Syria*, <https://archive.vn/20151001085600/http://www.independent.co.uk/news/world/middle-east/syria-crisis-turkey-and-saudi-arabia-shock-western-countries-by-supporting-anti-assad-jihadists-10242747.html> [dostęp: 20.02.2020].
- Settlement of the Assyrians of Iraq Report of the Committee of the Council on the Settlement of the Assyrians of Iraq in the Region of the Ghab*. Assyrian International News Agency Books Online, <http://www.aina.org/books/sota.htm> [dostęp: 20.02.2020].
- Shadid A., *Syria Escalates Crackdown as Tanks Go to Restive City*, <https://www.nytimes.com/2011/04/26/world/middleeast/26syria.html> [dostęp: 20.02.2020].
- Sousa G., *Largest Ethnic Groups In Syria*, <https://www.worldatlas.com/articles/largest-ethnic-groups-in-syria.html> [dostęp: 20.02.2020].
- Stanowisko MFS z dnia 2 kwietnia 2017, <https://www.facebook.com/SyriacMFS/photos/pcb.1140877186020989/1140876292687745/?type=3&theater> [dostęp: 22.02.2019].
- Stopka K., *Historia katolicyzmu ormiańskiego*, <http://www.ordynariat.ormianie.pl/index.php/nasz-kosciol/historia> [dostęp: 22.08.2018].

- Syria, anti-Assad rebel infighting leaves 700 dead, including civilians*, <http://www.asianews.it/news-en/Syria,-anti-Assad-rebel-infighting-leaves-700-dead,-including-civilians-30013.html> [dostęp: 20.02.2020].
- Syria conflict: Number of foreign fighters 'doubled in 16 months'*, <https://www.bbc.com/news/world-middle-east-35043939> [dostęp: 20.02.2020].
- Syria crisis: Gulf states recognise Syria opposition*, <https://www.bbc.com/news/world-middle-east-20295857> [dostęp: 20.02.2020].
- Syria: Governorates, Major Cities & Localities*, <http://www.citypopulation.de/Syria.html> [dostęp: 20.02.2020].
- Syria: Human Slaughterhouse: Mass hangings and extermination at Saydnaya Prison, Syria*, Londyn, Amnesty International 2017.
- Syria: patriarcha uniknął zamachu przy kościele, gdzie odprawiał*, http://www.archivioradiovaticana.va/storico/2016/06/20/syria_patriarcha_uniknął_zamachu_przy_kościele_gdzie_odpraw/pl-1238667 [dostęp: 20.02.2020].
- Syria Religious Composition 2018*, Gulf/2000 Project (2018), Columbia University – School of International and Public Affairs, https://gulf2000.columbia.edu/images/maps/Syria_Ethnic_Shift_2010-2018_lg.png [dostęp: 20.02.2020].
- Syria: Security Forces Barring Protesters from Medical Care*, <https://www.hrw.org/news/2011/04/12/syria-security-forces-barring-protesters-medical-care> [dostęp: 20.02.2020].
- Syria: The Bloody Long Shot*, <https://www.strategypage.com/qnd/syria/articles/20120914.aspx> [dostęp: 20.02.2020].
- Syria's beleaguered Christians*, <https://www.bbc.com/news/world-middle-east-22270455> [dostęp: 20.02.2020].
- Syria's Christian youth taking up arms against Assad*, <https://www.aa.com.tr/en/world/syrias-christian-youth-taking-up-arms-against-assad/334444> [dostęp: 20.02.2020].
- Syriac women will join Kurdish female fighters to combat ISIS terrorists: Leader*, ARA News <http://aranews.net/2015/05/syriac-women-will-join-kurdish-female-fighters-to-combat-isis-terrorists-leader/> [dostęp: 22.02.2019].

- Syrian conflict: Russian bombers use Iran base for air strikes*, <http://www.bbc.com/news/world-middle-east-37093854> [dostęp: 2.02.2018].
- Syrian loyalists take to streets in support of Assad*, <https://www.theguardian.com/world/2011/mar/29/syrian-regime-loyalists-march> [dostęp: 20.02.2020].
- Syrian Parliamentary Elections: Cynicism Wins The Day* <http://english.al-akhbar.com/content/syrian-parliamentary-elections-cynicism-wins-day> [dostęp: 22.02.2019].
- Syria Population (Live)*, <https://worldpopulationreview.com/countries/syria-population/> [dostęp: 20.02.2020].
- Syria rebels get arms from abroad -opposition source*, <https://www.reuters.com/article/syria-opposition-arms-idAFL5E8DO4PO20120224> [dostęp: 20.02.2020].
- Syrisch-Katolischer Patriarch im Gespräch: „Der Nahe Osten braucht Christen wie der Teig die Hefe“*, https://www.faz.net/aktuell/feuilleton/syrisch-katholischer-patriarch-im-gespraech-der-nahe-osten-braucht-christen-wie-der-teig-die-hefe-12777316.html?printPagedArticle=true#pageIndex_2 [dostęp: 20.02.2020].
- Syrischer Patriarch kritisiert deutsche Flüchtlingspolitik*, <https://www.faz.net/aktuell/politik/fluechtlingskrise/syrischer-patriarch-kritisiert-deutschlands-fluechtlingspolitik-13893521.html> [dostęp: 20.02.2020].
- Syryjska ruletka. „Ta wojna toczy się o gazociągi” [ANALIZA]*, <https://www.energetyka24.com/syryjska-ruletka-ta-wojna-toczy-sie-o-gazociagi-analiza> [dostęp: 20.02.2020].
- Święty Efreem Syryjczyk, diakon i doktor Kościoła*, <https://www.brewiarz.pl/czytelnia/swieci/06-09a.php3> [dostęp: 20.02.2020].
- Szlanko B., *Standing Guard*, <https://www.thenational.ae/arts-culture/standing-guard-1.284377#full> [dostęp: 21.02.2019].
- Table: Religious Composition by Country, in Percentages*, Pew Research Center, <https://www.pewforum.org/2012/12/18/table-religious-composition-by-country-in-percentages/> [dostęp: 20.02.2020].
- Tacker-Jones A., *Syria's army holds the key to Assad regime's future*, <https://www.channel4.com/news/syrias-army-holds-the-key-to-assad-regimes-future> [dostęp: 20.02.2020].

- Tamini A., *Assad regime lacks the total support of Syria's Christians*, <https://www.thenational.ae/assad-regime-lacks-the-total-support-of-syria-s-christians-1.313882> [dostęp: 26.02.2019].
- Tamini A., *Christian Militia and Political Dynamics in Syria*, <https://www.joshualandis.com/blog/christian-militia-political-dynamics-syria/> [dostęp: 22.02.2019].
- Tamini A., *Christians in Syria Separating Fact from Fiction*, <http://www.aymennjawad.org/12566/christians-in-syria> [dostęp: 20.02.2020].
- Tamini A., *From Jabhat al-Nusra to Hay'at Tahrir al-Sham: Evolution, Approach and Future*, Konrad-Adenauer-Stiftung, https://www.kas.de/c/document_library/get_file?uuid=8cfa4cdb-e337-820d-d0bd-4cd998f38612&groupId=252038 [dostęp: 20.02.2020].
- Tamini A., *Usud Al-Cherubim: A Pro-Assad Christian Militia*, <https://www.joshualandis.com/blog/usud-al-cherubim-pro-assad-christian-militia/> [dostęp: 20.02.2020].
- Tamini A., *Quwat al-Ghadab: A Pro-Assad Christian Militia in Suqaylabiyah*, <http://www.aymennjawad.org/18957/quwat-al-ghadab-a-pro-assad-christian-militia-in> [dostęp: 20.02.2020].
- Targeting Christian Places of Worship in Syria*, Syrian Network for Human Rights, https://reliefweb.int/sites/reliefweb.int/files/resources/Targeting_churches_in_Syria_en.pdf (dostęp: 20.02.2020).
- Targeting of and Attacks on Members of the Religious Groups in the Middle East and Burma*, <https://2009-2017.state.gov/j/drl/rls/254807.htm> [dostęp: 20.02.2020].
- Tebe Maherboye 26 07 2015*, <https://www.youtube.com/watch?v=fyEy-6jEZsRE&t=1m57s> [dostęp: 20.02.2019].
- Terriost Group Isis Loots \$429 Million Dollars of Fiat and Gold Bullion From Mosul Central Bank*, <https://etfdailynews.com/news/terriost-group-isis-loots-429-million-dollars-of-fiat-and-gold-bullion-from-mosul-central-bank/> [dostęp: 20.02.2020].
- The Academy Martyr Abgar (Sohdo Abgar) of Syriac Military Council was founded!*, <https://www.youtube.com/watch?v=wW4un8kx1ZM> [dostęp: 22.02.2019].

- The Armenian Evangelical Churches of Kessab*, <https://www.facebook.com/groups/255047687880778/> [dostęp: 20.02.2020].
- The Encyclopedia of Christian Civilization*, Blackwell Publishing Ltd, Oxford 2011.
- The Encyclopededia of Christianity*, t. 5, Wm. B. Eerdmans Publishing, Michigan 2008.
- The Foreign Fighters Phenomenon and Related Security Trends in the Middle East*, Canadian Security Intelligence Service, Kanada 2016, <https://www.canada.ca/content/dam/csis-scrcs/documents/publications/20160129-en.pdf> [dostęp: 20.02.2020].
- The Hierarchy of the Catholic Church Current and historical information about its bishops and dioceses*, <https://www.catholic-hierarchy.org/sources.html> [dostęp: 20.02.2020].
- The Serbian Patriarch paying an irenic visit to the Patriarch of Antioch*, http://www.spc.rs/eng/serbian_patriarch_paying_irenic_visit_patriarch_antioch [dostęp: 20.02.2020].
- Three Syria opposition coalition members resign over 'Russian control of peace talks'*, <https://english.alaraby.co.uk/english/news/2018/4/25/three-members-of-leading-syria-opposition-coalition-resign> [dostęp: 20.02.2020].
- They've turned against him, too*, <https://www.economist.com/middle-east-and-africa/2012/07/21/theyve-turned-against-him-too> [dostęp: 20.02.2020].
- TKP/ML-TIKKO Commander in Rojava falls a martyr*, ANFNEWS, <https://web.archive.org/web/20190616185129/https://anfenglish.com/news/tkp-ml-tikko-commander-in-rojava-falls-a-martyr-21579> [dostęp: 20.05.2020].
- Tomasiewicz J., *Syryjska Partia Socjal – Nacjonalistyczna – chrześcijański sojusznik Syrii w Libanie*, <http://www.geopolityka.org/analizy/700-syryjska-partia-socjal-nacjonalistyczna---chrzescijanski-sojusznik-syrii-w-libanie> [dostęp: 22.02.2019].
- Tsurkov E., *Inside Israel's Secret Program to Back Syrian Rebels*, <https://foreignpolicy.com/2018/09/06/in-secret-program-israel-armed-and-funded-rebel-groups-in-southern-syria> [dostęp: 20.02.2020].

- Turkey, Russia, Iran agree to hold Syrian national dialogue congress*, <https://www.dailysabah.com/diplomacy/2017/11/22/turkey-russia-iran-agree-to-hold-syrian-national-dialogue-congress> [dostęp: 20.02.2020].
- UNHCR Syria Regional Refugee Response*, <https://data2.unhcr.org/en/situations/syria/location/113> [dostęp: 20.02.2020].
- Video appears to show Hezbollah and Iraqi Shiites fighting in Syria*, <https://www.csmonitor.com/World/Middle-East/2013/0118/Video-appears-to-show-Hezbollah-and-Iraqi-Shiites-fighting-in-Syria> [dostęp: 20.02.2020].
- Visit of Lebanese Patriarch to Syria Sparks Controversy*, <https://www.al-monitor.com/pulse/originals/2013/02/lebanon-patriarch-visits-syria.html> [dostęp: 20.02.2020].
- Vulnerability Assessment of Syria's Christians*, Open Doors International 2013, <https://platformforsocialtransformation.org/download/religiousfreedom/Pastor%20-%20Syria%20-%20Vulnerability%20Assessment%20of%20Syria%27s%20Christians.pdf> [dostęp: 20.02.2020].
- Wael Mirze: Assyrians participating in historical elections*, <https://web.archive.org/web/20171219083753/http://en.hawarnews.com/wael-mirze-assyrians-participating-in-historical-elections/> [dostęp: 22.02.2019].
- WCC member churches present in Syria*, <https://www.oikoumene.org/en/member-churches/middle-east/Syria> [dostęp: 20.02.2020].
- Whewell T., *Syrian activists flee abuse in Al-Qaeda-run Raqqa*, <https://www.bbc.com/news/world-24926584> [dostęp: 20.02.2020].
- Withnall A., *Iraq crisis: Isis declares its territories a new Islamic state with 'restoration of caliphate' in Middle East*, <https://www.independent.co.uk/news/world/middle-east/isis-declares-new-islamic-state-in-middle-east-with-abu-bakr-al-baghdadi-as-emir-removing-iraq-and-9571374.html> [dostęp: 20.02.2020].
- Who's who: George Sabra*, https://syrianobserver.com/EN/who/35737/whos_who_george_sabra.html [dostęp: 20.02.2020].

- Who's who: Michel Kilo*, https://syrianobserver.com/EN/who/34536/whos_who_michel_kilo.html [dostęp: 20.02.2020].
- World Directory of Minorities and Indigenous Peoples – Syria*, <https://www.refworld.org/docid/4954ce5ac.html> [dostęp: 20.02.2020].
- Yellinek R, *Will China Rebuild Syria?*, <https://besacenter.org/perspectives-papers/will-china-rebuild-syria/> [dostęp: 20.02.2020].
- Zisser, E., *The Syrian Phoenix-The Revival of the Syrian Social National Party in Syria*, https://www.jstor.org/stable/20140764?seq=1#page_scan_tab_contents [dostęp: 22.02.2019].
- Zurutuza K., *'Geneva II is last opportunity to oust Assad'*, <https://www.dw.com/en/geneva-ii-is-last-opportunity-to-oust-assad/a-17183235> [dostęp: 21.02.2019].
- '2,300 Humvees in Mosul alone': Iraq reveals number of US arms falling into ISIS hands*, <https://www.rttom.com/news/263769-iraq-isis-humvees-weapons/> [dostęp: 20.02.2020].
- 4th Annual Geneva Summit*, <https://www.genevasummit.org/program/?id=15211> [dostęp: 20.02.2020].
- أراء مقاتلي وحدات حماية الشعب في بلدة ربيعة، <https://www.youtube.com/watch?v=1KKDpfj4o1w> [dostęp: 22.02.2019].
- الجزيرة || لقاء مع قائد حركة أحرار الشام الاسلامية الشيخ حسان عيود، <https://www.youtube.com/watch?v=GRPb4nFU2UA&feature=youtu.be> [dostęp: 20.02.2020].
- الحزب السوري القومي الاجتماعي في الجمهورية العربية السورية، <https://www.facebook.com/wssnpsy/> [dostęp: 20.02.2020].
- كيف بدأت حادثة الصنمين، وما هي خلفياتها 2011/3/25، <https://www.youtube.com/watch?v=3IDIWHuRbRE> [dostęp: 20.02.2020].
- المجلس العسكري السرياني السوري، <https://www.youtube.com/watch?v=VGb-sKFUwuFE> [dostęp: 22.02.2019].
- المخابرات الجوية-، https://www.facebook.com/المخابرات-الجوية-/?ref=page_internal&mt_nav=0 [dostęp: 20.02.2020].
- مكتب-الحماية، <https://www.facebook.com/مكتب-الحماية-Sootoro-1388604371375443/> [dostęp: 20.02.2020].

Opracowania:

- Atiya A., *Historia Kościołów Wschodnich*, Instytut Wydawniczy Pax, Warszawa, 1978.
- Banaszak M., *Historia Kościoła Katolickiego*, Wydawnictwo Uniwersytetu Kardynała Wyszyńskiego, Warszawa 2005.
- Barber M., *They That Remain: Syrian and Iraqi Christian Communities amid the Syria Conflict and the Rise of the Islamic State*, w: *Christianity and Freedom*, red. A. Hertzke, T. Shah, Cambridge, Cambridge University Press 2016.
- Brażkiewicz D., *Interwencja Federacji Rosyjskiej w Syrii – Studium Przypadki Rosyjskiej Polityki na Bliskim Wschodzie*, „Ante Portas – Studia nad Bezpieczeństwem” 2018, Nr 2(11), http://anteportas.pl/wp-content/uploads/2019/03/AP.XI_Brazkiewicz.pdf [dostęp: 2.02.2020].
- Casiday A (red.), *The Orthodox Christian World*, Routledge, Nowy Jork 2012, s. 201-202.
- Caves J., *Syrian Kurds and the Democratic Union Party (PYD)*, Institute for the Study of War, http://www.understandingwar.org/sites/default/files/Backgrounder_SyrianKurds.pdf [dostęp: 22.02.2018].
- Cafarella J., *Middle East Security Report 25, Jabhat an-Nusra in Syria an Islamic Emirate for Al-Qaeda*, Institute for the Study of War, Waszyngton 2014.
- Dzisiów-Szuszczkiewicz A., *Regionalna rywalizacja o Syrię*, „Bezpieczeństwo narodowe”, nr 2/2012.
- Farha M, Mousa S., *Secular Autocracy vs. Sectarian Democracy? Weighing Reasons for Christian Support for Regime Transition in Syria and Egypt*, “Mediterranean Politics” 20(2015).
- Fulton W., Holliday J., Wyer S., *Iranian strategy in Syria*, USA, Institute for the Study of War and AEI’s Critical Threats Project 2013.
- Fyderek Ł., *Pretorianie i technokraci w reżymie politycznym Syrii*, Kraków, Księgarnia Akademicka 2011.
- Flight of Icarus? The PYD’s Precarious Rise in Syria*, Middle East Report N°151, International Crisis Group, Bruksela 2014.

- Hallaj O., *The balance-sheet of conflict: criminal revenues and warlords in Syria*, NOREF Norwegian Peacebuilding Resource Center, 2015, https://www.clingendael.org/sites/default/files/pdfs/Hallaj_NOREF_Clingendael_The%20balance-sheet%20of%20conflict_criminal%20revenues%20and%20warlords%20in%20Syria_Apr%202015_FINAL.pdf [dostęp: 20.02.2020].
- Hanne O., Neuville T., *Państwo Islamskie Geneza nowego kalifatu*, [e-book; format PDF], Wydawnictwo Akademickie Dialog, Warszawa 2015.
- Holliday J., *Middle East Security Report 3 Syria's armed opposition*, Institute for the Study of War, Waszyngton 2012.
- Holliday J., *Middle East Security Report 2 The struggle for Syria in 2011*, Institute for the Study of War, Waszyngton 2011.
- Hourani A., *Minorities in the Arab World*, Oxford University Press, Londyn 1947.
- Hourani R., *The Sootoro Forces in Syria*, Toran Center for Research and Strategic Studies, <https://web.archive.org/web/20180205040630/http://www.torancenter.org/en/wp-content/uploads/2018/01/THE-SOOTORO-FORCES-IN-SYRIA.pdf> [dostęp: 22.02.2019].
- Hyra M., *Zaangażowanie Arabii Saudyjskiej w aktualne konflikty zbrojne na Bliskim Wschodzie – przyczyny i perspektywy*, „Przegląd Geopolityczny” t. 17, Polskie Towarzystwo Geopolityczne, Kraków 2016.
- Kościelniak K., *Grecy i Arabowie. Historia Kościoła melkickiego (katolickiego) na ziemiach zdobytych przez muzułmanów (634–1516)*, Wydawnictwo UNUM, Kraków 2004.
- Kościelniak K., *Piękno pluralizmu przedchalcedońskich Kościołów orientalnych* [w:] *Piękno Kościoła*, red. M. Chojnacki, J. Morawa, A. Napiórkowski, Uniwersytet Papieski Jana Pawła II w Krakowie, Wydawnictwo Naukowe Kraków 2014.
- Kozieł H., *Wojna domowa w Libanie (1975-1990)*, „Templum Novum” 2007, nr 5-6.
- Kumor B., *Historia Kościoła*, Redakcja Wydawnictw Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, Lublin 2001.

- Martin M., Salomon H., *Islamic State: Understanding the Nature of the Beast and Its Funding*, "Contemporary Review of the Middle East" 2017, 4 (1).
- Mazur P. P., Wasiuta O. O., S., *Państwo Islamskie ISIS: nowa twarz ekstremizmu*, Difin, Warszawa 2018.
- McHugo J., *Syria. From the Great War to the Civil War*, Londyn, Saqi Books 2014.
- Michalik D., *Potęga kluczowych aktorów zaangażowanych w konflikt syryjski* [w:] *Potęgometa*. Tom 2, M. Sułek (red.), Warszawa 2015, s. 49–50.
- Mintz A. Wayne C., *The Polythink Syndrome U.S. Foreign Policy Decisions on 9/11, Afghanistan, Iraq, Iran, Syria, and ISIS*, Stanford University Press, Stanford 2016.
- Moubayed S., *Steel & Silk. Men and Women who shaped Syria 1900–2000*, Cune Press, 2006,
- Mruk M., *Rywalizacja irańsko-saudyjska i jej wpływ na stosunki międzynarodowe na Bliskim Wschodzie w XXI wieku*, „Wrocławskie Studia Erazmiańskie” XII, Wydział Prawa, Administracji i Ekonomii Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 2018, s. 451-453, <https://www.repozytorium.uni.wroc.pl/dlibra/publication/100069/edition/93969/content> [dostęp: 20.02.2020].
- Oehring O., *Christen in Syrien: Aktuelle Lage und Perspektiven*, "Analysen & Argumente", 2017, nr 237, https://www.kas.de/documents/252038/253252/7_dokument_dok_pdf_47863_1.pdf/75417765=7-84f-048b-987b0704-16cd6dde?version=1.0&t=1539649608177 [dostęp: 21.05.2020].
- Pichon P., *Syria Porażka strategii Zachodu*, [e-book; format PDF], Wydawnictwo Akademickie Dialog, Warszawa 2015.
- Rabo A., *'We are Christians and we are equal citizens': perspectives on particularity and pluralism in contemporary Syria*, "Islam and Christian-Muslim Relations", 23(2012).
- Rashid B., *Military and Security Structures of the Autonomous Administration in Syria*, Omran for Strategic Studies, Istanbul 2018.

- Smyth P., *Iraqi Shiite Foreign Fighters on the Rise Again in Syria*, The Washington Institute for Near East Policy 2015, <https://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/view/iraqi-shiite-foreign-fighters-on-the-rise-again-in-syria> [dostęp: 20.02.2020].
- Skorek A., *Bliskowschodnia Strategia Izraela po Arabskiej Wiosnie*, „Kra-kowskie Studia Międzynarodowe” XV 2018 nr 3.
- Stopka K., *Armenia Christiana. Unionistyczna polityka Konstantynopola i Rzymu, a tożsamość chrześcijaństwa ormiańskiego (IV-XV w.)*, Polska Akademia Umiejętności, Kraków 2002.
- Sullivan M., *Hezbollah in Syria*, The Institute for the Study of War, Waszyngton 2014, s. 4, http://www.understandingwar.org/sites/default/files/Hezbollah_Sullivan_FINAL.pdf [dostęp: 20.02.2020].
- Tinnes J., *Foreign (Terrorist) Fighters with IS: A European Perspective*, The International Centre for Counter-Terrorism – The Hague, 2015, <http://icct.nl/wp-content/uploads/2015/12/ICCT-Schmid-Foreign-Terrorist-Fighters-with-IS-A-European-Perspective-December2015.pdf> [dostęp: 20.02.2020].
- Tomass M., *The Religious Roots of the Syrian Conflict*, [w:] *Twenty-first Century Perspectives on War, Peace and Human Conflict*, C. Webel, Palgrave Macmillan, Nowy Jork 2016.
- Vulnerability Assessment of Syria's Christians*, Open Doors International, <https://www.worldwatchmonitor.org/old-site-imgs-pdfs/2572679.pdf> [dostęp: 20.02.2020].
- Wasilewski K., *Polityka Turcji wobec syryjskiej prowincji Idlib*, „Biuletyn PISM” 2020, 95 (2027), s. 1-2, <https://www.pism.pl/file/c507e2db-2608-4dd5-9865-0a931bd8b73f> [dostęp: 20.02.2020].
- Weinberg D., *Qatar and Terror Finance Part II: Private Funders of Al-Qaeda in Syria*, Foundation for Defense of Democracies, Waszyngton 2017.
- White J., Tabler A., Zelin A., *Syria's Military Opposition: How Effective, United, or Extremist?*, Washington Institute for Near East Policy, Waszyngton 2013, https://www.washingtoninstitute.org/uploads/Documents/pubs/PF128_Syria_WEB.pdf [dostęp: 20.02.2020].
- Yomma F., *Stosunek mniejszości etnicznych, narodowych i religijnych do wydarzeń Arabskiej Wiosny w Syrii*, „Przegląd Politologiczny” nr 1,

- Szczecin 2014, s. 273-281, <http://przeglad.amu.edu.pl/wp-content/uploads/2014/05/pp-2014-1-273-282.pdf> [dostęp: 10.02.2018].
- Zabad I., *Middle Eastern Minorities The impact of the Arab Spring*, Routledge, Nowy Jork 2017.
- Zelin A., *Rally 'Round the Jihadist*, The Washington Institute for Near East Policy 2012, <https://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/view/rally-round-the-jihadist> [dostęp: 20.02.2020].